

OBILJEŽJA RODITELJA U POSTUPKU RAZVODA KAO PREDIKTORI KONFLIKTNOSTI RAZVODA

Majnarić, Ines

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:700060>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

PRAVNI FAKULTET

STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ines Majnarić

**OBILJEŽJA RODITELJA U POSTUPKU RAZVODA
KAO PREDIKTORI KONFLIKTNOSTI RAZVODA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu

PRAVNI FAKULTET

STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ines Majnarić

**OBILJEŽJA RODITELJA U POSTUPKU RAZVODA
KAO PREDIKTORI KONFLIKTNOSTI RAZVODA**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Prof. dr. sc. Marina Ajduković

Izv. prof. dr. sc. Asmir Gračanin

Zagreb, 2022.

University of Zagreb

FACULTY OF LAW

SOCIAL WORK STUDY CENTRE

Ines Majnarić

**CHARACTERISTICS OF PARENTS IN DIVORCE PROCESS
AS PREDICTORS OF DIVORCE CONFLICT**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisors:

Prof. Marina Ajduković, PhD

Assoc. Prof. Asmir Gračanin, PhD

Zagreb, 2022.

O MENTORICI

Prof. dr. sc. Marina Ajduković doktorat iz psihologije (1986.), znanstveni magisterij iz psihologije (1982.) te diplomu profesora psihologije i sociologije (1980.) stekla je na Sveučilištu u Zagrebu, Filozofski fakultet. Tijekom 1997. godine provela je devet mjeseci kao gost istraživač na School of Social Welfare, University of California, Berkeley. U okviru programa međusveučilišne razmijene "Alpe-Adria" provela je 1992. godine tromjesečno usavršavanje iz područja sudske psihologije na Sveučilištu u Linzu, Austrija.

Od 1985. godine do danas radi na Pravnom fakultetu, Studijski centar socijalnog rada. Od 2002. godine je redovita profesorica u trajnom zvanju. Predstojnica je Studijskog centra socijalnog rada od 2000. do danas. Nositeljica je većeg broja kolegija na Studijskom centru socijalnog rada, kolegija Sudska psihologija na Pravnom studiju Pravnog fakulteta u Zagrebu i Psihologija u javnoj upravi na Studiju javne uprave Pravnog fakulteta u Zagrebu. Pokretač je i voditeljica prvog poslijediplomskog znanstvenog studija iz socijalnih djelatnosti koji se odvija od 2002. godine. Od osnutka voditeljica je poslijediplomskog specijalističkog studija iz supervizije psihosocijalnog rada te voditeljica Doktorskog studija iz socijalnog rada i socijalne politike. Mentorica je uspješno obranjenih 25 doktorata znanosti, 19 znanstvenih magisterija i 48 specijalističkih radova.

Od 1991. godine kontinuirano vodi kompetitivne znanstveno-istraživačke projekte koje su financirali nadležno ministarstvo i ostala tijela nadležna za znanost. Prvi projekt je bio „Psihosocijalni aspekti zlostavljanja i zanemarivanja djece“ (1991 - 1994), slijedi „Modeli akcijskih i evaluacijskih istraživanja u socijalnom radu“ (2001-2005) te „Djeca, mladi i obitelj socijalni razvoj Hrvatske“ (2006-2012). Također od 2103/2014 u okviru potpore Sveučilišta u Zagrebu kontinuirano vodi istraživačke projekte.

Vodila je projekt „Ekonomске poteškoće obitelji, psihosocijalni problemi i obrazovni ishodi adolescenata u vrijeme ekonomske krize“ (HRZZ, 2015- 2019) i „Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj“ koji se provodi u sklopu međunarodnog istraživanja dječje dobrobiti Children's world: The International Survey of Children's Well-Being (ISCWeB) (2018-2020).

Trenutno vodi projekt „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata“ (HRZZ, 2021- 2024). Vodila je na nacionalnoj razini sljedeće međunarodne znanstvene projekte: Projekt "Povijest socijalnog rada u Istočnoj Europi 1900.-1960."/ "History of social work in Eastern Europe 1900 – 1960“, FP7 projekt BECAN (ID: 23478/HEALTH/CALL 2007-B) (2019-2013), projekt Leonardo da Vinci Multilateral Projects "A European system of

Comparability and Validation of supervisory competences" (52722-LLP-AT-LEONARDO-LMP) (2012 do svibnja 2015).

Zaključno s rujnom 2022. godine, objavila je 12 autorskih i 12 uredničkih knjiga, te 161 znanstveni članak i 82 stručna članka. Od 2009. godine do 2017. bila je (dva mandata) predsjednica Matičnog odbora za polje politologije, sociologije, demografije, socijalnih djelatnosti i sigurnosnih i obrambenih znanosti. Dugogodišnja je suradnica UNICEF-a u zagovaranju dobrobiti djece.

OBILJEŽJA RODITELJA U POSTUPKU RAZVODA KAO PREDIKTORI KONFLIKTNOSTI RAZVODA

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi da li se roditelji koji postižu sporazum u odnosu na roditelje koji ne postižu sporazum u postupku obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije, razlikuju na obilježjima koja se odnose na karakteristike povezane s neuroticizmom, kauzalne atribucije, suroditeljstvo i stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Istraživanje je provedeno na 232 ispitanika, od kojih je polovica žena, a polovica muškaraca. Podaci su prikupljeni u više Centara za socijalnu skrb na prigodnom uzorku roditelja u postupku razvoda koji su obavezni prisustvovati postupku obveznog savjetovanja te ukoliko u tom postupku ne postignu sporazum, i u obiteljskoj medijaciji. Za potrebe istraživanja korištena su četiri mjerna instrumenta, *Big Five Inventory-10* (BFI-10) za neuroticizam, *Relationship Attribution Measure* (RAM) za mjerenje kauzalnih atribucija, *Coparenting Relationship Scale* (CRS) za mjerenje suroditeljstva i Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Rezultati su pokazali efekt kauzalnih atribucija i suroditeljstva na konfliktnost razvoda, tj. nepostizanje sporazuma. Na konstruiranom Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) koji pokazuje dobre mjerne karakteristike, u ovoj fazi razvoda nisu dobivene razlike među roditeljima koje bi mogle ukazivati da roditelji koji nisu postigli sporazum imaju pozitivnije stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem od onih koji su postigli sporazum.

Ključne riječi: konfliktnost razvoda, suroditeljstvo, strategije narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, kauzalne atribucije, neuroticizam, stavovi

CHARACTERISTICS OF PARENTS IN DIVORCE PROCESS AS PREDICTORS OF DIVORCE CONFLICT

ABSTRACT:

The aim of this research was to determine whether parents who reach an agreement in relation to those who do not reach an agreement in the process of mandatory counseling or family mediation differ in characteristics related to neuroticism, causal attributions, coparenting and attitudes about strategies for disrupting relationships of a child with another parent. Survey was conducted on 232 respondents, half of whom were women and half were men. Data were collected in several Centers for Social Welfare on a convenient sample of parents in the divorce procedure who are required to attend the mandatory counseling procedure and if they do not reach an agreement in that procedure they need to attend family mediation afterward. The study was conducted using four measurement instruments, *Big Five Inventory-10* (BFI-10) for neuroticism, *Relationship Attribution Measure* (RAM) for measuring causal attributions, *Coparenting Relationship Scale* (CRS) for measuring parenthood, and Questionnaire of attitudes on strategies for disrupting the child's relationship with the other parent (USSNOD). The results showed the effect of causal attributions and parenthood on divorce conflict, i.e., failure to reach an agreement. On the constructed Questionnaire of Attitudes on Strategies for Disrupting the Child's Relationship with the Other Parent (USSNOD), which shows good measuring characteristics, no differences between parents were obtained at this stage of the divorce, which could indicate that parents who did not reach an agreement have more positive attitudes about strategies for disrupting the child's relationship with the other parent than those who reached an agreement.

Keywords: divorce conflict, coparenting, strategies for disrupting the relationship between children and the other parent, causal attributions, neuroticism, attitudes

IZJAVA O AUTORSTVU

Ja, Ines Majnarić izjavljujem da sam autorica doktorske disertacije pod nazivom „Obilježja roditelja u postupku razvoda kao prediktori konfliktnosti razvoda“.

Potpisom jamčim:

- da je predloženi rad isključivo rezultat mog vlastitog istraživačkog rada
- da su radovi i mišljenja drugih autora/ica, koje koristim, jasno navedeni i označeni u tekstu, te u popisu literature.

U Zagrebu, 19. 11. 2022.

Potpis autorice: _____

Zahvala

Željela bih se zahvaliti svima koji su mi pomogli na putu u nastanku ove doktorske disertacije. Kao prvo, iznimno sam zahvalna svojim mentorima, profesorici Marini Ajduković i profesoru Asmiru Gračaninu na njihovim neprocjenjivim savjetima, kontinuiranoj podršci i strpljenju tijekom izrade moje doktorske disertacije.

Zahvalna sam profesorici Marini Ajduković na pružanju podrške od trenutka upisa na doktorski studij. Osim golemog znanja kojim me usmjeravala, mogla sam se obratiti u vezi s bilo kojim problemom znajući da ću dobiti pomoć. Lakoća u rješavanju stručnih problema, energija, zauzimanje, bili su mi ogromna podrška. Zahvalna sam profesoru Asmiru Gračaninu na vremenu, podršci, stručnim savjetima i angažmanu u pomoći izrade disertacije.

Hvala svim profesorima na savjetima i sugestijama. Hvala svim kolegicama i kolegama koji su sudjelovali u ovom istraživanju.

Hvala Ivani na brojnim diskusijama vezanim uz istraživački rad. Hvala Antoneli na nesebičnoj pomoći, hvala Petri.

Na kraju, teško je naći prave riječi zahvale mojoj obitelji, prvenstveno mojoj djeci Darinu i Ivoru. Hvala vam na bezuvjetnoj podršci i neizmjerneoj vjeri u mene. Hvala vam što ste uz mene.

Sadržaj:

1	UVOD.....	1
1.1	Razvod kao stresan životni događaj	3
1.2	Definiranje visokokonfliktnog razvoda.....	5
1.3	Istraživanja prediktora visokokonfliktnog razvoda.....	10
1.3.1	Procjene razine konflikta između roditelja	12
1.4	Konfliktno roditeljstvo i dobrobit djece	13
1.5	Djeca u visokofliktnom razvodu roditelja.....	15
1.5.1	Mogući odgovori djece na roditeljske konflikte	18
1.6	Učestalost visokokonfliktnih razvoda	19
1.7	»Dobar razvod«.....	20
1.8	Današnja praksa rada s roditeljima u visokokonfliktnim razvodima	21
1.9	Teorijske osnove i ishodišta istraživanja.....	23
1.9.1	Neuroticizam.....	23
1.9.2	Kauzalne atribucije	26
1.9.3	Suroditeljstvo nakon razvoda.....	29
1.9.4	Fenomen djeteta koje se opire ili odbija kontakt s roditeljem nakon razdvajanja .	32
1.9.4.1	Današnja razmatranja o konceptu roditeljskog otuđenja	35
1.9.5	Stavovi	40
1.9.6	Ekološko transakcijski model	41
2	CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	44
2.1	Problemi	45
2.2	Hipoteze:	46
3	METODA.....	47
3.1	Sudionici.....	47
3.2	Mjerni instrumenti i varijable.....	48
3.2.1	Sociodemografski podaci	48
3.2.2	Mjera dimenzija Petfaktorskog modela i mjera neuroticizma (<i>Big Five Inventory-44, BFI</i>).....	49
3.2.3	Mjera atribucija u vezi (<i>Relationship Attribution Measure, RAM</i>).....	49
3.2.4	Skala suroditeljstva (<i>Coparenting Relationship Scale, CRS</i>)	51
3.2.5	Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).....	52
3.2.6	Procjena stručnjaka	55

3.2.7	Varijabla konfliktnosti razvoda.....	55
3.3	Postupak	56
3.3.1	Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija.....	57
3.3.2	Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS).....	58
4	REZULTATI.....	59
4.1	Deskriptivni rezultati.....	60
4.2	Provjera modela.....	66
4.2.1	Bivarijatna povezanost varijabli u istraživanju.....	66
4.2.2	Razlika između kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između roditelja koji su postigli sporazum (PZRS) i roditelja koji nisu postigli sporazum (PZRS) (1. problem).....	69
4.2.3	Medijacijski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera između neuroticizma i suroditeljstva i neuroticizma i konfliktnosti razvoda (nepostignutog sporazuma o PZRS) (2. problem)	72
4.2.4	Moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i na povezanost suroditeljstva s konfliktnošću razvoda (nepostignutim sporazumom o PZRS) (3. problem).....	72
4.2.5	Moderatorski efekt spola roditelja na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (4. problem) .	75
4.3	Validacija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).....	76
4.3.1	Rezultati faktorske analize upitnika USSNOD	77
4.3.2	Empirijska metoda validacije Upitnika stavova o narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)	80
5	RASPRAVA.....	84
5.1.1	Uloga kauzalnih atribucija, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem u konfliktnosti razvoda.....	85
5.1.2	Kauzalne atribucije kao prediktori konfliktnosti razvoda.....	85
5.1.3	Neuroticizam kao prediktor konfliktnosti razvoda	88
5.1.4	Suroditeljstvo kao prediktor konfliktnosti razvoda.....	91
5.1.5	Stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem kao prediktori konfliktnosti razvoda.....	96
5.2	Uloga kauzalnih atribucija kao medijatorske varijable	98
5.3	Uloga kauzalnih atribucija kao moderatorske varijable na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem.....	101

5.4	Uloga kauzalnih atribucija kao moderatorske varijable na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda.....	103
5.5	Uloga spola roditelja kao moderatora na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem	105
5.6	Značaj primjene Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).....	109
5.6.1	Faktorska analiza i procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti kao validacija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).....	110
5.6.2	Analiza čestica Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).....	113
5.6.3	Procjenjivanje narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem putem stavova..	115
5.7	Metodološka ograničenja i smjernice za buduća istraživanja	119
5.8	Znanstveni i praktični doprinos istraživanja	122
6	ZAKLJUČAK	124
7	LITERATURA	126
	PRILOZI:	150
	PRILOG 1: MJERA ATRIBUCIJA U VEZI (RAM)	150
	PRILOG 2: UPITNIK STAVOVA O STRATEGIJAMA NARUŠAVANJA ODNOSA DJETETA S DRUGIM RODITELJEM (USSNOD).....	152
	PRILOG 3: SKALA SURODITELJSTVA (CRS).....	153
	ŽIVOTOPIS AUTORICE.....	155

1 UVOD

Razvod braka postao je uobičajen u današnjem društvu. U Hrvatskoj se prema podatku za 2020. god, razvodi otprilike svaki treći brak (Statista, 2022). Ukoliko se uzme u obzir da mnogi parovi žive u izvanbračnim zajednicama, ukupan broj partnerskih razdvajanja koji se ne odnosi samo na razvod već i na izvanbračne zajednice je još i veći. U daljnjem tekstu pojam razvod odnosi se na razvod bračnih i razdvajanje partnera u izvanbračnim zajednicama, a oboje podrazumijeva razdvojeno roditeljstvo (Kelly, 2000).

Razvod je proces koji često počinje mnogo prije i nastavlja se dugo poslije podnesenog zahtjeva i odluke o prestanku braka, ili izvanbračne zajednice, pogotovo ako par koji se razvodi ima djecu i dijeli odgojne odgovornosti (Hooper, 2001). Interakcija među bivšim partnerima rijetko nestaje nakon što je donesena odluka o razvodu već se nastavlja kroz život njihove djece, čak i djece njihove djece (Graham, 2003). Upravo stoga, Graham i Edwards (2008) ističu da razvod nije kraj odnosa, već umjesto toga bivši partneri ulaze u dinamičan i promjenjiv odnos. U tom smislu, sugeriraju umjesto uobičajenog naziva na engleskom jeziku *postdivorce* koji se odnosi na odnos koji obuhvaća period nakon razvoda, naziv koji se odnosi općenito na odnos poslije braka, engl. *postmarital*. Time su željeli naglasiti upravo kontinuitet među bivšim supružnicima, tj. postojanje odnosa koji uključuje i odnos iz braka, i nakon braka, a ne (samo) odnos nakon razvoda. U sličnom smislu, Dijkstra (2016) navodi izraz, na engleskom jeziku *aftermarriage* koji naglašava da je to odnos koji obuhvaća djecu, roditelje i nove partnere te ukazuje na mogućnost da ovaj novi život može biti više od prerastanja prošlog partnerskog odnosa, tj., sugerira tranziciju koja razvija nove odnose, a ne konflikt koji ih uništava. Često se ispostavlja da odnos nakon braka može trajati možda i dulje od samog intimnog partnerstva te su dobri odnosi nakon braka bivših partnera prioritet i time mogu biti dobitni za sve, i njih kao roditelje i za njihovu djecu. Cilj je da dva bivša partnera mogu ostvariti primarni zadatak, a to je stvaranje kvalitetnog suroditeljskog odnosa. Činjenica da je to rijetko rezultat ukazuje na nedostatke u procesu razvoda kakvi su danas uobičajeni (Dijkstra, 2016).

Na osnovu pregleda literature, Smyth i Moloney (2019) ističu da odnos između roditelja nakon razvoda kada konflikti nisu preplavljujući, mogu: promicati uvid i osobni rast; razjasniti individualne potrebe i oblikovati stilove interakcije unutar obitelji; pružiti priliku da se problemi riješe, a ne da se nakupljaju i postanu puno ozbiljniji; mogu pomoći djeci naučiti vještine komunikacije, rješavanju problema i efikasnog rješavanja konflikta. S druge strane, međuroditeljski konflikti koji ostaju neriješeni ili eskaliraju mogu biti vrlo destruktivni i opasni.

Empirijski dokazi ukazuju da djeca razvedenih roditelja s niskom razinom konflikta pokazuju bolje funkcioniranje i sveukupnu dobrobit u odnosu na djecu nerazvedenih roditelja s visokom razinom konflikta između roditelja (Polak i Saini 2018). Dakle, kada su roditelji u mogućnosti imati više suradnički odnos, rezultati su za djecu pozitivniji. Općenito, može se reći da čimbenici prisutni u obiteljima razvedenih roditelja koji doprinose riziku da djeca razviju probleme s prilagodbom, uključuju trajnu visoku razinu konflikta između roditelja, gubitak financijskih sredstva, zbunjujući raspored viđanja roditelja, prilagodbu na nove odnose roditelja, nagle promjene u životu, odvajanje od jednog roditelja ili promjenom lokacije te gubitak stabilne roditeljske podrške i kontakta (Kelly, 2002).

Roje Đapić i Buljan Flander (2019) uvidom u literaturu koja se bavi problematikom konfliktnih razvoda ističu da su kao zaštitni čimbenici u prilagodbi djece na razvod koji se odnose na osobine djeteta, identificirani inteligencija i sposobnost emocionalne regulacije, a od čimbenika povezanih s obiteljskim karakteristikama, između ostalih naglašena je niska razina konflikta između roditelja. Prema tome, djeca se na sam razvod roditelja s vremenom u većini slučajeva prilagode, međutim, kako ističu Mitcham-Smyth i Henry (2007), ne mogu „preživjeti“ neozlijeđeno dugotrajne, kronične borbe s visokim razinama konflikta koji se događaju između roditelja.

Iako većina roditelja može razumno i relativno dobro podnijeti posljedice razvoda, 5% do 25% razvoda uključuje stalne i ogorčene konflikte roditelja (Smyth i Moloney, 2019). Ovakva vrsta razvoda naziva se visokokonfliktni razvod (engl. *high-conflict divorce, HCD*), a karakterizira ga neprijateljski odnos između bivših partnera, uključenost u nerazriješeni, dugotrajni sukob (najmanje 2 godine). Bivši partneri se nađu uhvaćeni u negativnoj međusobnoj dinamici, bremenitoj okrivljavanjem, neprijateljstvom, ljutnjom i negativnom percepcijom jednih o drugima (Anderson i sur., 2011; Smyth i Moloney, 2019). Pod vidom navedenog, neosporna je važnost ovog problema s obzirom na štetne psihosocijalne posljedice visokokonfliktnog razvoda i za roditelje i posebno za djecu. U konačnici, dobrobit djece leži prvenstveno u rukama roditelja, ali i službi koje su uključene u složene postupke razvoda. To se odnosi prvenstveno na sustav pravosuđa i sustav socijalne skrbi, nerijetko i sustav zdravstva, kojima je nužno raspolagati što efikasnijim intervencijama za pružanje pomoći obiteljima s problemima i posljedicama visoke razine konflikta tijekom i nakon razvoda. Konačno, potrebno je istaknuti, da se ovo istraživanje temelji na postavci koja se odnosi na činjenicu da pojedinci pokazuju sposobnost održavanja relativno stabilnih međusobnih odnosa koji mogu voditi prema nekonfliktnom razvodu i potrebnoj razini suroditeljstva. Korak prema prepoznavanju onih koji

su više rizični za negativne ishode (konfliktni razvod) započinje razumijevanjem faktora rizika (Bonanno, 2004; Polak i Saini, 2018). Također, potrebno je reći da je proveden mali broj istraživanja s partnerima u tijeku njihovog razvoda te stoga još uvijek znamo vrlo malo o roditeljima koji su uključeni u taj postupak (Cohen i Finzi-Dottan, 2012; Mandarino, Kline Pruett i Fieldstone, 2016).

Postupak razvoda u Hrvatskoj započinje postupkom Obveznog savjetovanja prije razvoda braka/prekida izvanbračne zajednice pri Centrima za socijalnu skrb¹. Kako ova faza razvoda za roditelje može biti odlučujuća za njihov daljnji razvoj odnosa, pokazuje se važnom za istraživanje. Sukladno tome, identificiranje potencijalno visokokonfliktnih razvoda s ciljem pravovremene intervencije što je ranije moguće, može donijeti značajnu vrijednost razvedenim roditeljima i njihovoj djeci. Prvenstveno se to odnosi na sprečavanje daljnje eskalacije konflikta i / ili kao pomoć bivšim supružnicima da bolje i konstruktivnije upravljaju konfliktom kako bi se smanjilo međusobno neprijateljstvo i negativni osjećaji prema bivšem supružniku (Hald i sur., 2019). U tom smislu postoji očekivanje da bi rezultati ovog istraživanja kojem je cilj utvrđivanje obilježja roditelja rizičnih za konfliktni razvod prije pokretanja sudskih postupaka, a koju bi mogli nazvati početnom fazom postupka razvoda, mogli biti relevantan doprinos navedenom. Uz to, u radu će biti dan kratak osvrt na Ekološki transakcijski model koji je poslužio u ovom istraživanju kao okvirni model koji pruža osnovu za razumijevanje čimbenika rizika i indikatora, kao i posljedica tijekom postupka razvoda. Svrha rada je poboljšati prediktivnost konfliktnosti razvoda te proširiti perspektivu modela nekim od ispitanih obilježja i njihovih međusobnih veza.

1.1 Razvod kao stresan životni događaj

Opće je poznato da se razvod smatra jednim od najstresnijih događaja u životu svake obitelji, kod kojeg prije uspostave nove obiteljske strukture postoji vjerojatnost za pojavu brojnih konflikata između dosadašnjih partnera kao i moguće posljedice za djecu (Amato, 2000)². Razvod uzrokuje višestruke gubitke i donosi životne promjene u socijalnom, emocionalnom i ekonomskom statusu, u dosadašnjem načinu ili praksi odgoja djece, načinu života, što predstavlja niz potencijalno stresnih promjena i zahtijeva prilagodbu svih sudionika,

¹ Obvezno savjetovanje (Obiteljski zakon, 2015) odnosi se na postupak prije pokretanja postupka radi razvoda braka u kojem postoji zajedničko maloljetno dijete i prije pokretanja ostalih sudskih postupaka o ostvarivanju roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom.

² Dio uvoda koji se odnosi na razvod, definiranje, istraživanje prediktora i procjena visokokonfliktnih razvoda te posljedica na djecu, objavljen je u radu: „Obilježja visokokonfliktnih razvoda roditelja s maloljetnom djecom“ (Majnarić, 2022).

to znači i roditelja i djece. Sam razvod i gubitak bliskog odnosa pokreće snažne emocije i konflikte. Možemo reći da je razvod emocionalni proces, kod kojeg osobe koje se razvode doživljavaju niz osjećaja, od povrede, bijesa, tuge, krivnje, ljubomore, osvete, srama, anksioznosti, depresije, straha od samoće, odbijanja, ranjivosti, neuspjeha, ali kod ponekih razvod donosi i olakšanje i nadu (Levite i Cohen, 2011). Neke emocije mogu ustrajati tijekom cijelog postupka, a mogu se nastaviti i nakon razvoda (Frisby i sur., 2012).

Nadalje, razvod podrazumijeva uspostavljanje zasebnih kućanstava što izaziva nesigurnost i moguće neslaganje između bivših partnera u pogledu očekivanja međusobne daljnje komunikacije i suradnje u roditeljskoj ulozi, budućih međusobnih kontakata, kao i kontakata s djecom (Trinder, 2008; Emery, Shim i Horn, 2012). Prema tome, partnersko razdvajanje je često povezano s povećanim roditeljskim problemima, povećanim zahtjevima od svakog roditelja pojedinačno, smanjenom pažnjom koju dijete dobiva od jednog ili oba roditelja, narušavanjem dosadašnjih navika, promjenom kućnog okruženja, konfliktima zbog novca i/ili skrbnštva/posjeta, koje sve predstavljaju stres i za roditelje i za djecu (Amato, 2001; Kelly i Emery, 2003). Preokupacija roditelja s pitanjima koja se odnose na razvod i prilagodba novim životnim okolnostima i aranžmanima, mogu ometati učinkovito roditeljstvo, što može dovesti do problema kod njihove djece (Gryczkowski, Jordan i Mercer, 2010; Laurin i sur., 2015). Uz sve to, većina roditelja s vremenom ipak savlada početne probleme te nauče kako razdvojiti partnersku ulogu koja se prekida od roditeljske uloge koja se nastavlja (Ernečić i Patrčević, 2013). Parovima su uglavnom potrebne otprilike 2 do 3 godine za oporavak od početnih teškoća razvoda, emocionalnog razdvajanja i učenja novih načina učinkovitog komuniciranja i suradnje (Hetherington i Kelly, 2002). Iako vrijeme možda neće zaliječiti sve rane, u razvodu je vrijeme bitno. Istraživanja pokazuju da ipak kod većine parova u periodu od dvije godine nakon razvoda dolazi do smirivanja napetosti i tenzija (Amato, 2000; Stewart, 2001; Buchanan i Heiges, 2001; Polak i Saini, 2018; van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019).

Schramm i Becher (2020), pregledom literature o problematici razvoda, ističu kako se posljednjih desetljeća u istraživanjima procesa razvoda pridaje sve veći naglasak zajedničkom roditeljstvu kao važnom konstrukt. Međutim, iako je međusobna suradnja idealan ishod za većinu roditelja koji se razvode, neki od njih suočavaju se s izazovima razvoda koji otežavaju ili čak onemogućavaju njihovu zajedničku brigu za djecu. Dakle, razvod je stresna situacija i za roditelje i djecu, a prilagodba ovisi o načinu i tipu razvoda. U tom smislu, s obzirom na uspješnost komunikacije među roditeljima te razinu i stupanj konflikta u njihovom odnosu, možemo razlikovati tri tipa razvoda (Marshack, 2007). Prva dva su prijateljski tip razvoda i

razvod tipa poslovnog odnosa. Prijateljski tip razvoda podrazumijeva da roditelji nastavljaju svoj odnos kroz međusobno prijateljstvo te zajednički brinu o djeci. Kod razvoda tipa poslovnog odnosa, roditelji ostvaruju daljnju međusobnu suradnju bez mnogo kontakata, dogovarajući se u skladu s interesima djece, nema bliskosti, ali niti otvorenih konflikata. U oba načina bivši partneri se međusobno uvažavaju i surađuju kao roditelji. Međutim, 10-15% parova nastavlja doživljavati umjerene do visoke razine konflikta. Taj treći tip razvoda uvriježeno se naziva visokokonfliktni razvod (Johnston i Campbell, 1999; Marshack, 2007).

1.2 Definiranje visokokonfliktnog razvoda

Konflikt je složena višedimenzionalna konstrukcija. Njegovi ključni elementi uključuju: učestalost, intenzitet, trajanje, prirodu, obrazac, način izražavanja i stupanj i način raščišćavanja. Konflikt povezan s razvodom koji obuhvaća ove različite elemente privukao je značajnu pozornost istraživača (Smyth i Maloney, 2019). Međutim, unatoč širokoj upotrebi, termin visokokonfliktni razvod nije precizno definiran. Iako ne postoji jasna definicija, istraživači se općenito slažu da se visokokonfliktni razvod odnosi na roditelje koji su uključeni u nerazriješeni, dugotrajni konflikt (najmanje 2 godine), koji karakterizira neprijateljstvo, međusobno okrivljivanje i nemogućnost preuzimanja odgovornosti za svoju ulogu u sporu (Anderson i sur., 2011). Birnbaum i Bala (2010) također spominju tendenciju da pravnici, suci i stručnjaci za mentalno zdravlje koriste pojam »visokokonfliktna obitelj« bez jasne definicije. Stoga su oni predložili okvirnu definiciju obitelji s visokom razinom konflikta s obzirom na njegovu toksičnost. Po njima, postoji razlika između slučajeva u kojima se problemi komunikacije i brige o djeci između dva roditelja nisu mogli riješiti, u usporedbi sa složenijim slučajevima koji sadrže obiteljsko nasilje i roditeljsko otuđenje, što povećava rizik zlostavljanja, zanemarivanja i/ili emocionalne povrede djece.

Dugogodišnji pokušaji definiranja visokokonfliktnih razvoda rezultirali su kontinuiranom raspravom o tome koje čimbenike treba uzeti u obzir prilikom procjene intenziteta roditeljskog konflikta, što doprinosi njegovom razumijevanju. Tako je Johnston još 1994. god. predložila da bi se pojam »visoki konflikt« mogao koristiti kao »krovni« izraz za opisivanje slučajeva kada:

- postoji visoki postotak parnica i ponovljenih parnica
- postoje visoke razine bijesa i nepovjerenja među bivšim partnerima te poteškoće u komunikaciji o djeci

- postoje ozbiljna pitanja nasilja u obitelji, kada je jedan supružnik bio nasilan, a nasilje se nastavlja i nakon razdvajanja
- postoji roditeljsko otuđenje djeteta kao rezultat ponašanja ili stava jednog roditelja.

Osim toga, smatra da su tri ključne dimenzije konflikata u razvodu:

- 1. dimenzija neslaganja oko pitanja sadržaja razvoda kao što su financije ili odgoj djece
- 2. dimenzija taktike koja se odnosi na način na koji se upravlja konfliktom
- 3. dimenzija stava koja se odnosi na stupanj neprijateljstva ili negativnih osjećaja prema bivšem supružniku.

Općenito, Johnston (1994) smatra da je teoretski i klinički važno razlikovati dimenzije konflikta u pojedinom slučaju kako bi se mogle i prilagoditi intervencije od strane stručnjaka koje trebaju biti različite. Tako su npr. u slučajevima obiteljskog nasilja i otuđenja potrebne složenije intervencije nego u slučajevima kada postoje sporovi između roditelja zbog loše komunikacije ili oko vremena za brigu o djeci. Kelly je 2000. god. u određenju visokokonfliktnih razvoda naglasila da se radi o razdvajanju partnera uz ozbiljnu ljutnju, nepovjerenje i produženo parničenje. Smatra da su razvodi s intenzivnim i »neizlječivim« konfliktima kvalitativno različiti od tipičnih interparentalnih konflikata. Uz to, Hetherington i Kelly (2002) navode da je to razvod u kojem partneri ne uspijevaju razriješiti svoje razlike, koji podrazumijeva njihove neprekidne svađe te se djeca nađu u središtu konflikta između svojih roditelja. Stewart (2001) navodi opise dobivene od djece i roditelja suočenih sa situacijama visoke razine konflikta. Opis djece uključivao je ponašanje roditelja koje se odnosi na njihovo odbijanje međusobnog razgovora, ignoriranje prisutnosti drugog roditelja (međusobno, ili od strane jednog roditelja), nasilno svađanje ispred djece, korištenje djece za međusobnu komunikaciju na način da djeca prenose poruke drugom roditelju, kao i fizičko nasilje. Roditelji su u svom opisu navodili fizičke prijetnje i napade, ograničavanje pristupa djetetu drugom roditelju i/ili njegovim članovima obitelji, neplaćanje uzdržavanja za djecu i ometanje pristupanja djetetovim aktivnostima.

Friedman (2004) propitkuje vjerovanje jesu li za konflikt nakon razvoda više-manje podjednako odgovorne obje strane, ili je za takav konflikt često odgovoran/dovoljan samo jedan roditelj. I Kelly (2007) te Birnbaum i Bala (2010) upozoravaju da se bitna razlika mora napraviti između obostranog i jednostranog konflikta – tj. je li jedan roditelj, tj. bivši partner taj koji pretežito potencira daljnje konflikte, ili su to oba, s obzirom da razumijevanje jednostrano ili obostrano vođenog konflikta nakon razvoda ima važne implikacije za konstruktivnu intervenciju. Nadalje, Anderson i sur. (2011) na osnovi pregleda literature koja se bavi

konfliktnim razvodima, sugeriraju postojanje tri nivoa konflikta. U konfliktima niskog intenziteta partneri mogu biti usredotočeni na problem više nego na partnera, o problemima se razgovara i nastoje se rješavati. Konflikt para može se klasificirati kao niskog intenziteta kada su partneri u mogućnosti pregovarati i rješavati probleme uz zajedničko povjerenje, kada su spremni prihvatiti odgovornost za svoju ulogu u sporu. U konfliktima umjerenog intenziteta sve više raste usredotočenost na partnera, a ne na problem. Kad se parovi počnu više fokusirati na partnera, a ne na specifični problem, razina konflikta će se vjerojatno povećavati. U konfliktima visoke razine, više je međusobnog okrivljavanja, reaktivnosti, frustracije, ogorčenosti, bijesa, nepovjerenja i pesimizma prema bivšem partneru. Partneri teže pregovaraju o spornim pitanjima što ih ometa u rješavanju problema.

Važno je spomenuti da često roditelji maloljetne djece u visokokonfliktnim razvodima sebe vide kao »dobrog« roditelja, a drugog kao »lošeg« roditelja, bez ikakvog prostora za nešto između (Elrod, 2001; Anderson i sur., 2011; Levite i Cohen, 2011). Pretpostavka je da je to zbog kombinacije koja podrazumijeva s jedne strane uključenost u sudski postupak sa svim reperkusijama koje su prije spomenute, kao i moguću emocionalnu traumu nastalu razdvajanjem ili razvodom, tj. uslijed doživljaja gubitka (Baum i Shnit, 2003). Kad se roditelji ne mogu maknuti iz ovakvog načina razmišljanja, postaju vrlo sumnjičavi jedan prema drugom. Bilo kakvo pozitivno ponašanje drugog roditelja, bilo u njihovom odnosu ili odnosu s djetetom se zanemaruje i shvaća kao pokušaj manipulacije. Ovaj naglasak na negativnom i ignoriranje pozitivnog može se prenijeti na dijete s negativnim posljedicama (Mutchler, 2017).

Smyth i Moloney (2017) predložili su da se pojam visokokonfliktnog razvoda odnosi na slučajeve kada roditelji ne mogu postići dogovor o određenim temama tijekom razvoda kao i kada je konflikt odraz njihove osobnosti i pitanje disfunkcije međusobnog odnosa, a što i u jednom i u drugom slučaju uzrokuje dovoljno konflikta da je potrebna pravna intervencija. Navode da poneki roditelji mogu biti toliko zahvaćeni svojim konfliktom da nisu dulje stvarno svjesni dobrobiti svoje djece. Uvjereni su da se moraju boriti protiv drugog roditelja zbog djece jer vole svoju djecu, osjećaju nagon kako bi ih spasili od štete koju može počinuti drugi roditelj svojim ponašanjem. Stoga autori smatraju da pojam "visokokonfliktni" razvod previše pojednostavljuje destruktivne obiteljske dinamike, posebno u skupini rastavljenih roditelja koji su i dalje duboko upleteni u pravne bitke i roditeljsku ljutnju. Predlažu u tim slučajevima koristiti pojam „međuroditeljska mržnja“ koja po njihovom mišljenju može biti ključna u dinamici odnosa roditelja s visokom razinom konflikta. Također predlažu da se napravi razlika između dvije vrste međuroditeljske mržnje: one koja proizlazi iz odgovora na stresove povezane

s odvajanjem (reaktivna mržnja) i druga (ukorijenjena mržnja) koja ukazuje na više disfunkcionalnu međuljudsku dinamiku i/ili strukture ličnosti. Dok je reaktivna mržnja obično vremenski ograničena i podložna profesionalnoj intervenciji, ukorijenjena mržnja ima tendenciju nadvladati racionalno utemeljene pokušaje posredovanja, pregovaranja ili čak pridržavanja sudske presude u vezi s roditeljskim aranžmanima. Ovim roditeljima zaustavljanje borbe čini se kao »napuštanje« svoje djece te se svađaju i bore oko svega što se tiče djece: strukture obiteljskog života, škole, sporta, dogovora o kontaktima, financija, rođendana, praznika, proslava i tako dalje. Ono što je značajno i bitno je to da za neke parove konflikt traje dulje ili čak tijekom cijelog njihovog života, zadržavajući njih i njihovu djecu u trajnim previranjima i uzrokujući duboke i trajne ožiljke (Wallerstein, Lewis i Blakeslee, 2000; Hetherington i Kelly, 2002). To su često parovi koji su doživjeli najviše razine konflikata tijekom zajedničkog života (Buchanan i Heiges, 2001). Iako Smyth i Moloney (2017) spominju samo pravnu intervenciju, praksa pokazuje da su u ovakvim slučajevima potrebne i intervencije iz sustava socijalne skrbi i zdravstvenog sustava.

Garrity i Baris su 1997. god izradili skalu za procjenu konflikta koja ilustrira stupnjeve roditeljskih konflikata (Garton, 2016:17).

Tablica 1.1 Kategorije konflikta (Skala za procjenu konflikta, Garrity i Baris 1997, prema Garton, (2016:17)

MINIMALAN	BLAGI	UMJEREN	JAKI	IZRAZITI
Suradničko roditeljstvo	Povremeno govori protiv drugog roditelja	Verbalno zlostavljanje bez povijesti nasilja	Roditelj(i) u fizičkoj opasnosti zbog konflikta	Zlostavljanje djeteta
Riješeni konflikti između odraslih	Povremene svađe pred djetetom	Glasne svađe pred djetetom	Prijetnje nasiljem	Zlouporaba sredstava ovisnosti
Odvajanje vlastitih potreba od djetetovih	Ispitivanje djeteta o osobnom životu drugog roditelja	Omalovažavanje drugog roditelja	Pokušaj otuđivanja djeteta od drugog roditelja	Značajna roditeljska psihopatologija
Podržavajući, potiče odnos drugog roditelja s djetetom	Povremeni pokušaj koalicije s djetetom protiv drugog roditelja		Emocionalne ucjene djeteta	

Prikazana skala opisuje stil konflikta u paru prema njihovoj sposobnosti suradnje i procjene opasnosti za djecu. Opisano je pet razina: minimalni, blagi, umjereni, umjereno teški i teški, koji predstavljaju kontinuum konflikta. Kako autori navode, vremenom se isti roditelji mogu kretati gore-dolje na ljestvici. Kao što je spomenuto, u vrijeme njihovog razvoda i razdvajanja, oko polovica roditelja pokazuje visoku razinu konflikta. U otprilike polovici tih

slučajeva, neprijateljstvo se smanjuje unutar dvije godine, ostavljajući otprilike 25% roditelja nakon razvoda u dugotrajnom visokom konfliktu. Roditelji u kategoriji 4 i 5 čiji konflikti su u razini umjerenih i teških, zahtijevati će intervencije od strane stručnjaka iz raznih sustava.

U definiranju visokokonfliktnog razvoda, potrebno je spomenuti prijedlog Roje Đapić, Buljan Flander i Galić (2020:138) da se umjesto uobičajenoga »visokokonfliktnog razvoda/razdvajanja« koristi termin »visokokonfliktno roditeljstvo« budući da istraživanja »pokazuju da djeci šteti roditeljski konflikt, a ne sam čin razdvajanja roditelja te da su posljedice za djecu istovjetne bez obzira na to radi li se o cjelovitim obiteljima, roditeljima prije, za vrijeme ili nakon separacije«. Za situaciju konflikta vezano za razvod, predlažu da se koristi termin »(visoki) konflikt roditelja povezan s razvodom/ razdvajanjem«. Iako je ovakva vrsta konceptualizacije potencijalno korisna, u ovom radu i s obzirom na pregled literature koji se odnosi na konflikte nakon razvoda, koristi se do sada uobičajen termin »visokokonfliktni razvod«, a koji, dakle, podrazumijeva konflikt roditelja povezan s razvodom braka i/ili partnerskog razdvajanja. Također, poželjno je spomenuti pojmove koje u svom radu koriste Koppejan-Luitze i sur. (2020). Oni umjesto o visokokonfliktnom razvodu govore o složenom razvodu (eng. *complex divorces*) koji razlikuju od redovitih razvoda (eng. *regular divorces*). Za složeni razvod navode ranije spomenutu definiciju Andersona i sur. (2011), a koja se odnosi na visokokonfliktni razvod – oni koji su obilježeni stalnim međusobnim neprijateljstvom između bivših partnera. U novijoj literaturi, osim usputno u tekstu (npr. Bailey i sur., 2020) i nadalje se koristi naziv visokokonfliktni, iako je moguće da bi pojam složeni razvod bio prihvatljiviji. U prilog tome ide i to što se time dodatno ukazuje na kompleksnost i slojevitost koji su odraz problema visoke razine konflikta između roditelja, ali istovremeno i na zahtjevnost i izazovnost rada sa članovima obitelji i širokom lepezom mogućih problema i slučajeva koji proizlaze iz takvih razvoda, a koji zahtijevaju koordinirane aktivnosti više javnih i/ili profesionalnih službi.

Na kraju, kako ističe Archer-Kuhn (2018) kada se donosi odluka o roditeljskoj skrbi, treba imati u vidu da obiteljsko nasilje i visoka razina konflikta nije isto. Nasilje u obitelji se u novijoj istraživačkoj literaturi definira i kao fizičko nasilje i prisilna kontrola (Elizabeth, 2015), dok precizne definicije visokog konflikta, kao što je vidljivo iz dosad iznesenog, nema. Fidler i sur. (2008) dali su prijedlog za razlikovanje obiteljskog nasilja i visokih razina konflikata među bivšim partnerima. Naime u visokokonfliktnim situacijama gdje nije bilo nasilja među roditeljima u pravilu odnos snaga je približno jednak dok je u situacijama obiteljskog nasilja moć nejednaka i potrebne su odluke temeljene na sigurnosti članova obitelji. Nadalje, kao razlike ističu da u obiteljima koje doživljavaju visoku razinu konflikta svaki od roditelja navodi

drugoga kao uzrok svojih nevolja, dok u situacijama obiteljskog nasilja zlostavljač umanjuje utjecaj nasilja na svojeg bivšeg partnera i djecu. Archer-Kuhn (2018) ističe da je razlikovanje obiteljskog nasilja i visokokonfliktnih situacija razvoda u kojima nije prisutno obiteljsko nasilje nužno s obzirom na pružanje odgovarajuće podrške za obitelji, posebno što se tiče donošenje odluka o roditeljskoj skrbi.

1.3 Istraživanja prediktora visokokonfliktnog razvoda

Da bi se razumjelo što doprinosi kontinuiranom konfliktu između roditelja, provedena su mnoga istraživanja. Većina dosadašnjih istraživanja u velikoj mjeri bila su usmjerena na utvrđivanje karakteristika ličnosti koje doprinose razvoju visokog konflikta među razdvojenim partnerima. Mnogi istraživači gledaju na ličnost kao na glavni faktor koji utječe na sposobnost pojedinca da se nosi s psihološkim procesima vezanim uz razvod te utječe na roditeljsko funkcioniranje i roditeljski odnos nakon razvoda (Ganiban i sur., 2009). Stručnjaci i istraživači navode da su kod vrlo konfliktnih parova nakon njihovog partnerskog razdvajanja općenito vidljiva ponašanja povezana s aspektima poremećaja ličnosti kao što su narcisoidnost, mali kapacitet za empatiju, granični poremećaj ličnosti, paranoidna ličnost, primitivna obrana i antisocijalni poremećaj ličnosti (Siegel i Langford, 1998; Baum, 2004; Donner, 2006; Malcore i sur., 2010; Polak i Saini, 2018). Karakterizira ih hostilnost, zavist, mržnja, okrivljavanje, kritičnost i nesposobnost preuzimanja njihovog dijela odgovornosti za sudjelovanje u raspravama (van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019) te nije rijetkost da sudjeluju u obiteljskom nasilju (Fotheringham, Dunbar i Hensley, 2013). Istraživanje provedeno u CZSS-ima u Hrvatskoj pokazuje da stručnjaci najčešće prepoznaju simptome emocionalno nestabilne ličnosti roditelja, odnosno graničnog poremećaja ličnosti roditelja, tijekom postupka razvoda i odlučivanja o roditeljskoj skrbi. Njihovi su postupci obilježeni visokom razinom međusobnog konflikta, nemogućnošću postizanja sporazuma u svezi ostvarivanja sadržaja roditeljske skrbi, manipulativnim ponašanjem i manipulacijom djetetom, drugim roditeljem, kao i stručnjacima i sustavom (Maljuna, Ajduković i Ostojić, 2019; Maljuna, Ajduković i Ostojić, 2020).

Također, problemi mentalnog zdravlja i zlouporaba sredstava ovisnosti dovode do poteškoća u održavanju prijateljskog kontakta s bivšim partnerima i do većih poteškoća pri reguliranju emocija što pogoduje razvoju visokog konflikta među roditeljima (Gilmour, 2004; Wade i Pevalin, 2004). Istraživanjima o komunikaciji između bivših supružnika nakon razvoda, utvrđeno je da su komunikacijske sposobnosti između bivših supružnika povezane s bračnim neskladom i konfliktom nakon razvoda (Afifi i Hamrick, 2006; Markham, Ganong i Coleman, 2007; Ganong, Coleman i Chapman, 2012). Kroz iskaze roditelja o njihovoj međusobnoj

suradnji i slaganju nakon razvoda te kroz njihovu percepciju o dobrobiti djece, moguće je dobiti uvid u to kako roditelji vide kvalitetu svog odnosa. Niža razina međusobnog slaganja i manja spremnost na međusobnu komunikaciju, prediktori su broja ponovnih odlazaka na sud (Bonach, Sales i Koeske, 2005).

Maccoby i Mnookin (1992) u svom istraživanju utvrdili su da nije bilo razlike vezane za socioekonomske uvjete, prihode ili etničku pripadnost između visokokonfliktnih razvoda i onih s niskom razinom konflikta. Štoviše, sukobljavanje među roditeljima bilo je jednako vjerojatno i u situaciji kada djeca žive u dva doma, kao i između onih roditelja čija su djeca živjela samo s jednim od njih. No, navode da su obitelji s vrlo malom djecom i obitelji s više djece imale veću vjerojatnost za konfliktni odnos i u smislu borbe u sudskim postupcima i u smislu svakodnevnog roditeljstva. Konfliktnosti među roditeljima nakon njihovog razdvajanja doprinose i separacijske teškoće, povrijeđenost, sramota ili poniženje od strane bivšeg supružnika ili sam proces partnerskog razdvajanja i razvoda (Hopper, 2001). Petren i sur. (2017) također navode da stres vezan uz sam postupak razvoda može ograničiti sposobnost održavanja pozitivnih odnosa. Prijašnja povijest destruktivnih bračnih odnosa (uključujući i nasilno ponašanje), traumatično razdvajanje, ambivalentna separacija (sukob između idealizirane slike o partneru i negativne slike) te produženo žalovanje za partnerom i idejom o cjelovitoj obitelji, mogu doprinijeti konfliktu, održati ga ili ga povećati (Wallerstein, 1991). Visser i sur. (2017) navode utjecaj društvenih mreža, na način da što više prijatelji, obitelj i druge važne osobe govore negativno i s neodobravanjem o bivšem partneru, to se više negativno odražava na opraštanje jednog partnera drugom, a što je povezano s više njihovih međusobnih konflikata.

Nadalje, kao razlozi za konflikt najčešće se spominju nemogućnost dogovora oko financijskih pitanja te kontrola i vrijeme provođenja roditelja s djecom kao i česti konflikti očeva s majkama oko toga koliko vremena mogu provesti sa svojom djecom (Hooper, 2001; Bonach, Sales i Koeske, 2005; Hutson, 2007; Hallman, Dienhart i Beaton, 2007; Cohen i Finzi-Dottan, 2012; Kalmijn, 2015). Također, nepovjerenje u sposobnost drugog roditelja da adekvatno brine za dijete, kao i različiti stavovi i neusuglašenost oko roditeljstva, obično ukazuju na parove koji će vjerojatno biti vrlo sporni u daljnjim postupcima (Johnston, 1994). Elrod (2001) je naveo brojne razloge vezano uz parnične postupke koji mogu doprinijeti trajanju visokokonfliktnih razvoda. Među njima su i ishodi koji se odnose na »pobjedu – poraz«, tj. način na koji funkcionira pravni sustav u kojem »pobjednik odnosi sve« i koji dovodi do sve žešćih borbi između bivših supružnika. Fokus na pobjedu u kontekstu sudskih postupaka može se vidjeti kada se svaki partner usredotoči na priču o tome kada je onaj drugi »pogriješio«

(Mutchler, 2017). Neki autori navode da sudski proces često uključuje pokušaje osвете za stvarno i opaženo ponašanje ili štetu koju je nanio bivši partner (Levite i Cohen, 2011). Također Langenbrunner, Cox i Cherry (2013) smatraju da pravni sustav potiče tijekom razvoda parove da međusobno ne komuniciraju, što doprinosi razdvajanju i udaljavanju u vrijeme koje je presudno za donošenje odluka o budućnosti njihovih obitelji.

1.3.1 Procjene razine konflikta između roditelja

S obzirom na poteškoće u razlikovanju i razumijevanju konflikta između roditelja u postupku razvoda koji je u tom post periodu čest pa i očekivan, na neki način i razumljiv, u odnosu na one koji će svoj konflikt produbiti, mnogi su autori do sada nastojali konstruirati skale za utvrđivanje razine roditeljskog konflikta. Pregledom literature vezano za mjerenja i procjene konflikta, Hald i sur. (2019) ističu mnoge dosadašnje pokušaje istraživača u konstrukciji upitnika koji su sadržavali pitanja koja ili nisu bila valjana za ispitivano područje (npr. odgoj djece, plaćanje uzdržavanja), ili nisu bila specifično vezana za razvod. Nekoliko validiranih skala procjenjuje konflikte, poput skale koja ispituje taktike konflikta (Straus i sur., 1996), skale upravljanja konfliktima (Jones, Browne i Chou, 2017) i skale konflikta za romantične partnere (Zacchilli, Hendrick i Hendrick, 2009). Osim toga, brojne ljestvice mjere roditeljstvo nakon razvoda ili roditeljski konflikt iz perspektive djeteta, poput skale koja mjeri roditeljski konflikt nakon razvoda od Morris i West (2000). Međutim, prema saznanjima Halda i sur. (2019), ne postoje objavljeni instrumenti koji se posebno bave i mjere konflikte i suradnju nakon razvoda. Autori smatraju da bi skala koja procjenjuje konflikt nakon razvoda, trebala kao cilj imati procjenu komunikacijskih sposobnosti, suroditeljstva, međusobnu procjenu dosadašnjih partnera i samoprocjenu razine konflikta. Stoga su Hald i sur. (2019) razvili skalu (*The Divorce Conflict Scale*), od 6 pitanja za koju navode da je valjan instrument za procjenu razine konflikta u postupku razvoda (Cronbach's alpha, 0,88). Početne analize dobivenih rezultata primjenom navedene skale na istraživanom uzorku razvedenih roditelja sugeriraju da žene opažaju veću razinu konflikta nakon razvoda nego što to čine njihovi partneri. Karakteristike povezane s višom razinom procjene konflikta za žene bili su starija dob, nevjera i tjelesno/psihološko nasilje kao razlog razvoda, inicijativa za razvod u usporedbi s međusobnim sporazumom te novi partner bivšeg partnera. Za muškarce je glavna karakteristika povezana s višom procjenom razine konflikta bila njihova inicijativa za razvod. Općenito, što se tiče nove partnerske zajednice, Hald i sur. (2019) uvidom u literaturu navode da su neka dosadašnja istraživanja pokazala da nova partnerska veza nakon razvoda može povećati opću psihičku i financijsku dobrobit, posebno za žene, dok rezultati njihovog istraživanja ukazuju

da, kada samo muškarac ima novu partnersku vezu, razina konflikta u postupku razvoda će vjerojatno biti najveća u usporedbi kada oboje ili samo žena ima novog partnera. Nadalje, Langenbrunner, Cox i Cherry (2013) konstruirali su instrument za procjenu razine roditeljskog konflikta u postupku razvoda (*Level of Conflict Assessment of Divorcing or Separating Couples*), koja se sastoji od 25 čestica (Cronbach's alpha, 0,94), i za koji navode da je primjenjiv rano u postupku razvoda, a kako bi se mogle osigurati pravovremene i adekvatne intervencije za roditelje i djecu. Također, ističu kako nisu uvrstili pitanja o parničnom postupku iako bi odgovori u vezi s njihovim sudjelovanjem u pravnom sustavu mogli pružiti dodatni uvid u to kako taj sustav utječe na odluke o razvodu.

Razvoj instrumenata za mjerenje razine konflikta između roditelja te identificiranje bilo kakvih konceptualnih sličnosti ili razlika u razini konflikta prije i nakon razvoda ima važnu praktičnu svrhu. Primjena takvih instrumenata prije ili tijekom postupka razvoda omogućila bi uvid u sposobnost parova za njihovu uspješnu prilagodbu razvodu. Općenito, kako je istaknuo Gumina (2009) istraživanja bi se trebala dodatno usmjeriti na razdoblje prije razvoda jer je ono početak prijelaznog razdoblja za obitelji koje se razvode te može pružiti potrebne informacije o rizicima za moguću obiteljsku disfunkciju.

1.4 Konfliktno roditeljstvo i dobrobit djece

Mnogi znanstvenici ukazuju na to da je kronični konflikt vjerojatno najštetniji za djecu (npr. Smyth i Moloney, 2017). Prema tome, izloženost roditeljskim konfliktima, a također i kvaliteta roditeljstva faktori su koji najviše utječu na prilagodbu djece nakon razvoda (Hetherington i Kelly, 2002; Kelly i Emery, 2003) te dovode do kratkoročnih i dugoročnih posljedica (Amato, 2001; 2010; Kelly, 2000; Kelly i Lamb, 2000; Kelly i Emery, 2003). Općenito, pokazalo se da djeca čiji su roditelji u visokokonfliktnom razvodu, pokazuju više razine anksioznosti, depresije, ljutnje i agresije, nisko samopoštovanje, probleme u ponašanju, niže akademsko postignuće, pogoršanje odnosa roditelj-dijete te ukupnu neprilagođenost, u odnosu na djecu čije se početne reakcije na razvod roditelja koji nisu u visokokonfliktnom razvodu postepeno smiruju, a s vremenom i potpuno nestanu (Kelly, 2000; Amato, 2001, Kelly i Emery, 2003; Amato i Afifi, 2006).

No, razumijevanje utjecaja konflikta i roditeljstva na dobrobit djece komplicirano je jer su međusobno povezani na složene načine. Konflikt između roditelja može utjecati na njihove narušene odnose kao i na kvalitetu roditeljstva, a što oboje utječe na dobrobit njihove djece (Sandler i sur., 2008). Tako roditelji koji su uključeni u visokokonfliktnu razvode imaju stalne

poteškoće u komunikaciji i suradnji oko brige o svojoj djeci te obično pokazuju minimalan, a često čak i potpun nedostatak razumijevanja učinaka svojih konflikata na djecu (Amato, 2001; Kelly i Emery, 2003). U takvim situacijama, roditelji se mogu usredotočiti na vlastite probleme zbog razvoda te tako izgubiti iz vida emocionalne potrebe djeteta (Joyce, 2016). U skladu s navedenim, van Dijk i sur. (2020) željeli su pokušati odgovoriti na pitanje povezuju li se međuroditeljski konflikt i roditeljstvo izravno s nepovoljnim ishodima djeteta nakon razvoda ili roditeljstvo funkcionira kao posrednički mehanizam koji leži u osnovi povezanosti između među roditeljskih konflikata i prilagodbe djeteta? Također se postavilo i pitanje koji su aspekti roditeljstva najosjetljiviji na međuroditeljske konflikte i najjače povezani s prilagodbom djeteta. Na osnovu provedene meta analize, van Dijk i sur. (2020) zaključuju da su i međuroditeljski konflikti i roditeljstvo važni obiteljski procesi koje treba uzeti u obzir nakon razvoda. U tom smislu navode da dobiveni rezultati podupiru ideju da roditeljstvo djelomično objašnjava zašto visoka razina konflikta između bivših partnera može biti štetna za prilagodbu djeteta nakon razvoda. Točnije, niže razine roditeljske podrške i roditeljske strukture, kao i povećane razine hostilnosti, također nametljivog roditeljstva i difuzija uloga, posreduju u vezi između međuroditeljskog konflikta i prilagodbe djeteta. Uočeno je da to vrijedi i za internalizirajuće i za eksternalizirajuće simptome kod djece.

Van Dijk i sur. (2020) sugeriraju ipak da veća razina negativnog roditeljstva nakon razvoda može imati veći utjecaj na prilagodbu djeteta u usporedbi s nedostacima u pozitivnom roditeljstvu. Naročito je hostilnost roditelja jače povezana s internaliziranim i eksternaliziranim problemima kod djece. Iako, naravno i nedostaci u pozitivnom roditeljskom ponašanju ugrožavaju emocionalnu i bihevioralnu prilagodbu djece razvedenih roditelja. Procesu u kojima su djeca uključena u sporove (triangulacija) ili stavljanje u ulogu odrasle osobe (parentifikacija), dakle difuzija roditeljske uloge, smatraju se posebnim rizikom kada bivši supružnici nastavljaju imati česte i intenzivne konflikte. Isto tako, praćenje potreba djeteta i pružanje strukture su izazovniji zadaci kada je energija roditelja ugrožena i smanjena zbog konflikta s bivšim supružnikom. Prema tome, osim ugrožavanja pozitivnog roditeljskog ponašanja, roditeljski konflikti mogu izazvati razdražljivost, ljutnju i frustraciju kod roditelja (Sears i sur., 2016). Također, van Dijk i sur. (2020) navode istraživanja koja ukazuju da bi negativno raspoloženje roditelja moglo rezultirati neprijateljskim i oštrijim roditeljskim strategijama, kao i producirati više konflikta između roditelja i djece. Roditelji koji su verbalno i fizički agresivniji jedni prema drugima, skloni su koristiti slična ponašanja i prema svojoj djeci. Roditeljski konflikti također mogu izazvati određeni osjećaj frustracije ili nedostatka

kontrole, koji bi roditelje mogli navesti na pretjeranu kontrolu ili nametljive strategije prema svom djetetu, što je usporedivo s mehanizmom »žrtvenog jarca«. Konačno, van Dijk i sur. (2020) ističu da unatoč činjenici da je većina njihovih nalaza pokazala male učinke, čini se logičnim da stručnjaci, kao i roditelji koji se razvode trebaju biti educirani o međuovisnosti obiteljskih procesa unutar različitih podsustava, raznolikih obrazaca za negativno i pozitivno roditeljstvo kao i povezanosti između međuroditeljskih konflikata i difuzije uloga nakon razvoda. Također poželjno je istaknuti da se rezultati navedene metaanalize odnose na ponašanja pojedinog roditelja, a ne na njihovo suroditeljstvo. Pozitivno suroditeljstvo identificirano je kao zaštitni čimbenik za prilagodbu djeteta poslije razvoda (Lamela i sur., 2016), ali može biti ugroženo međuroditeljskim konfliktom. Stoga van Dijk i sur. (2020) sugeriraju da bi buduća istraživanja trebala ispitati i ulogu kvalitete suroditeljstva u vezi između međuroditeljskog konflikta i prilagodbe djeteta na razvod.

1.5 Djeca u visokofliktnom razvodu roditelja

U skladu s navedenim, vidljivo je da današnja istraživanja ukazuju na mnoge identificirane negativne učinke za roditelje i djecu u visokokonfliktnom razvodu (Mutchler, 2017). Takve posljedice uključuju odgođenu prilagodbu za sve strane, napete odnose između roditelja i djece (uključujući narušene odnose između djeteta i jednog roditelja), korištenje negativnih strategija suočavanja (npr. zlouporaba supstanci), depresiju, tjeskobu i zlostavljanje djece (Donner, 2006; Anderson i sur., 2011; Boyan i Termini, 2013). Prema tome, u mnogim slučajevima učinci razvoda zapravo odražavaju učinke konflikta povezane s razvodom (Buchanan i Heiges, 2001). Negativni učinci su uočeni kod male djece (Amato, 2010), adolescenata (Grych i sur., 2000; Amato, 2010) i mladih odraslih (Sobolewski i Amato, 2007). Starija djeca mogu početi mijenjati svoje ponašanje na temelju svoje percepcije potreba roditelja, umjesto da razvijaju potrebne vještine u skladu s dobi, neovisno od tog odnosa. Mlađa djeca izrazito su osjetljiva na tjeskobu ili bijes kod odraslih ili starije braće i sestara i mogu pokazati regresivno ponašanje, anksioznost ili otpor prema promjenama u roditeljstvu. Sva ova ponašanja mogu biti uzrokovana raznim čimbenicima, ali su također povezana s poteškoćama u budućoj prilagodbi. Neka djeca mogu održavati razvojno primjereno ponašanje u neutralnom okruženju, ali pokazivati će više poteškoća kada su izravno izložena roditeljskom konfliktu ili su mu izložena dulje vrijeme (Greenberg, Doi Fick i Schnider, 2016).

Van Lawick i Visser (2015) ističu kako konflikti roditelja utječu na dječje percepcije o obiteljskom životu, ljubavi, roditeljstvu i partnerstvu. Zbog takvih slika i iskustava djeca se mogu osjećati tužno, ljuto i tjeskobno. Dijete koje ne želi odabrati između roditelja može se

osjećati rastrgano. U tim emocionalnim stanjima djeca roditelje trebaju za utjehu i zaštitu, ali roditelji su istodobno i razlog njihove zabrinutosti. Ovo može djecu zbunjivati i činiti da se osjećaju usamljenima. Kao posljedica toga, mnoga djeca razvijaju ponašanje koje drugi mogu vidjeti kao problematično. Mogu biti bijesni i agresivni, ili šutljivi i tužni. Njihova unutarnja ravnoteža je poremećena, što rezultira problemima sa spavanjem, koncentracijom i prehranom, ili psihičkim teškoćama poput konverzije. Ta se djeca često upućuju u službe za mentalno zdravlje djece i adolescenata, ali su stručnjaci ograničeni u onome što mogu učiniti ukoliko se kontekst djetetovih problema ne promijeni.

Posljedice izloženosti međuroditeljskom konfliktu mogu se svesti na dvije teorije. Prva teorija odnosi se na teoriju emocionalne sigurnosti u kojoj se navodi da osim izravno (emocionalno i fizički), kronični roditeljski konflikti utječu na djetetov osjećaj emocionalne sigurnosti te kao takvi interferiraju s njihovim učinkovitim suočavanjem sa stresom. Druga teorija odnosi se na kognitivno kontekstualni okvir koji ukazuje na to da djetetova kognitivna procjena konfliktnog događaja između roditelja određuju emocionalne i ponašajne reakcije djeteta. U tom smislu pokazalo se da ovisno o tome koliko su se djeca osjećala ugroženo i u kojoj su se mjeri okrivljavala za međuroditeljski konflikt to može posredovati u razvoju internaliziranih i eksternaliziranih problema (O Hara i sur., 2019).

Nadalje, podaci iz nedavnog istraživanja (van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019), pokazali su da djeca uključena u razvode s visokim stupnjem konflikta roditelja mogu biti u riziku od razvoja posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), pri čemu je gotovo polovica (46%) djece s povećanim rizikom od razvoja PTSP-a. Ovaj postotak nije daleko od onoga što je uočeno za druge vrste traumatskih iskustava u djetinjstvu. Tako uvidom u literaturu koja se bavi tom problematikom, Lange i sur. (2021) navode da je u povećanom riziku za razvoj PTSP-a bilo oko 67% djece izloženo međuroditeljskom nasilju i 53% djece koja su upućena u psihološki tretman nakon što su doživjeli jedan ili više traumatskih događaja. Lange i sur. (2021) također navode da je istraživanje van der Wala, Finkenauera i Vissera (2019) jedino koje je do sad istraživalo rizik PTSP-a u djece iz visokokonfliktnih razvoda te ističu potrebu za daljnjim istraživanjima na tu temu. Nadalje, Lange i sur. (2021) ističu da je u situacijama visokokonfliktnih razvoda učestalost kontakata između roditelja važan potencijalni rizik za pojavu traumatskih doživljaja kod djece. Zajednička odgovornost za djecu „osuđuje“ bivše partnere na kontinuirane interakcije tijekom vremena. Roditelji u visokokonfliktnom razvodu potvrđuju da su susreti vezani uz dogovore za djecu vrlo stresni za njih, a česti kontakti mogu čak pogoršati roditeljske konflikte i dovesti do negativnih emocija kada je frekvencija kontakata

visoka. Stoga djeci može koristiti ako roditelji mogu svesti svoje susrete na minimum s obzirom na manju izloženost stresu i posljedično stresnim reakcijama kod djece.

Visokokonfliktni razvodi mogli bi ukazivati na to da je brak bio vjerojatno prepun konflikata i napetosti i prije razvoda što znači da je i prije razvoda to bio stresni period za djecu. Nakon što parnica za razvod započne, intenzitet visokog konflikta može se povećati, a time se i stres kod djece povećava. Svjedočenje rješavanju problema svojih roditelja i strategija kojima se služe prilikom njihovog rješavanja, mogu utjecati na način na koji će dijete pristupiti rješavanju svojih problema, interpersonalnih i intrapersonalnih. Bijes, impulzivnost i nasilje može postati djetetov način pristupanja konfliktu jer je on ili ona tome svjedočio preko svojih roditelja. Uz to, ako su alkohol i druga sredstva ovisnosti služila za prevladavanje stresa kod roditelja, dijete može usvojiti taj isti način (Joyce, 2016). Konačno, dugotrajni sudski sporovi i konflikt zbog nesuglasica vezanih uz djecu čine se najštetnijim za djecu i odnose roditelj-dijete (Polak i Saini, 2018). To znači da negativni ishodi za djecu mogu biti više izraženi kada se roditeljski konflikti sastoje od visokih razina neprijateljstva ili agresije povezanih s djecom (sporovi koji se odnose na djecu kao što je skrbništvo nad djetetom, i/ili količina i način provođenja vremena roditelja s djecom), ili kada roditelji uključuju djecu u svoje konflikte (triangulacija), što je najviše vjerojatno da će se dogoditi u takvim razvodima (van Dijk i sur., 2020). Kao što je spomenuto, Joyce (2016) navodi da ponovljeni, dugotrajni i neprijateljski sudski sporovi koji su često povezani s visokim konfliktima između roditelja imaju trajne učinke na fizičko i mentalno zdravlje djece, slično onima koji su povezani s fizičkim zlostavljanjem i zanemarivanjem.

S obzirom na situacije među roditeljima koje su prepoznate kao visokokonfliktna te time rizične za djecu, djeca i roditelji dužni su obavljati razgovore sa stručnjacima za mentalno zdravlje i drugim strukama uključenima u pravne postupke te se mogu osjećati kao pod nadzorom ili kao da im se sudi. Djeca se mogu osjećati rastrgana između odanosti roditeljima i mogu se osjećati prisiljenima odabrati strane. Privatnost može biti ugrožena, a ako jesu uključeni u liječenje mentalnog zdravlja, povjerljivost može biti narušena s obzirom na potrebu prenošenja sakupljenih informacija među stručnjacima da bi se formirala mišljenja u cilju donošenja sudske odluke o skrbništvu ili drugim spornim pitanjima. Sve ovo doprinosi smanjenju osjećaja sigurnosti kod djeteta i osjećaju nezaštićenosti i zbunjenosti (Bailey i sur., 2020). Kada su djeca izložena visokokonfliktnom razvodu svojih roditelja, šansa za emocionalne probleme i probleme u ponašanju se može udvostručiti (Jolivet, 2011).

1.5.1 Mogući odgovori djece na roditeljske konflikte

Različiti odgovori djece na značajne ili stalne roditeljske konflikte pridonose složenosti razumijevanja prilagodbe djece nakon razvoda. Neki autori (npr. Garrity i Baris, 1994; Watts, 2008) sugeriraju da djeca uhvaćena usred konflikta svojih roditelja imaju najmanje tri mogućnosti. Ona mogu: (a) zauzeti svoj stav i govoriti o situaciji kakva ona zapravo je (Watts, 2008); (b) izbjeći konflikt tako da govore svakom roditelju ono što roditelj želi čuti – tzv. „dijete kameleon“ (Garber, 2014), i/ili zauzeti stranu i uskladiti se s jednim roditeljem; (c) zatvoriti se u sebe i pokušati biti „nevidljivi“ (tj. „dobro, tiho dijete“). Naravno, djeca mogu usvojiti više od jednog od ovih odgovora. Oni mogu igrati različite uloge u različitim okolnostima ili s različitim roditeljem ili različitim značajnim skrbnicima kao što su bake i djedovi. Kakvi god bili odgovori na suočavanje, svaki će vjerojatno imati cijenu za daljnji emocionalni razvoj djeteta. U krajnjem slučaju, obiteljsko nasilje i drugi oblici zlostavljanja, kao i svjedočenje o takvim ponašanjima, imaju poseban značaj u rizičnom razvoju za djecu (Smyth i Moloney, 2019).

Djeca se također mogu uključiti u borbu roditelja tako što postaju saveznici jednom ili drugom roditelju. Djeca čine ovaj izbor jer im može biti nepodnošljivo dugo živjeti „uhvaćeno“ između dvije različite strane. Neka djeca pokušavaju zanemariti roditeljski rat i koncentrirati se na druge stvari u životu. Mogu se dobro snaći u školi i društvenom životu. Većinu vremena okreću se drugim sigurnim izvorima podrške poput braće, sestara, prijatelja, drugih odraslih ili drugih uključenih osoba. Međutim, iako to ne pokazuju, često pate zbog beskrajnih sporova svojih roditelja. Istraživanja pokazuju da su djeca tijekom postupka razdvajanja roditelja koji je visoko konfliktan, često triangulirana u sukob, odnosno da se nalaze između roditelja i usred roditeljskih konflikata. U tim situacijama pogotovo kad su pod pritiskom da odaberu roditeljsku stranu, suočeni su s ogromnim psihološkim zahtjevima za prilagođavanjem i udovoljavanjem potreba svojim zaraćenim roditeljima (Buchanan i Heiges, 2001; Polak i Saini, 2015).

U situacijama visokih konflikata roditelja prilikom razvoda kada je uobičajeno da svaki roditelj izrazi negativne osjećaje o drugom roditelju, većina djece razdvojenih roditelja i dalje će željeti kontakt s oba roditelja. No mala podskupina djece uskladiti će se s jednim roditeljem i istovremeno se opirati ili odbaciti tj. otuđiti od drugog roditelja (Polak i Saini, 2015), o čemu će biti više riječi u daljnjem tekstu.

1.6 Učestalost visokokonfliktnih razvoda

Na osnovi iznesenog, vidljivo je da se u tijeku postupka razvoda partneri suočavaju s raznim izazovima i prijetnjama za vlastitu dobrobit, a koje kod pojedinih parova može izazvati neproduktivno konfliktno ponašanje tijekom cijelog postupka razvoda. Tako će visoka razina konflikta biti prisutna kod 5 do 25% bivših partnera s maloljetnom djecom (McIntosh, 2003; Neff i Cooper, 2004; Smyth i Moloney, 2017; van der Wal, Finkenauer i Visser, 2019), čak 6 godina nakon razvoda (Hetherington i Kelly, 2002). Još jedno istraživanje o obiteljima „zapelima“ u sporovima oko skrbništva navodi da je 15-20% majki i očeva prijavilo trajanje konflikta tijekom 12-godišnjeg praćenja (Sbarra i Emery, 2005). Vidljivo je da je raspon u stopi prevalencije visokokonfliktnih razvoda značajan. To uglavnom odražava razlike u definicijama konflikta istraživane populacije kao i vremenskom razmaku nakon razvoda u kojem je procijenjen konflikt između bivših partnera (Hald i sur., 2019). Neka istraživanja su imala za cilj opisati kako se razina međuroditeljskog konflikta razlikuje tijekom vremena koje slijedi nakon razvoda. Tako je istraživanje (Fischer, de Graaf i Kalmijn, 2005) provedeno u Nizozemskoj pokazalo da je među roditeljima koji su imali djecu, 56– 67% prijavilo postojanje međusobnog antagonizma godinu dana nakon razvoda. U skupini 3 do 10 godina nakon razvoda, 26-29% sudionika je prijavilo postojanje antagonizma, a među onima koji su bili razvedeni duže od 10 godina, i nadalje postojanje međusobnog antagonizma prijavilo je 10% sudionika.

Podaci Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politiku (Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u RH, od 2017. god. do 2021. god.) (MRMS, 2022) možda može ponuditi nešto više uvida u mogući broj potencijalno konfliktnih razvoda u RH:

Tablica 1.2 Podaci o broju podnesenih zahtjeva za obvezno savjetovanje te nepostignutom sporazumu nakon postupka obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije 2017. – 2021. god. (MRMS, 2022)

	GODINA				
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
1. Broj provedenih i okončanih zahtjeva za obvezno savjetovanje	7235	7218	7035	6701	7317
2. Broj roditelja koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju ili u obiteljskoj medijaciji	1182	2205	2453	2298	2653

Što govore podaci iz tablice 1.2? Podaci govore da unazad pet godina prosječno oko 2500 roditelja godišnje nije postiglo sporazum o Planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS) nakon provedenog postupka obveznog savjetovanja ili postupka obiteljske medijacije. Ti su

postupci obavezni postupci prije pokretanja sudskog postupka za roditelje s maloljetnom djecom te u situaciji ne postizanja sporazuma odluku o sadržajima roditeljske skrbi donosi sud. Pokretanje sudskog (parničnog) postupka znači da su djeca izložena prvenstveno konfliktu svojih roditelja, a zatim i postupcima od strane institucija vezano za potrebe davanja mišljenja i prijedloga sudu, a koja ponekad uključuju i razgovor djeteta s više stručnjaka. Dakle, na osnovu podataka iz tablice 1.2, može se zaključiti da je u prosjeku oko 30% roditelja u potencijalnom riziku od razvoja visokokonfliktnog razvoda. U skladu s tim, Roje Đapić i Buljan Flander (2019) u svom radu navode da se procjenjuje da je svaki treći razvod, neovisno o razlogu razvoda, visokokonfliktnan.

1.7 »Dobar razvod«

Nastavno na navedeno, poželjno je istaknuti da u Hrvatskoj postoje dva načina razvoda, sporazumni razvod koji se provodi sukladno odredbama izvanparničnog postupka te parnični postupak. Roditelji mogu tijekom obveznog savjetovanja, koji se u skladu s Obiteljskim zakonom iz 2015. god. provodi prije razvoda braka u kojem postoje zajednička maloljetna djeca ili prije pokretanja ostalih obiteljskih sudskih postupaka u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom, postići sporazum oko Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS). Ukoliko ne mogu samostalno postići sporazum, roditelji imaju mogućnost pregovora i stvaranja PZRS-a u postupku obiteljske medijacije uz pomoć obiteljskog medijatora. PZRS koji roditelji sastave, podnose sudu u izvanparničnom postupku koji nakon odobrenja sadržaja stiče svojstvo ovršne isprave (Obiteljski zakon, 2015). Izvanparnični postupak s obzirom na postizanje sporazuma o sadržaju roditeljske skrbi, mogli bi definirati »dobrim razvodom«. »Dobar razvod« s aspekta interesa i dobrobiti djeteta je onaj u kojem su roditelji kao i kad su bili zajedno, tako i nadalje, odgovorni za emocionalne, ekonomske i ostale potrebe njihove djece. U skladu s tim, primarni zadatak nakon razvoda je uspostavljanje funkcionalne veze među bivšim partnerima i učinkovito roditeljstvo (Emery, Shim i Horn, 2012). Prema tome se kroz izvanparnični postupak, činjenicom postizanja sporazuma, bivšim partnerima otvara šansa za razvoj adekvatnog suroditeljskog odnosa. Međutim, ukoliko niti nakon postupka obiteljske medijacije roditelji ne postignu sporazum, tada u cilju uređenja sadržaja o roditeljskoj skrbi podnose tužbu sudu prema odredbama parničnog postupka. U skladu s prethodnim izlaganjem, nesumnjivo je da time izlažu sebe, ali i svoju djecu dodatnom stresu. No, ponekad je to zaista nužno radi bolje zaštite prava i interesa svih.

1.8 Današnja praksa rada s roditeljima u visokokonfliktnim razvodima

Iako je međuroditeljski konflikt obično najviši tijekom prve godine nakon razdvajanja roditelja (O Hara i sur., 2019), iz svega do sad vidljivo je da konflikt između roditelja tijekom vremena može poprimiti različite oblike i niz ponašanja koja mogu štetiti djetetu uključujući upuštanje u intenzivne i neprijateljske rasprave, ocrnjivanje drugog roditelja pred djetetom, stavljanje djeteta u središte roditeljskog konflikta, nametanje uloge posrednika (Davies i sur., 2016; Rowen i Emery, 2018). Rezultati koje su iznijeli van der Wal, Finkenauer i Visser (2019) upućuju na zaključak da visokokonfliktni razvodi predstavljaju rizik za traumatski učinak kod djece, ali istodobno i da neka djeca pokazuju otpornost te sugeriraju da bi se buduća istraživanja trebala usmjeriti prema tome koja su djeca podložnija traumi i / ili otpornosti. S obzirom na navedeno, razumljivo je da su duge, žestoke borbe između pojedinih roditelja u razvodu, postale sve veća briga mnogih profesionalaca suočenih s boli djece zatečenim (zatočenim) u tim situacijama te je uočena nužnost rane intervencije u sprečavanju razvoja problema (Bailey i sur., 2020). Kao što je primijetio Ahrons (1994), obitelj nakon razvoda još uvijek je obitelj, majke i očevi nastavljaju biti odgovorni za svoju djecu i njihove potrebe te je nužno da međusobno surađuju radi dobrobiti djece.

Jasno je da su rizici za djecu u središtu konflikta svojih roditelja dobro poznati u stručnoj literaturi, ali manje je slaganja oko toga koji je najbolji način podrške ili pomoći obitelji u visokom stupnju konflikta prije nego što se nanese prevelika šteta dječjem razvoju (Greenberg, 2004). U literaturi koja se bavi problemima konfliktnih razvoda navodi se da je i s psihološkog aspekta i s pravnog aspekta nužna rana intervencija koja može pomoći u ublažavanju postojećih problema, a također i u sprečavanju njihovog daljnjeg razvoja (Bailey i sur., 2020). U tom smislu, cilj je postići ili pomoći roditeljima da imaju »dobar razvod«. Bailey i sur. (2020) ustanovili su pregledom literature širok raspon predloženih pristupa rješavanju konflikta između razdvojenih roditelja, uključujući medijaciju razvoda, program pomoći pri tugovanju, integrativnu obiteljsku terapiju, poboljšanje roditeljske komunikacije, usklađivanje suroditeljstva, kognitivno-bihevioralnu terapiju i poboljšanje roditeljskih vještina. Drozd, Saini i Olesen (2016) navode da se programi koji se provode odnose na specifične pristupe problematici, međutim, malo je empirijskih podataka koji mogu pomoći pri odluci koju vrstu programa odabrati i provoditi. Također ističu da su ispitane i zagovarane mnoge metodologije, napisani radovi o istraživanjima provedenih programa, sugerirano je provođenje intervencija koje su efikasne, ali o njima još nije postignut konsenzus, niti jedna do sada nije prepoznata kao najučinkovitija. Kako su obitelji u visokokonfliktnom razvodu često uključene u dugotrajne

sudske postupke i time su često uključivane u razne terapijske intervencije (ili prethodno neuspjele intervencije), više se uočava nedosljednost i nejednakost u različitim pristupima. Iako se nude rješenja i pomoć u olakšavanju situacije obitelji s takvim problemima, odabiri o načinu liječenja i dalje se donose od slučaja do slučaja (Garber, 2015; Greenberg, Doi Fick i Schnider, 2016). Garber (2015) predlaže da intervencija u slučaju visokokonfliktnog razvoda mora biti naložena od strane suda, usmjerena na dijete i prilagođena njegovom razvoju. U tom smislu ističe da se moraju uzeti u obzir snage i slabosti oba roditelja i djeteta, tri supsidijarne dijade obitelji te sustava u cjelini (zajednice, pravnog, terapijskog). U idealnom slučaju i roditelji i djeca trebali bi imati individualnog terapeuta, a svi zajedničku obiteljsku terapiju. Terapeuti bi trebali međusobno surađivati kako bi se koordinirao napredak, uz poštovanje povjerljivosti svakog sudionika (a posebno djeteta) kako bi se izgradio odnos povjerenja. Dakle, iako je pristup logičan, kako kaže Garber (2015), ostaje jaz između težnje, istraživanja, obuke i resursa za provedbu.

Kako ističu van Dijk i sur. (2020), čini se da su intervencije usmjerene na razvedene obitelji trenutno usredotočene na samo jedan podsustav unutar obitelji, bilo roditeljski sustav ili sustav roditelj-dijete. Njihov je cilj smanjiti međuroditeljski konflikt ili povećati nakon razvoda kvalitetu roditeljstva te izgleda da su obje vrste roditeljskih programa učinkovite. No, iako psihoedukacijski programi često educiraju o konfliktima nakon razvoda i o roditeljstvu, čini se da ne postoje programi i intervencije utemeljeni na dokazima koji posebno ciljaju na promjenu oba aspekta u razvedenim obiteljima. Nalazi meta-analize sugeriraju da preventivne intervencije mogu posebno imati koristi od kombiniranja aspekata sprečavanja i smanjenja konflikta između bivših supružnika, uz eksplicitnije poboljšanje njihovog roditeljskog ponašanja nakon razvoda.

Zanimljivo je spomenuti i istraživanje Bertelsena (2021) kojem je cilj bio istražiti kako sami roditelji doživljavaju i razumiju svoju uključenost u konfliktne razvode. Iz perspektive stručnjaka roditelji koji su „zapeli“ u visokokonfliktnom razvodu često se opisuju na način da ih se pozicionira kao nepovjerljive, ljute, pune prezira jednog prema drugom i usredotočene na vlastite želje umjesto potrebe njihove djece (Treloar, 2019). Kada se gleda kroz iskustvo roditelja iz Bertelsenovog (2021) istraživanja, dobiva se uvid u to da oni suočeni s nepomirljivim i dugotrajnim sporovima pokušavaju kao "normalni ljudi" izgraditi sigurno okruženje za sebe i svoju djecu. Stoga, čini se da postoji neusklađenost između slike roditeljske figure u visokokonfliktnom razvodu koja se zasniva na istraživanjima motiviranim potrebom

za procjenjivanjem i utvrđivanjem štete na psihosocijalni razvoj djece i slike roditelja koji sudjeluju u tim problemima, a koju imaju sami o sebi.

Polazeći od negativnih kratkoročnih i dugoročnih posljedica za razvoj djece čiji su roditelji u visokokonfliktnom razvodu, jasno je zbog čega postoji interes javnosti i profesionalne zajednice za ovu temu i za zaštitu djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva, ali i za prevenciju eskalacije manjih konflikata koji su često neizbježni u ovom procesu. Kako to postići je još uvijek izazov kako istraživačima tako i praktičarima s obzirom da aktualne spoznaje o visokokonfliktnim razvodima ukazuju na različite prediktore razvoja visoke razine konflikta između bivših partnera. Uz to, unatoč zainteresiranosti istraživača i stručnjaka za ovo područje, još uvijek nema konsenzusa o definiciji visokokonfliktnih razvoda, što bi trebao biti jedan od istraživačkih prioriteta. Nedostatak jasnog određenja otežava operacionalizaciju varijabli u znanstvenim istraživanjima, što često dovodi do nerazumijevanja među istraživačima i nesklada nalaza istraživanja. Istodobno to otežava i pravovremeno prepoznavanje rizika za razvoj konfliktnih razvoda, a time i učinkovito djelovanje u obiteljima.

1.9 Teorijske osnove i ishodišta istraživanja

S obzirom na sve navedeno, interes ovog istraživanja su obilježja roditelja u postupku razvoda braka/partnerskog razdvajanja (u daljnjem tekstu razvoda) kao mogući prediktori konfliktnosti razvoda. Varijabilitet roditeljskih postupaka tijekom i nakon razvoda, u modelu koji se provjerava ovim istraživanjem pokušati će se zahvatiti pomoću obilježja roditelja koja daju osnovu za pretpostavku o relevantnosti njihovog uključenja u istraživanje. Ta obilježja odnose se na neke sociodemografske podatke, specifične aspekte ličnosti, atribucije, percepciju o suroditeljstvu i njihove stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, o kojima se detaljnije govori u narednom tekstu.

1.9.1 Neuroticizam

Kako navode Larsen i Buss (2008), postavljanje definicije za ljudsku ličnost je s obzirom na njezinu složenost, vrlo teško. No, prema njima, sljedeća definicija ipak obuhvaća bitne elemente ličnosti: "Ličnost je skup psihičkih osobina i mehanizama unutar pojedinca koji su organizirani i relativno trajni te koji utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu" (Larsen i Buss, 2008:4). Osobine ili njihov sinonim, crte ličnosti, su psihološka obilježja ili karakteristike po kojima se pojedinci razlikuju (Larsen i Buss, 2008). Ličnost, djelomično određena genetikom, relativno je stabilna (Ganiban i sur., 2009). Crte ličnosti imale su središnje mjesto u socijalno-psihološkim istraživanjima razvoda

(Robins, Caspi i Moffitt, 2000; Donnellan, Conger i Bryant, 2004; Roberts i sur., 2007; Claxton i sur., 2012). Veza između bračne stabilnosti i ličnosti dobro je dokumentirana, a to se posebno odnosi na pet velikih crta ličnosti, ili petofaktorski model ličnosti, najčešće korištenu taksonomiju crta ličnosti u psihološkim istraživanjima. Prema ovoj taksonomiji, pet je vrlo općih crta ličnosti: ugodnost, ekstraverzija, savjesnost, neuroticizam i otvorenost za iskustvo (Funder, 2001). Općenito, pregledi istraživanja o tom pitanju zaključuju da neuroticizam, ekstraverzija i otvorenost povećavaju rizik od razvoda dok ga ugodnost i savjesnost smanjuju (Karney i Bradbury, 1995; Roberts i sur., 2007). Međutim, u novijim istraživanjima nisu potvrđeni rezultati za ugodnost i ekstraverziju (Lundberg, 2010; Solomon i Jackson, 2014). Osim toga kako se ističe u literaturi, većina studija oslanja se na relativno male i selektivne uzorke zbog čega su reprezentativna istraživanja o povezanosti ličnosti i razvoda relativno rijetka (Boertien, 2015).

Pitanje je koji bi mogli biti mehanizmi koji povezuju ličnost i rizik od razvoda? U psihološkim istraživanjima obično se pretpostavlja da crte ličnosti utječu na stabilnost odnosa kroz njihov utjecaj na kvalitetu odnosa (Solomon i Jackson, 2014). Mnoga su istraživanja proučavala odnos između ličnosti i zadovoljstva u braku (Robins, Caspi i Moffitt, 2000; Heaven i sur., 2006; Claxton i sur., 2012) i pokazalo se da su učinci razvoda povezani s crtama ličnosti (Solomon i Jackson, 2014). Tako se npr. za neuroticizam pokazuje da smanjuje kvalitetu odnosa štetnim komunikacijskim obrascima (Caughlin, Huston i Houts, 2000). Za preostale četiri crte ličnosti često se pretpostavlja da pozitivno utječu na bračno zadovoljstvo. Pretpostavlja se da je ekstraverzija povezana s ugodnim emocijama, a da će ugodnost i savjesnost dovesti do boljih sposobnosti rješavanja problema (Donnellan, Conger i Bryant, 2004; Heaven i sur., 2006). Otvorenost za iskustva bi trebao predstavljati intelektualniji pristup rješavanju problema (Donnellan, Conger i Bryant, 2004; Heaven i sur., 2006; Claxton i sur., 2012). Uz to, Donnellan, Conger i Bryant (2004) sugeriraju da su ugodnost i otvorenost prema iskustvu (pozitivno) i neuroticizam (negativno) najvažniji prediktori bračnog zadovoljstva. Međutim, empirijski dokazi za četiri crte ličnosti, osim neuroticizma, su različiti. Npr., uz neuroticizam, i niska kontrola impulsa ili niska savjesnost (npr. biti impulzivan i nepouzdan) posebno kod supružnika se pokazala kao dobar prediktor razvoda (Larsen i Buss, 2008). Karney i Bradbury (1995) navode pak negativne učinke otvorenosti za iskustva za stabilnost braka.

Uglavnom, učinak neuroticizma na bračno nezadovoljstvo i razvod konzistentan je u raznim modelima i brojnim studijama (Karney i Bradbury, 2000; Heller, Watson i Ilies, 2004;

Roberts i sur., 2007; Larson i Buss, 2008; Malouff i sur., 2010). Generalna crta neuroticizma ima šest faceta koje se odnose na anksioznost, ljutitu hostilnost, neprijateljstvo, depresivnost, sputanost, impulzivnost i ranjivost (Larsen i Buss, 2008). Navedene facete imaju svoje ponašajne komponente u smislu preosjetljivosti na kritiku, lošu kontrolu impulsa, teškoća u suočavanju sa stresom, prezir, osjećaj socijalne inferiornosti, a koje su povezane s lošom bračnom prilagodbom (Saeed Abbasi, 2017). Neurotične osobe navode znatno veći negativni utjecaj i percepciju stresa, nego osobe s niskim neuroticizmom. I nakon stresa neurotične osobe manje reaguju na pozitivne podražaje i održavaju višu percepciju stresa od nisko neurotičnih osoba. Ovaj nezdravi obrazac održavanja veće percepcije stresa može pridonijeti problemima u odnosima. Dakle, neuroticizam se iskazuje negativnom afektivnošću, sklonošću izvještavanju o nelagodi i nezadovoljstvu, bez obzira na situaciju, čak i u nedostatku bilo kakvog objektivnog izvora stresa. To je u suprotnosti s mirnim ponašanjem i dobrom emocionalnom kontrolom od strane pojedinaca koji su nisko neurotični (Saeed Abbasi, 2017). Prema tome, ne iznenađuje da je neurotičnost povezana s doživljavanjem slabe socijalne potpore, osjećajem usamljenosti i strahom od odbacivanja (Saeed Abbasi, 2017). Nadalje, pokazuje se da supružnici s visokom negativnom afektivnošću pokazuju sklonost biti emocionalno labilni³, anksiozni, kao i zadržavati se na partnerovim nedostacima te su skloni negativnom atribuiranju uzroka ponašanja svog partnera (Kayser i Rao, 2006; Claxton i sur., 2012). Stoga se čini važnim istražiti da li je neuroticizam jedan od prediktora konfliktnosti razvoda između ostalih varijabli u ovom istraživanju.

Na kraju, poželjno je istaknuti da evolucijska (genetička) istraživanja koja ispituju količinu varijacije u crtama ličnosti koja se objašnjava genima, pokazuju da su osnovne karakteristike ličnosti i njihova stabilnost pod utjecajem genetskih čimbenika (Bouchard i McGue, 2003). Slično tome, longitudinalna istraživanja ukazuju na to da se iskustva iz djetinjstva odražavaju na ponašanje odrasle osobe (Aluja, Del Barrio i Garcia, 2007) te da se rani stilovi privrženosti očituju u romantičnim vezama odraslih (Mikulincer i Shaver, 2007). Prihvaćajući da se genetika, osobnost, iskustva iz djetinjstva i stilovi privrženosti iz ranog životnog perioda u životu možda neće preoblikovati, očito je da terapijske intervencije u području partnerskih odnosa trebaju biti usmjerene na poticanje onih psiholoških fleksibilnosti koje mogu pomoći u olakšavanju i prihvaćanju karakteristika partnera, povećanju predanosti u

³ U literaturi u taksonomiji iz pet velikih crta ličnosti koristi se naziv emocionalna stabilnost i neuroticizam ili emocionalna nestabilnost (Larsen i Buss, 2008; Lacković-Grgin i Penezić, 2018).

vezi, učenju izbjegavanja nefunkcionalnosti ponašanja, dakle onim obilježjima čovjeka koja su podložna mijenjanju. S obzirom da se atribucije mogu mijenjati, one su jedno od tih obilježja.

1.9.2 Kauzalne atribucije

Jedno od središnjih zanimanja u socijalnoj psihologiji je pokušati razumjeti čemu ljudi atribuiraju uzroke vlastitog ponašanja i ponašanja drugih ljudi. Prema teoriji atribucije, ljudskoj prirodi je imanentna potreba da si objasni okolinu i sebe same tražeći objašnjenja i uzroke za važne ishode u svom životu (Weiner, 1985). Ljudi ovise jedan o drugom te su zainteresirani objasniti međusobno ponašanje (Fosterling, 2001). Kauzalne ili uzročne atribucije odnose se na proces zaključivanja kojim pojedinci neki efekt pripisuju jednom ili više uzroka (Hewstone, Stroebe i Jonas, 2008). Poznavanje kauzalnih atribucija može biti od velike pomoći u razumijevanju načina razmišljanja pojedinaca kako u partnerskom odnosu, tako i u odnosu nakon razvoda. Teorije atribucija su brojne, a konceptualnu osnovu za njihov razvoj dao je Heider (1958) koji se smatra ocem atribucijske teorije (Aronson, Wilson i Akert, 2005; Hewstone, Stroebe i Jonas, 2008; Pennington, 2008). Heider je napravio jednostavnu dihotomiju, na unutarnju i vanjsku atribuciju. Ova dihotomija između unutarnjih i vanjskih atribucija ima izuzetno važnu ulogu i u najintimnijim, osobnim aspektima života ljudi.

Neka od ranih istraživanja atribucija u intimnim odnosima (Newman, i Langer, 1981) ustanovila su da ukoliko se atribucija uzroka zašto je nečiji odnos propao prvenstveno odnosi na vlastite osobine ili osobine supružnika (internalne ili dispozicijske atribucije), to može poticati iracionalno uvjerenje da je raspad partnerskog odnosa krivnja same osobe ili partnera što može dovesti do osjećaja samooptuživanja ili osude partnera. Bradbury i Fincham (1990) dali su veliki doprinos u razumijevanju atribucija u partnerskom odnosu. U svojoj teoriji primjene atribucija u partnerskom odnosu navode dva tipa atribucija. Prvi tip su kauzalne atribucije koje se odnose na dimenziju mjesta uzroka (internalne ili dispozicijske - uzrok počiva u osobi i eksternalne ili situacijske - uzrok počiva izvan osobe), dimenziju stabilnosti (uzrok je stabilan ili nestabilan u vremenu) te dimenziju globalnosti (uzrok je globalan ili specifičan). Drugi tip su atribucije odgovornosti koje se odnose na motivaciju, namjeru i krivnju. Kauzalnim atribucijama, kako su pretpostavili autori, započinje proces atribuiranja, a tek zatim po modelu pretpostavljanja ili podrazumijevanja slijede atribucija odgovornosti i atribucija krivnje. I jedan i drugi tip atribucija dosta su proučavani. Nadalje, autori su ustanovili da su partneri koji su sretni i zadovoljni u svojem braku skloni internalno atribuirati pozitivna ponašanja svojih partnera, a nasuprot tome, partneri u nesretnom braku, pozitivna ponašanja pripisuju situacijskim uzrocima (nečem izvan partnera). Također, oni koji su zadovoljni u braku, uz

internalno atribuiranje uzroka, pozitivno ponašanje partnera pripisuju stabilnim i globalnim atribucijama, a negativno situacijskim uzrocima, privremenim i specifičnim. Kod onih koji nisu zadovoljni brakom, atribucije su suprotne od toga. Navedeno se vidi u sljedećoj tablici.

Tablica 1.3 Odnos kauzalnih atribucija ponašanja partnera i zadovoljstva brakom (Bradbury i Fincham, 1990)

KAUZALNE ATRIBUCIJE		
	Zadovoljni brakom	Nezadovoljni brakom
Pozitivno ponašanje partnera	Internalne	Situacijske
	Stabilne	Privremene
	Globalne	Specifične
Negativno ponašanje partnera	Situacijske	Internalne
	Privremene	Stabilne
	Specifične	Globalne

Prema navedenom, kada bliski odnos postane problematičan, ovaj desni obrazac atribuiranja partnerovog ponašanja prikazan u tablici 1.3 samo pogoršava situaciju i može imati značajne posljedice na kvalitetu odnosa u budućnosti. Partneri koji svojem partneru atribuiraju nepoželjne, nekvalitetne karakteristike, u situaciji konflikta mogu se ponašati značajno agresivnije, s većom razinom neprijateljstva, s manje učinkovitim načinima rješavanja problema (Baucom, Sayers i Duhe, 1989; Fincham i Bradbury, 1992). Istraživanje Ćubela i Rakić (2001) također pokazuje da oni koji su manje zadovoljni svojim brakom, uzrok negativnog ponašanja svojih partnera vide u samom partneru, smatraju da su ta ponašanja stabilna i utječu na različita područja u njihovom odnosu te da su takva ponašanja svjesna i motivirana sebičnim interesima. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Krznarić i Kamenov (2016), koji ukazuju da oni koji shvate da njihovi partneri izražavaju antagonistička ponašanja češće teže pronaći uzrok negativnih događaja u partneru i percipirati uzrok kao stabilniji i globalniji. Fincham, (2009) je na osnovu 12-mjesečnog longitudinalnog praćenja parova ustanovio da spomenuti način atribuiranja (sklonost donošenju internalnih, stabilnih i globalnih atribucija) često nazivan neadaptivan stil atribuiranja, može izazvati nezadovoljstvo, potiče konflikte i povezan je s više negativnih ponašanja tijekom konflikta u vezi, kao i s negativnim afektima koji se javljaju tijekom konflikta. Ovakve atribucije mogu biti prediktori razvoda braka. Durtschi i sur. (2011) temeljem longitudinalnog istraživanja, također su utvrdili da supružnici rade različite atribucije za ponašanje, što s vremenom utječe na to kako se ponašaju prema partneru, kako se partner ponaša prema njima i na samu kvalitetu braka. Pri tom su žene

imale više atribucija koje potiču konflikte i bile su manje vješte u rješavanju problema sa svojim supružnicima.

Među kliničarima i istraživačima za visokokonfliktne razvode postoji spoznaja o tome da negativne atribucije igraju ključnu ulogu u pokretanju mnogih interakcija u ovakvim obiteljima. Kako navodi Gottman (1983), motivacija za objašnjenje, predviđanje i tumačenje međuljudskih događaja kod ljudi raste kad su događaji negativni i važni. S obzirom da je razvod negativan događaj u životu većine ljudi, jasno je da će razvedeni partneri imati potrebu tražiti uzroke u ponašanju partnera. Također su i Holtzworth, Munero i Jacobson, (1985) izvijestili da većina partnera analizira ponašanje svojih supružnika, osobito negativna ponašanja. Općenito, partneri koji se razvode imaju tendenciju tumačiti ponašanje svojih bivših partnera na negativan način, što pak, utječe na njihovo međusobno ponašanje. Tako to postaje začarani krug međusobne negativne razmjene. Svaki partner obično promatra onog drugog kroz negativni filter; problematični postupci drugog se smatraju dokazom karakternih mana ili neprijateljskog djelovanja, dok se konstruktivna ponašanja smatraju neiskrenim ili prolaznim. Djeca i šira obitelj i prijatelji se u tim slučajevima često ulove u slične selektivne obrasce atribucija (Spillane Grieco, 2000; Lebow, 2007).

Pristranost u atribucijama utječe na način na koji ljudi pripisuju krivnju i odgovornost za konflikt, što ima izravne posljedice na komunikaciju. Kada pojedinci uzrok konflikta atribuiraju negativnim osobinama ili namjernim djelima, često komuniciraju na negativan način. Ove se pristranosti mogu ublažiti uključivanjem u preinačavanje konflikta povećanjem svijesti i znanja o pristranosti kao i mogućoj kontroli načina atribuiranja (Sillars i McLaren, 2015). Glavna pretpostavka reatribucije za rješavanje partnerskih problema jest da parovi imaju specifičnu percepciju događaja koji mogu, ali i ne moraju biti u skladu sa stvarnošću. Većina parova djeluje selektivno u svojim percepcijama i skloni su ne obazirati se na dokaze i čimbenike koji su u suprotnosti s njihovom pretpostavkom o onom što se i zašto događa. Način na koji su formirane percepcije treba ispitati kako bi se utvrdilo jesu li sve informacije ovih percepcija dostupne, valjane i potpune. Ako jedan u paru kritiku svog supružnika tumači kao pokušaj odbijanja, treba ispitati je li se druga strana doista ponašala na određeni način ili se jednostavno radi o pogrešnoj konstrukciji (Weary i Harvey, 2001). Mahmoodabadi i sur. (2012) proučavali su efekte mijenjanja atribucijskog stila kod parova koji su podnijeli zahtjeve za razvod te su uspjeli pokazati da se integriranim oblikom mijenjanja atribucijskoga stila uistinu može poboljšati obiteljsko funkcioniranje parova.

Iako su atribucije odgovornosti sklonije biti istaknutije u bračnom funkcioniranju, osobito u kliničkom kontekstu (Davey i sur., 2001), interes ovog istraživanja su kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera budući po razvodu braka možemo očekivati da će pojedini partneri tražiti uzroke neuspjeha partnerske zajednice. U tom smislu se pretpostavlja da će se ponašanje dosadašnjeg partnera percipirati na negativni način te da će uzroke ponašanja pripisati internalnim, stabilnim i globalnim uzrocima. Fincham i Bradbury (1992) konstruirali su upitnik za procjenu atribucija u vezi nazvan Mjera atribucija u vezi (*Relationship Attribution Measure, RAM*). Upitnik koji je korišten i u ovom istraživanju, namijenjen je specifično za mjerenje atribucija partnerovog ponašanja. U upitnik su uključili određene dimenzije za svaki od prethodno navedenih tipova atribucija. Upitnik se pokazao visoko prediktivnim za razvode i bračni distres i jedan je od najistraživanijih upitnika u ovom području. Općenito, Bradbury i Fincham (1990) navode da kod dosljednog korištenja negativnih atribucija, možemo govoriti o negativnom atribucijskom stilu, a dosljedno korištenje negativnih atribucija može pridonijeti razvodu. F.D. Fincham preporuča RAM (Mjeru atribucija u vezi) za mjerenje atribucijskog stila unutar partnerskog odnosa. Na osnovu literature Krznarić Jaković (2020) navodi da budući partnerova negativna ponašanja pobuđuju više atribucija od pozitivnih ponašanja, gotovo sva istraživanja partnerskih atribucija koriste upravo negativna ponašanja, a što je predmet i ovog istraživanja.

1.9.3 Suroditeljstvo nakon razvoda

Literatura govori o velikim poteškoćama roditelja u postizanju suroditeljstva nakon razvoda, te jednako štetnim posljedicama i za djecu kao i za roditelje (Cohen i Finzi-Dottan, 2012). Suroditeljstvo je višedimenzionalni konstrukt definiran recipročnim i udruženim sudjelovanjem oba roditelja u obrazovanju, odgoju djece i planiranju odluka važnih za život djeteta (Feinberg, 2003). Ono podrazumijeva napore oba roditelja u međusobnom podržavanju u roditeljstvu. U skladu s tim, uspješno suroditeljstvo nije samo ekvivalent nepostojanju otvorenog i prikrivenog sukoba, nego se odnosi na proaktivan i kooperativni savez i zajedničku obvezu za odgoj djece (Dush, Kotila i Schoppe-Sullivan, 2011). Suroditeljstvo nakon razvoda ili način na koji roditelji zajedno surađuju na zadacima odgoja djece je važna odrednica kvalitete odnosa roditelja i djeteta (Amato i Sobolewski, 2004), pozitivne prilagodbe djeteta (Buchanan i Heiges, 2001), kontinuiranog sudjelovanja oca (Sobolewski i King, 2005) i kvalitete proširenih obiteljskih odnosa (Ahrons, 2007). Spomenuto je da su dva najmoćnija čimbenika koja utječu na prilagodbu djece nakon razvoda, izloženost interparentalnom konfliktu i kvaliteta roditeljstva (Amato, 2001; Kelly i Emery, 2003). Prema tome, u obiteljima

nakon razvoda, suroditeljstvo može imati ključnu ulogu u predviđanju psihološke prilagodbe djece. Ono može biti aktivno, kad roditelji međusobno izravno surađuju kako bi uspostavili pravila i očekivanja za dijete ili donosili odluke o životu djeteta, ili pasivno kad npr. roditelji izbjegavaju kontakt jedni s drugima, ali su međusobno dostupni poštujući dogovor kada je njihov "red". U oba slučaja, suroditeljstvo zahtijeva trajne veze između nekada sukobljenih strana, no ponekad je to i prilika za nastavak konflikta (Buchanan i Heiges, 2001).

Da se suroditeljstvo nakon razvoda nalazi na velikoj kušnji pokazuje često citirano istraživanje Macoby i Mnookin (1992). U svom istraživanju proveli su ispitivanje 1125 obitelji i 1875 djece u vrijeme razvoda te jednu i 3,5 godine poslije razvoda. Kroz dimenzije komunikacije i neslaganja prikazali su moguće tipove roditeljstva, tj. roditeljske suradnje nakon razvoda.

Tablica 1.4 Tipovi suroditeljstva nakon razvoda (prema Maccoby i Mnookin, 1992)

KOMUNIKACIJA		
Neslaganje	Izražena	Slaba
Jako	Miješano roditeljstvo 6%	Sukobljeno/Konfliktno roditeljstvo 24%
Slabo	Suradničko/Kooperativno roditeljstvo 29%	Neangažirano/Paralelno roditeljstvo 41%

Iz tablice 1.4 je vidljivo da roditelje tipa suradničkog ili kooperativnog roditeljstva karakterizira to što su načelno složni i često komuniciraju. Kod miješanog tipa suroditeljstva roditelji rijetko komuniciraju i nisu pretjerano složni. Sukobljeni ili konfliktni tip roditeljstva visoko su na dimenzijama konflikta, nisko na dimenziji količine komunikacije. Neangažirani ili paralelni tip roditeljstva nisko je na obje dimenzije. Vrijeme od razvoda također može biti relevantno za roditeljsku suradnju nakon razvoda. Maccoby i Mnookin (1992) utvrdili su da se visokokonfliktno roditeljstvo smanjilo s 34% do 26% i povećalo se paralelno roditeljstvo s 29% na 41% između prvog intervjua (oko 6 mjeseci nakon razvoda) i trećeg intervjua (oko 3,5 godine nakon razvoda). Slijedom toga, procjene postotka roditelja s pozitivnim suradničkim odnosima mogu se mijenjati s vremenom. Problem je što nalazi ukazuju da sukobljeno ili konfliktno roditeljstvo ostaje takvo te i nakon tri godine većina roditelja ostaje u konfliktu dok samo manji dio roditelja ulaze u kategoriju neangažiranog/paralelnog roditeljstva (Amato, Kane i James, 2011). Vrlo slično Buljan Flander, Tuščić i Matešković (2014) iznose podatke iz literature koji govore o 4 grupe roditelja u razvodu, od kojih prve dvije u kojoj je oko polovina

roditelja predstavljaju „dobar“ razvod, treću skupinu predstavljaju „ljutiti suradnici“, a najproblematičniju skupinu čine „bijesni protivnici“, kao tipičan primjer lošeg razvoda čiji bijes uništava život čitavoj užoj i široj obitelji. Očito je način komunikacije važan u postavljanju cjelokupnog tona neke veze i rađa predvidljive obrasce ponašanja, posebno kada se pokušavaju riješiti problemi i izazovi s kojima se suočava većina parova, kako za vrijeme trajanja partnerske zajednice tako i nakon razvoda (Fletcher, 2002). Sukladno tome, komunikacija tijekom konflikta i konkretno strategije upravljanja konfliktima snažno su povezane s njihovim rješavanjem (Hald i sur., 2019).

Nadalje, prethodna istraživanja pokazala su da je nakon razvoda suradnja roditelja pozitivno povezana s bračnom prilagodbom tijekom braka ili partnerske zajednice (Lamela i sur., 2015), pozitivnim uvjerenjima o ulozi drugog roditelja koja inače mogu dovesti do ponašanja kojima se inhibira ili olakšava uključivanja drugog roditelja u zajedničku brigu o djeci („*gatekeeping beliefs and behaviors*“, engl.) (Pruett i sur., 2003), lakim dječjim temperamentom (Dush, Kotila i Schoppe-Sullivan, 2011), dok je negativno povezana sa sudskim postupkom (Sbara i Emery, 2008), novim intimnim odnosom roditelja, roditeljskom depresijom i anksioznošću (Lamela i sur., 2016) kao i vremenom proteklom od razvoda (Amato, Kane i James, 2011). Finzi-Dottan i Cohen (2014) navode da se u literaturi spominju dječje osobine koje također vjerojatno predviđaju roditeljsko ponašanje. Neke studije otkrile su da roditelji djece težeg temperamenta koji se odnosi na sklonost hiperaktivnosti ili pojačanoj emocionalnoj reaktivnosti, navode manje podržavajuće suroditeljstvo, dok drugi ne izvještavaju o značajnim povezanostima između djetetova temperamenta i podržavajućeg suroditeljstva. Ono što je sigurno važno u kontekstu razvoda je roditeljska podrška koja uključuje potvrđivanje kompetencija drugog roditelja kao roditelja, uvažavajući i poštujući doprinose drugog roditelja i podupirući roditeljske odluke i autoritet drugog. Literatura ukazuje na to da je prva godina nakon razvoda najvažnija za kasniji dugoročni odnos djeteta s roditeljem s kojim ne živi, kao i podrška koju taj roditelj dobiva od bivšeg supružnika koji živi s djetetom (Profaca, 2010).

Da bi se provjerilo kako roditelji percipiraju svoje suroditeljstvo tijekom procesa razvoda, za potrebe ovog istraživanja činio se primjeren Upitnik suroditeljstva ili Skala kooperabilnosti, (*Coparenting Relationship Scale, CRS*) (Feinberg, Brown i Kan, 2012). Upitnik je razvijen u skladu s konceptualnim okvirom međuroditeljske suradnje koji je razvio Feinberg (2003) i koji uključuje četiri preklapajuće domene: sporazum o odgoju djece, suroditeljstvo u smislu potpore/potkopavanja, podjela rada i zajedničko upravljanje obiteljskom

dinamikom. Domena dogovora o odgoju djece ne odnosi se na međuroditeljsku dinamiku već na to jesu li stavovi roditelja o tome kako odgajati dijete slični. Ako se roditelji ne slažu međusobno o načinu roditeljstva, mogućnost konflikta bit će veća, a njihovo suradničko podupiranje vjerojatno će zahtijevati značajne pregovore i kompromise.

Istraživači koji proučavaju proces razvoda ukazuju na to da je razdoblje razdvajanja prije nego što je zakonski razvod braka dovršen, najstresnija faza za roditelje i podjednako za djecu. Ovo je vrijeme velike nesigurnosti i emocionalnih previranja, uključujući potrebu započinjanja teškog psihološkog zadatka odvajanja partnerskih uloga od roditeljske uloge s ciljem daljnje zajedničke suradnje (npr. Madden-Derdich i Leonard 2002). Roditeljska suradnja, komunikacija, podrška i dr., su prediktori koji su pouzdano predvidjeli broj vraćanja roditelja na sud (Malcore i sur., 2010) te je suradnja između roditelja negativno povezana sa sudjelovanjem u sudskim postupcima (Sbara i Emery, 2008). S obzirom na značaj suroditeljstva za psihološku dobrobit djece nakon razvoda njihovih roditelja (Finzi-Dottan i Cohen, 2014), suroditeljstvo je jedna od varijabli ovog istraživanja.

1.9.4 Fenomen djeteta koje se opire ili odbija kontakt s roditeljem nakon razdvajanja

Fenomen djeteta koje se opire ili odbija kontakt s jednim roditeljem nakon roditeljskog razdvajanja, uz različite varijante u nazivima, kao pojam otuđenja⁴ datira od 80-tih godina 20. stoljeća (Fidler i sur. 2013). Može se reći da je unatoč raspravama o terminologiji i etiologiji, o čemu će biti više rečeno u sljedećem poglavlju, fenomen univerzalno prepoznat od stručnjaka iz različitih zemalja koji se bave mentalnim zdravljem i koji procjenjuju i tretmansi rade s djecom uključenom u visokokonfliktni razvod (Polak i Saini, 2015). Iako je Gardner (2001) govorio o tom stanju kao o „sindromu otuđenja od roditelja“ (engl., *Parental alienation syndrom, PAS*), većina suvremenih autora jednostavno koristi izraz „roditeljsko otuđenje“ (engl., *Parental alienation, PA*) (O Hara i sur., 2019). U ovom trenutku ne postoji jedinstvena definicija roditeljskog otuđenja. No, općenito, roditeljsko otuđenje odnosi se na od strane djeteta neopravdano odbijanje jednog roditelja (ciljanog roditelja) i stvaranje savezništva s drugim roditeljem (preferiranim roditeljem) koji svjesno ili nesvjesno poduzima postupke kojima otuđuje dijete od drugog roditelja, a što se najčešće događa u visokokonfliktnom razvodu (Polak i Saini, 2015). Djeca koja su otuđena od jednog roditelja znaju često pokazivati ponašanja kao što je intenzivna nesklonost, ocrnjivanje i otvoreno izražavanje mržnje prema

⁴ Pojam roditeljsko otuđenje koristi se u radu pri obradi ove teme u skladu s terminom kojeg koriste sami autori koji se spominju u tekstu.

ciljanom roditelju, naglašeno isticanje kvalitete drugog roditelja, odbijanje posjeta ili kontakata s ciljanim roditeljem zbog trivijalnih opravdanja (Mitcham Smith i Henry, 2007). Pri ovakvoj vrsti problematike očekivane su kratkoročne i dugoročne posljedice kod djece. U literaturi se navodi da su otuđena djeca izložena riziku za emocionalnu uznemirenost i poteškoćama prilagodbe te da su u tom smislu u većem riziku od djece čiji su roditelji u parničnom postupku, ali koja nisu otuđena od jednog roditelja (Fidler i Bala, 2010; Harman, Bernet i Harman, 2019).

U velikoj mjeri interes istraživača su ponašanja roditelja koja mogu dovesti do takvih reakcija kod djeteta (Amato, Kane i James, 2011; Polak i Saini 2015). Istraživanja ukazuju na to da nema rodni razlika u pogledu toga tko je vjerojatniji „počinitelj“, a tko „meta“ roditeljskog otuđenja, međutim status koji se odnosi na činjenicu s kojim roditeljem nakon razvoda dijete pretežno stanuje je snažan prediktor za vjerojatnost roditeljskog otuđenja (Baker i Eichler, 2016; Harman, Kruk i Hines, 2018). Baker (2005) i Baker i Darnall (2006) identificirali su mnoge „strategije“ kojima se koriste roditelji kako bi „okrenuli“ djecu protiv drugog roditelja i šire obitelji, a koje su sažete u 8 grupa:

1. Ocrnjivanje (npr. karakteristike roditelja prikazivane su kao opasne, prikazivanje drugog roditelja kao da je napustio dijete, nazivanje drugog roditelja imenom a ne "mama ili tata", i sl.);
2. Ograničavanje / ometanje vremena s drugim roditeljem (npr. organiziranje aktivnosti tijekom zakazanog vremena s drugim roditeljem, pozivanje djeteta tijekom kontakta, davanje djetetu na izbor o tome treba li imati kontakt s drugim roditeljem, i sl.);
3. Ograničavanje / ometanje kontakta poštom ili telefonom (blokiranje, presretanje ili praćenje poziva i pošte, i sl.);
4. Ograničavanje / ometanje simboličkog kontakta (nspominjanje drugog roditelja, micanje fotografija, upućivanje da dijete zove nekog drugog "mama" ili "tata", promjena imena djeteta, i sl.);
5. Ograničavanje informacija (npr. odbijanje komunikacije s drugim roditeljem, korištenje djeteta kao glasnika, ne davanje važnih školskih i medicinskih informacija, i sl.);
6. Emocionalna manipulacija (npr. ograničavanje ljubavi, poticanje saveza s djetetom, ispitivanje djeteta, stavljanje djeteta u situaciju da izabere / izrazi odanost prema jednom roditelju, nagrađujući ga za odbijanje, i sl.);
7. Nezdravi savez (npr. poticanje ovisnosti, traženje od djeteta da špijunira drugog roditelja, čuva tajne, i sl.);
8. Razno (npr. ometanje savjetovanja djeteta, stvaranje sukoba između djeteta i odbačenog roditelja, i sl.).

Potrebno je naglasiti da se neka djeca odupiru kontaktu s jednim roditeljem kao posljedicom toga što su iskusili ili bili svjedoci zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u obitelji od strane tog roditelja, ili u situaciji većih roditeljskih nedostataka, ponovljenog nasilja ili ispada roditelja tijekom braka ili nakon razdvajanja, ili koji su i sami bili žrtva nasilja i zlostavljačkog ponašanja ovog roditelja (Kelly i Johnston, 2001; Drozd i Olesen, 2004; Fidler i Bala, 2010; Friedlander i Walters, 2010). Istraživačka literatura označava ovu podskupinu otuđenja kao "opravdano odbijanje" (engl. *estrangement*) te se smatra opravdanim, prilagodljivim i zaštitnim odgovorom od strane djeteta (Gardner, 2001; Kelly i Johnston, 2001; Drozd i Olesen, 2004; Baker i Darnall, 2006; Fidler, Bala i Saini, 2013). U literaturi (npr. Friedlander i Walters, 2010) se spominje i moguća kombinacija ometanja odnosa jednog roditelja s djetetom od strane drugog roditelja, ali i kompromitirano roditeljstvo od strane odbačenog roditelja koje se uobičajeno naziva hibridno otuđenje. Važno je istaknuti da djeca koja su realno udaljena od jednog od svojih roditelja kao posljedica roditeljskog nasilja u obitelji, zlostavljanja ili zanemarivanja moraju biti jasno razlikovana od otuđene djece. Kada se u sporovima o skrbništvu pojave optužbe za zlostavljanje, ta razlika između otuđenja i opravdanog udaljavanja djeteta od roditelja postaje važna (Harman, Bernet i Harman, 2019).

Postotak rasprostranjenosti djece koja se opiru ili odbijaju kontakt s jednim roditeljem, nejasan je i čini se da ovisi o operativnoj definiciji i strategiji uzorkovanja u istraživanjima (Polak i Saini 2015). Tako npr. Fidler i Bala (2010) navode podatak da između 11 i 15 posto djece iz obitelji koje se razvedu, odbijaju ili se odupiru kontaktu s jednim roditeljem, dok se procjenjuje da su problemi s odbijanjem kontakata izraženiji u situacijama u kojima se vode sudski sporovi. Uvid u situaciju u Hrvatskoj moguće je donekle vidjeti iz statističkog izvješća Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2022), s obzirom na podatke koji se odnose na manipulaciju pravima djeteta tijekom i nakon razvoda braka.

Tablica 1.5 Statističko izvješće o manipulaciji pravima djeteta tijekom razvoda braka, prekida bračne ili izvanbračne zajednice roditelja (za 2017.-2021. god.) (MRMS, 2022)

Broj slučajeva/intervencija u kojima stručni tim CZSS procjenjuje da se radi o manipulaciji djetetovim pravom na ostvarivanje osobnih odnosa od strane roditelja s kojim dijete živi uslijed čega se susreti ne održavaju	GODINA				
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
- Broj intervencija	728	664	827	654	658
- Broj djece na koje se intervencija odnosi	709	777	1177	1007	830

Pređoĉeni statistiĉki pokazatelji ukazuju da postoji znatan broj djece koji ne odrŹavaju susrete s drugim roditeljem u situaciji u kojoj CZSS procjenjuje da se radi o manipulaciji⁵ djetetovim pravom na ostvarivanje osobnih odnosa. Hercigonja Novkoviĉ, Buljan Flander i Kocijan Hercigonja (2012) koje su u Hrvatskoj provele istraŹivanje tijekom 2009./2010. god. na selektivnom uzorku, analizirajuĉi 80 postupaka vještaĉenja s kojim ĉe roditeljem djeca Źivjeti, pokazalo je da je u 30 obitelji (37,5%), bilo prisutno manipuliranje djecom. U 20% sluĉajeva djeca su iskazivala separacijske teškoće od manipulirajućeg roditelja s izrazitim otporima za bilo kakav kontakt s drugim roditeljem. Nadalje, Maljuna, Ajdukoviĉ i Ostojiĉ (2020) navode podatke temeljem uvida u vještaĉenja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba o prilagodbi djece na razvod roditelja gdje je utvrđeno da je u 33,7% sluĉajeva visokokonfliktnih razvoda bilo prisutno aktivno (od ĉega 82,1% majke), a u 29 % pasivno ometanje kontakta i odnosa s drugim roditeljem, od jednog ili oba roditelja. Napominjemo da se ovi rezultati ne odnose na sve razvoda već samo na one kod kojih je zbog visoke konfliktnosti bilo to vještaĉenje provedeno. Također ono što nedostaje u ovim istraŹivanjima je procjena da li se radi o opravdanom izbjegavanju kontakta od strane djeteta zbog prethodno doŹivljenog nasilja ili je to ishod manipulacije. Podsjećamo da su Ajdukoviĉ i Sladoviĉ Franz (2021) u analizi sluĉajeva visokokonfliktnog roditeljstva utvrdile da je u pribliŹno 50% sluĉajeva bilo prethodnog nasilja po procjeni CZSS.

1.9.4.1 Današnja razmatranja o konceptu roditeljskog otuđanja

Danas se sve ĉešće vode rasprave o problemu konstruktne valjanosti koncepta roditeljskog otuđanja. Takve su rasprave neophodne za potporu tvrdnjama da se roditeljsko otuđenje može specifiĉno identificirati i razlikovati od drugih uzroka odbijanja roditelja od strane djeteta, kao u sluĉaju zlostavljanja ili lošeg roditeljstva (Simring Milcham, 2019).

Bernet (2008) je bio jedan od vodećih zagovornika za uključivanje poteškoća uzrokovanih otuđenjem djece od jednog roditelja u DSM (Dijagnostiĉki i statistiĉki priručnik za mentalne poremećaje). Unatoĉ dugogodišnjoj prisutnosti koncepta otuđanja u psihološkom diskursu, od strane Ameriĉkog udruŹenja psihijatarata (APA), znanstvene i Svjetske zdravstvene organizacije, zbog znanstvenih ograniĉenja istraŹivanja koja se bave tom temom odbijeno je uključenje roditeljskog otuđanja u DSM-5 (2013) kao zasebne dijagnostiĉke kategorije (Bernet

⁵ Pod pojmom manipulacije djetetom u procesu razvoda navodi se da je to „niz ponašanja, verbalnih i neverbalnih poruka roditelja koji djetetu šalju negativnu informaciju o drugom roditelju, s ciljem njegova iskljuĉenja iz Źivota djeteta i otuđivanja djeteta od tog roditelja, iako za to ne postoji realni razlog koji proizlazi iz odnosa roditelja i djeteta“. Filipoviĉ i Osmak-Franjiĉ (2010:62)

i Baker, 2013; Rao, 2021). Uglavnom, provlači se mišljenje da je roditeljsko otuđenje deskriptivan koncept te još nije psihološki konstrukt (Simring Milchman, 2019). U tom smislu Marques, Narciso i Ferreira (2020) na osnovu pregleda literature, ističu mišljenja nekih autora po kojima postoje argumenti za i protiv prepoznavanja roditeljskog otuđenja kao dijagnoze i njegovog uključivanja u DSM. Neki od argumenata protiv njegovog uključivanja odnose se na ideju da se u području roditeljskog otuđenja radi više o dinamici nego dijagnozi, što može biti nespojivo s njegovim uključivanjem u DSM ili ICD (*International Classification of Diseases, ICD*) kao sindroma ili poremećaja. Također se ukazuje na nedovoljno empirijskih podataka koji podržavaju valjanost sindroma otuđenja od roditelja. Osim toga Marques, Narciso i Ferreira (2020) ističu da poneki autori iskazuju i bojazan da će formalno priznanje tj. davanje dijagnoze djetetu zakomplicirati sporove oko sadržaja roditeljske skrbi i djecu koja već pate/boluju zbog razvoda roditelja, dodatno označiti mentalnom bolešću. S druge strane, argumenti kojima se potkrepljuje njegovo uključivanje kao sindroma koji se može dijagnosticirati, naglašavaju: (1) kontinuiranu produkciju dokaza kroz kvalitativna i kvantitativna istraživanja; (2) prednosti postojanja konsenzusa u dijagnostici takvih situacija koja mogu biti način preveniranja zloupotrebe u sudskim postupcima od strane roditelja i njihovih odvjetnika. Osim toga, u literaturi se naglašava (npr. Johnston i Sullivan, 2020) da se često koncept roditeljskog otuđenja koristi na pretjerano pojednostavljen način, ne uzimajući u obzir da je uzrok, proces i/ili rezultat djetetova neopravdanog odbijanja roditelja u biti raznolika i složena dinamika. S obzirom na to, ukazuje se da ovakva uporaba koncepta može dovesti u zabludu sam sud, da može poticati međusobno okrivljavanje roditelja pa i stigmatizirati djecu neopravdanim psihijatrijskim etiketiranjem. Johnston i Sullivan (2020) navode da su iz tog razloga neki kritički recenzenti pozvali stručnjake da u potpunosti izbjegavaju korištenje tog koncepta već su umjesto toga predloženi novi konstrukti koji pružaju deskriptivni pristup za razlikovanje različitih tipova problema u kontaktu između roditelja i djece s kojima se susreću razdvojene i razvedene obitelji (Polak i Saini, 2015). U tom smislu se upućuje na govorenje o "problemu u kontaktu roditelj-dijete", "napetim odnosima roditelj-dijete" i na djecu koja "odbijaju roditelja" ili se "opiru/odbijaju posjete" (Saini i sur., 2016).

U skladu s tim razvijen je kontinuum odnosa roditelj-dijete kako su ga oblikovali Kelly i Johnston (2001), a koji je sada kombiniran s tzv. (engl.), *Gatekeeping* kontinuumom, Austina i sur. (2013). Model se referira na najnoviju literaturu te uzima u obzir različite vrste i načine objašnjavanja napetih odnosa na relaciji roditelj-dijete, uključujući razinu konflikta roditelja kao čimbenika. U navedenom modelu se pojam *gatekeeping* odnosi na stavove i ponašanja

roditelja koja mogu poticati, tj. olakšati ili inhibirati uključivanje drugog roditelja u zajedničku brigu o djetetu nakon razvoda. Podrazumijeva oba roditelja kao moguće „čuvare vrata“, a nalazi se na kontinuumu u različitim stupnjevima (Pruett, i sur., 2012; Austin i sur., 2013; Polak i Saini, 2015; Saini, Drozd i Olesen, 2017) od „zdravog djela“ kontinuumu na kom djeca u većini slučajeva imaju pozitivne odnose s oba roditelja, do negativnog i patološkog na kojem djeca odbijaju kontakt s jednim roditeljem. Na tom kraju kontinuumu nalazi se maladaptivno, restriktivno ponašanje roditelja koji pokazuju stavove i ponašanja kojima sprečavaju i ometaju uključivanje drugog roditelja u odnos djetetom, koji mogu dovesti do roditeljskog otuđenja (Johnston, Roseby i Kuehnle, 2009). No, kako navode Johnston i Sullivan (2020) savjeti za korištenjem novih navedenih deskriptivnih opisa usvojeni su samo djelomično. Osim toga, oni ističu da promjena naziva ne rješava osnovni problem pojave narušenog ili/i otuđenog odnosa roditelja i djeteta.

Općenito, u visokokonfliktnim sporovima vezano za sadržaje koji se tiču djece, kod roditelja raste zabrinutost zbog izazova koji proizlaze iz mogućih napetosti u odnosu roditelj-dijete (Saini, Drozd i Olesen, 2017). Međutim, iako svi slučajevi roditeljskog otuđenja uključuju visoku razinu konflikta između roditelja, ne uključuju svi slučajevi razvoda s visokom razinom konflikta roditeljsko otuđenje ili probleme u kontaktu između roditelja i djece (Birnbbaum i Bala, 2010; Fidler, Bala i Hurwitz, 2013). Bernet (2020) navodi da se roditeljsko otuđenje javlja u otprilike 20 posto visokokonfliktnih razvoda. Nadalje, iako je uobičajeno da razdvojeni roditelji u određenoj mjeri pokazuju negativne stavove spram drugog roditelja pred djetetom, neće sva djeca izložena roditeljskom konfliktu, ocrnjivanju ili potkopavanju odnosa, reagirati prema drugom roditelju pružanjem otpora ili odbijanjem tog roditelja (Johnston i Kelly, 2004). Također, pretpostavlja se da je ponašanje preferiranog roditelja (roditelja koji otuđuje dijete) važno, ali ne i jedini, niti temeljni faktor koji uzrokuje otpor djece ili odbijanje kontakta s drugim roditeljem (Saini i sur., 2016; Johnston i Sullivan, 2020; Warshak, 2020). Na osnovu pregleda literature Marques, Narciso i Ferreira (2020) ističu probleme na koje se nailazi u kontekstu lažnih navoda o zlostavljanju, zanemarivanju ili nezainteresiranosti za dijete koje na sudu može iznositi preferirani roditelj protiv roditelja koji nije poželjan da dobije skrbništvo ili u cilju ograničavanja kontakta između tog roditelja i djeteta. Također optužbe o roditeljskom otuđenju od strane roditelja koji se smatra žrtvom otuđenja (ciljani roditelj) se mogu koristiti kao oružje i odgovor na optužbe drugog roditelja za obiteljsko nasilje ili seksualno zlostavljanje djece. Stoga se naglašava kako bi stručnjaci koji provode procjene i daju mišljenje o skrbništvu i vremenu koje će dijete provoditi sa svakim roditeljem, suci i

kliničari, trebali napraviti sveobuhvatnu procjenu situacije. Prilikom procjene potrebno je uzimati u obzir sve čimbenike, kako bi se razlikovalo što su zaštitna roditeljska ponašanja, a što otuđujuća roditeljska ponašanja kako bi se izbjegle procjene koje rezultiraju pogrešnim zaključkom o roditeljskom otuđenju, kada zapravo roditelj štiti dijete. U skladu s tim, kako ističe Simring Milcham (2019), zlouporaba koncepta u nekim slučajevima dala je imprimatur zastarjelim zapadnim mitovima o opasnosti ženskog spola, u nekim je pak slučajevima kao npr. u borbi za skrbništvo nad djecom, postao koristan alat za zagovornike "prava očeva". Osobita opasnost je spomenuta moguća zlouporaba koncepta roditeljskog otuđenja od strane roditelja protiv kojih je podignuta optužba za zlostavljanje. U tom smislu upozorava i Rezolucija Europskog parlamenta o posljedicama partnerskog nasilja i prava skrbništva za žene i djecu (2021). Rezolucija je po tom pitanju naglašeno oprezna te se u točki 41. pozivaju države članice da ne priznaju sindrom roditeljskog otuđenja u svojoj sudskoj praksi i zakonu te da obeshrabre ili čak zabrane kao neznanstvenog koncepta njegovu upotrebu u sudskim postupcima, osobito tijekom istraga za utvrđivanje postojanja nasilja.

S obzirom na osjetljivost problematike i implikacije koje mogu proizaći iz pogrešnih zaključaka, potrebne su i nužne rasprave koje se danas vode o problemu koncepta roditeljskog otuđenja kao i o metodološkim izazovima u njegovom istraživanju. Upravo najveća kritika teorije roditeljskog otuđenja odnosi se na nedostatak znanstvenih dokaza koji bi potkrijepili pretpostavke na kojima se danas temelji ta teorija (Simring Milchman, 2019). Fidler i Bala (2020) smatraju da je u današnje vrijeme ipak došlo do značajnog napretka u razumijevanju i praksi problema kontakata između roditelja i djece (engl., *Parent-child contact problems, PCCP*), uz rastući konsenzus o nekim pitanjima, ali i kontinuiranim kontroverzama o drugim pitanjima. Naime, opće je poznato da se slučajevi problema u kontaktima između roditelja i djece najbolje razumiju i rješavaju oslanjajući se na višefaktorsku perspektivu. Dakle, kako je istaknuto, nužno je obratiti potrebnu pažnju i na „lažno pozitivne“ i „lažno negativne“ optužbe za otuđenje (neopravdano odbijanje) i za realno otuđenje (opravdano odbijanje). Za bilo koju od ovih vrsta problema s kontaktom i za slučajeve koji uključuju elemente oba, može biti u djetetovom najboljem interesu popraviti napeti odnos roditelj-dijete te nastojati da dijete održi kontakt s oba roditelja. U tom smislu, Saini i Deutsch (2017) ističu da su dosadašnji rezultati evaluacija programa osmišljenih za poboljšanje napetih odnosa između roditelja i djece, mješoviti. Dodatno ovoj nesigurnosti u pogledu učinkovitosti programa doprinosi to što napeti odnosi između roditelja i djece nisu homogeni i mogu proizaći iz različitih razloga, uključujući razvojne čimbenike kao što su tjeskoba zbog razdvajanja kod mlađe djece, usklađenost s jednim

roditeljem, sklonost ili afinitet prema roditelju s obzirom na spol, djetetove reakcije na roditeljski konflikt, sukob lojalnosti djeteta, izloženost djeteta nasilju od strane intimnog partnera roditelja, maltretiranje djeteta, omalovažavanje drugog roditelja od strane jednog roditelja ili neopravdan otpor ili odbijanje roditelja. Svaki od ovih oblika zategnutih odnosa roditelj-dijete može biti rezultat složene interakcije mnogih čimbenika koji se preklapaju i doprinose zategnutim odnosima, što povećava složenost evaluacije učinkovitosti ovih programa. Uz to, Johnston i Sullivan (2020) naglašavaju i periferne, ali vrlo važne čimbenike koji imaju neizravne učinke ili imaju interaktivne učinke, a uključuju profesionalno loše vođenje slučajeva, dugotrajne sudske sporove, povijest bračnih konfliktata, ponižavajuće razdvajanje i poremećaje ličnosti roditelja.

Stoga, kako naglašavaju Saini i Deutsch (2017), potrebna su metodološka poboljšanja kako bi se osigurao zajednički okvir za evaluaciju intervencija tako da postoji dosljednost unutar evaluacijskih nacrti, metoda, mjera i izbora ishoda. Općenito, stručnjaci koji se bave ovom problematikom slažu se da je u ovom trenutku potrebno više istraživanja kako bi se mogao razumjeti odnos i međusobna povezanost visoke razine konflikta između roditelja i razvoja problema u kontaktu roditelja s djecom (Polak i Saini, 2015) prema tome i intervencije razvijene za rješavanje ovih izazova, na makro i mikro razini (Kruk, 2018). Osim toga kako ističu Fidler i Bala (2020) potrebna je edukacija roditelja koja može imati važnu ulogu u prevenciji, iako će za teže slučajeve, obiteljski pravosudni sustav i dalje igrati ključnu ulogu u ranoj intervenciji, upravljanju slučajevima, donošenju odluka i praćenju nekih slučajeva nakon presude (u skladu s našom praksom to se odnosi i na sustav socijalne skrbi). Također ističu da je potrebno više istraživanja o instrumentima za procjenu i razlikovanje različitih tipova problema u kontaktima između roditelja i djeteta s ciljem primjene odgovarajućih intervencija. U tu svrhu do sad su konstruirani upitnici kao što su npr. *Rowlands Parental Alienation Scale (RPAS)* (Rowland, 2018), *Baker Strategy Questionnaire (BSQ)* (Baker i Ben Ami, 2011), *The Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)*, (Bernet i sur., 2018), *Baker Child Alienation Questionnaire (BAQ)* (Baker i Eichler, 2016). Simring Milcham (2019) u svom radu analizirala je neke od do sada konstruiranih i gore navedenih mjernih instrumenata (BAQ, BSQ, RPAS i PARQ) te navodi da neki, npr. RPAS (Rowlands, 2018) pokazuje zadovoljavajuću perspektivu kao mjerni instrument za tu problematiku.

Kao važan zaštitni faktor za djecu Kruk (2018) ističe da je uputno da oba roditelja budu podjednako uključena u djetetov život kako bi se time uspostavila ravnoteža u moći. Roje Đapić, Buljan Flander i Galić (2020:136) predlažu da se, iako se na engleskom često koristi termin *parental alienation (PA)*, u hrvatskom jeziku „izbjegava doslovan prijevod „roditeljsko

otuđenje“ jer je nejasno na što se odnosi (na ponašanje roditelja koji otuđuje, stanje djeteta koje je otuđeno ili položaj roditelja od kojeg se dijete otuđuje).“

O otvorenim pitanjima koja prate koncept roditeljskog otuđenja, dan je dodatni osvrt u daljnjem tekstu, u poglavlju vezano za konstrukciju Upitnika Stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).

1.9.5 Stavovi

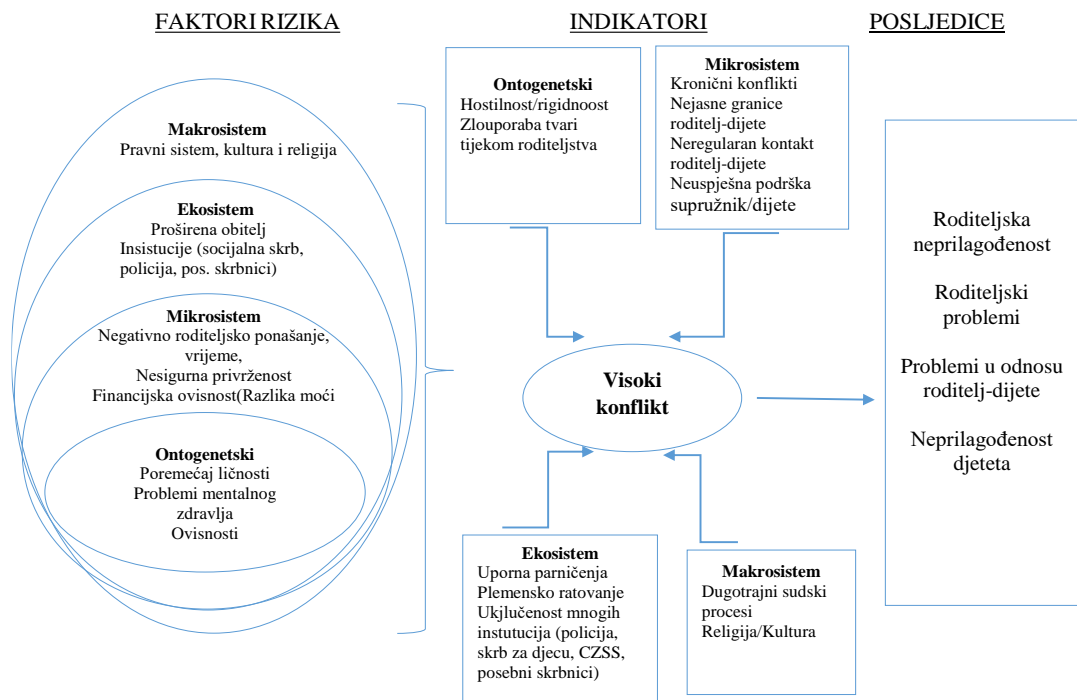
Stav se definira „kao vrednovanje ljudi, objekata ili ideja“. Također, „stavovi se izjednačavaju s vrednovanjima zato što se sastoje od pozitivnih ili negativnih reakcija na nešto“ (Aronson, Wilson i Akert, 2005:217). Sastoje se od tri djela i to od emocionalne, spoznajne i ponašajne komponente. Emocionalna komponenta sastoji se od emocionalnih reakcija prema objektu stava, spoznajnu komponentu čine misli i vjerovanja o objektu stava, i ponašajnu komponentu čine postupci ili vidljivo ponašanje prema objektu stava (Aronson, Wilson i Akert, 2005). U gotovo svim aspektima društvenog života, ljudi neprestano iznose svoje stavove o mnogim objektima, pojavama, traže od drugih ljudi da iznesu svoje poglede, pokušavaju im promijeniti mišljenje i sl.. Neslaganje s drugima oko toga što je odgovarajući ili korektan stav čini nas svjesnima njihove snažne emotivne osnove. Stoga su stavovi važni za razumijevanje stereotipa, predrasuda, namjera itd. Društveni običaji i kulturalne norme igraju važnu ulogu u određivanju naših stavova, posebno s obzirom na vrlo emotivna pitanja kao što su npr. silovanje, zlostavljanje djece i dr. Društvene norme, „pravila“ ponašanja u nekoj skupini (implicitna ili eksplicitna), društvenoj klasi, sredini, i/ili kulturalne norme (općenitija pravila vladanja i etički standardi nekog društva, koja također mogu biti eksplicitna ili implicitna), mogu određivati jednu razinu suglasnosti, ali iskustva pojedinca stvaraju raznolika mišljenja (Pennington, 2008).

Dva su razloga zbog kojih se stavovima posvećuje tolika pažnja. Prvo je to što bi poznavanje stavova trebalo pružiti značajan uvid u objašnjavanje i predviđanje ponašanja. Drugo je to što su stavovi relativno trajni, ali se također lako mogu promijeniti (kad se razmotre u usporedbi s uvjerenjima i vrijednostima) i zato je važno otkriti uvjete i okolnosti te promjene (Pennington, 2008). Zbog činjenice da postoji blizak odnos između stavova i ponašanja, često je moguće ponašanja i predvidjeti u skladu s nečijim stavovima (Aronson, Wilson i Akert, 2005). O odnosu stavova i ponašanja detaljnije se govori u djelu rasprave koji se odnosi na konstrukciju navedenog upitnika. Npr., utvrđeno je da postoji značajna povezanost između pozitivnih stavova prema nasilju i korištenja nasilja u partnerskim odnosima (Ajduković, 2004). Analogno navedenom, očekivano je da će kod roditelja koji iskazuju pozitivnije stavove prema

strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, postojati rizik od primjene takvih obrazaca ponašanja. Stoga se daljnje ishodište ovog istraživanja odnosi na očekivanje da će u kontekstu razvoda, oni roditelji koji nisu postigli sporazum tj. Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, gajiti više međusobnog neprijateljstva i iskazati pozitivnije (nepovoljnije) stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Prema tome je za potrebe ovog istraživanja konstruiran upitnik za ispitivanje stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Njegova primjena u praksi mogla bi pomoći u pravovremenom sprečavanju problema u odnosu između djece i roditelja koji imaju potencijal da se u većoj ili manjoj mjeri u tijeku postupka razvoda i/ili poslije razvoda, ponašaju na način kojim mogu dovesti do narušenog odnosa djeteta s drugim roditeljem.

1.9.6 Ekološko transakcijski model

Iz uvodnog djela vidljivo je da visokokonfliktni razvod nije jedan fenomen, već ga karakteriziraju različiti obrasci i svaki zahtijeva dublju analizu (Birnbaum i Fidler, 2005; Kelly, 2007). Polak i Saini (2018) smatraju da razne definicije visokokonfliktnog razvoda odražavaju raznolikost teoretskih okvira koji se primjenjuju za procjenu prisutnosti i ozbiljnosti konflikta unutar obitelji u postupku razvoda. Na primjer, neke su definicije usredotočene isključivo na pojedinca s naglaskom na osobine ličnosti i poremećaje, na pitanja mentalnog zdravlja ili individualne karakteristike roditelja. Druge definicije usredotočuju se na utjecaj različitih sustava i institucija koje mogu čak i pogoršati roditeljski konflikt, kao što su npr. neke aktivnosti stručnjaka kojima i oni zauzimaju stranu u sporu. Očigledno je da konfliktne situacije u visokokonfliktnim obiteljima podržavaju mnogi vanjski i unutarnji čimbenici pojedinca u konfliktu, kao i pojedini članovi obitelji (Spillane-Grieco, 2000). Nedostatak konsenzusa o definiciji koja bi dala preciznije tumačenje i opis pojma visokokonfliktnog razvoda, otežava učinkovito djelovanje u tim obiteljima. U tom smislu, Polak i Saini (2018) analizirali su 65 istraživanja o konfliktnim razvodima te su svoje nalaze smjestili unutar »Ekološkog transakcijskog modela roditeljstva« Uriea Bronfenbrennera (1979). Identificirano je nekoliko povezanih čimbenika rizika, pokazatelja i posljedica visokokonfliktnog razvoda kojim se pokušava rasvijetliti različite sustave koji doprinose prisutnosti i ozbiljnosti konflikta unutar obitelji.

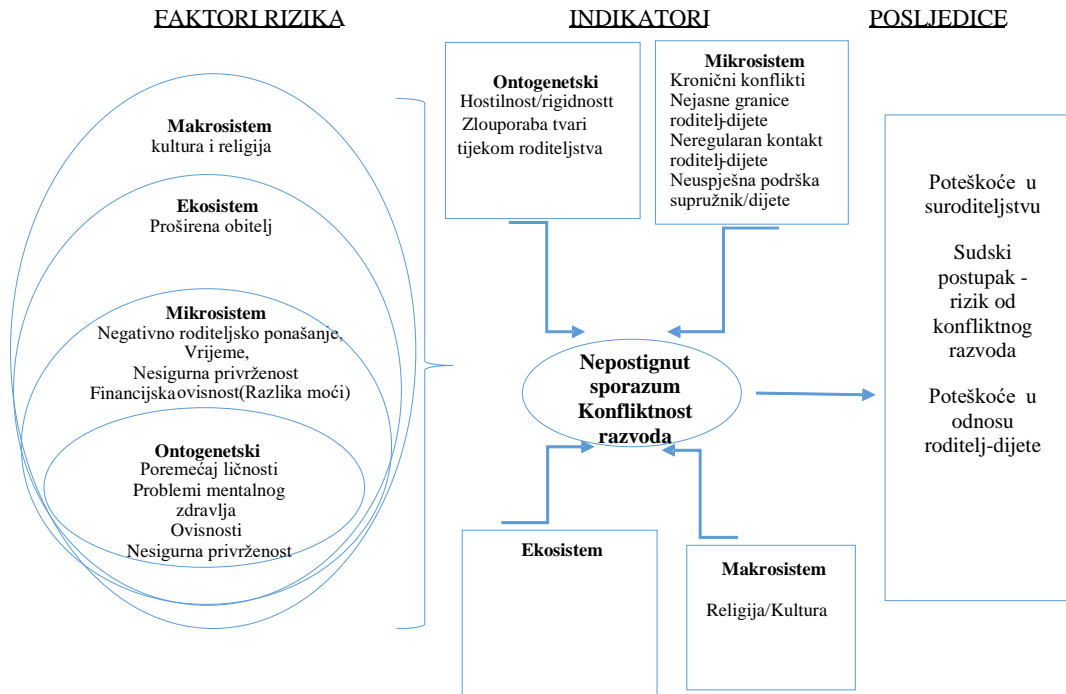

Slika 1.2 Ekološki transakcijski model za razumijevanje rizičnih faktora, indikatora i posljedica visokokonfliktnog razvoda i roditeljskog razdvajanja (Polak i Saini, 2018: 5)

Iz Slike 1.2 vidljivo je da „Visoki konflikt“, pod čime se podrazumijeva visoka razina konflikta, nije smješten ni u jednom određenom sustavu, već je to složena, višestruka integracija nekoliko sustava koji okružuju obitelj, bivši par i dijete. Stoga niti jedna definicija ne nudi »panaceu« koja utjelovljuje sve aspekte složenosti konflikta i niti jedan specifični čimbenik ne pruža bolji uvid u razvoj visoke razine konflikta od drugih čimbenika. Umjesto toga, višeznačna definicija visoke razine konflikta trebala bi uključivati različite tipologije i dimenzije konflikta, ovisno o sustavu koji je identificiran. Nadalje, kao što se vidi na slici 1.2, Ekološki transakcijski model ističe tri domene koje treba uzeti u obzir za razumijevanje visokog konflikta. Prva domena uključuje čimbenike rizika ili prediktore koji ukazuju na vjerojatnost pojave visokog konflikta koji se razvija na temelju već postojećih čimbenika, druga domena ističe indikatore, dok treća domena ističe posljedice. Korist Ekološkog transakcijskog modela je u tome što ne promatra faktore visokog konflikta kao međusobno isključene; dapače, značajno se predviđa preklapanje čimbenika rizika, indikatora i posljedica. Npr., već postojeći problemi s mentalnim zdravljem mogu dovesti roditelja do visoke razine konflikta, mogu pridonijeti održavanju visoke razine konflikta i mogu imati značajne implikacije na roditeljske sposobnosti, odnos roditelj-dijete i sveukupne probleme prilagodbe roditelja i djeteta. Glavni nalazi istraživanja analizirani unutar Ekološkog transakcijskog pristupa poslužili su autorima (Polak i Saini, 2018) kao način organiziranja različitih definicija, razumijevanja, faktora rizika i prediktora te

pokazatelja visokokonfliktnih obitelji. Stoga se uključivanje Ekološko transakcijskog modela kao polaznog modela ovog istraživanja činilo kao logično, s obzirom na uvid u kompleksnost dosadašnjih istraživanja prediktora koji su prikazani u uvodu te potrebe za lakšim određenjem ispitivanih obilježja po pojedinim domenama, faktorima i razinama.

Slično bi se ovaj model mogao implementirati i na područje postupka razvoda kao okvirni model koji može pružiti osnovu za razumijevanje čimbenika rizika i indikatora za nepostizanje sporazuma, (ili konfliktnosti razvoda, pojam korišten u ovom istraživanju što će se vidjeti u daljnjem tekstu), kao i posljedica unutar spomenutog okvira. Prema tome, korist Ekološkog transakcijskog modela je da ne promatra faktore koji dovode do konfliktnosti razvoda, tj. nepostizanja sporazuma kao one koji se međusobno isključuju; dapače, predviđaju se posrednički učinci ispitanih obilježja. Tako bi se analogno navedenom primjeru s mentalnim zdravljem mogla povući paralela s npr. neuroticizmom i/ili negativnim atribucijama ponašanja partnera, koje mogu dovesti roditelje do konflikta, mogu pridonijeti održavanju konflikta i mogu imati značajne implikacije na roditeljske sposobnosti, odnos roditelj-dijete i sveukupne probleme prilagodbe roditelja i djeteta.

Slika 2.2 Ekološki transakcijski model za razumijevanje rizičnih faktora, indikatora i posljedica nepostignutog sporazuma (konfliktnosti razvoda) u postupku razvoda prije pokretanja sudskog postupka (prema Polak i Saini, 2018:5)

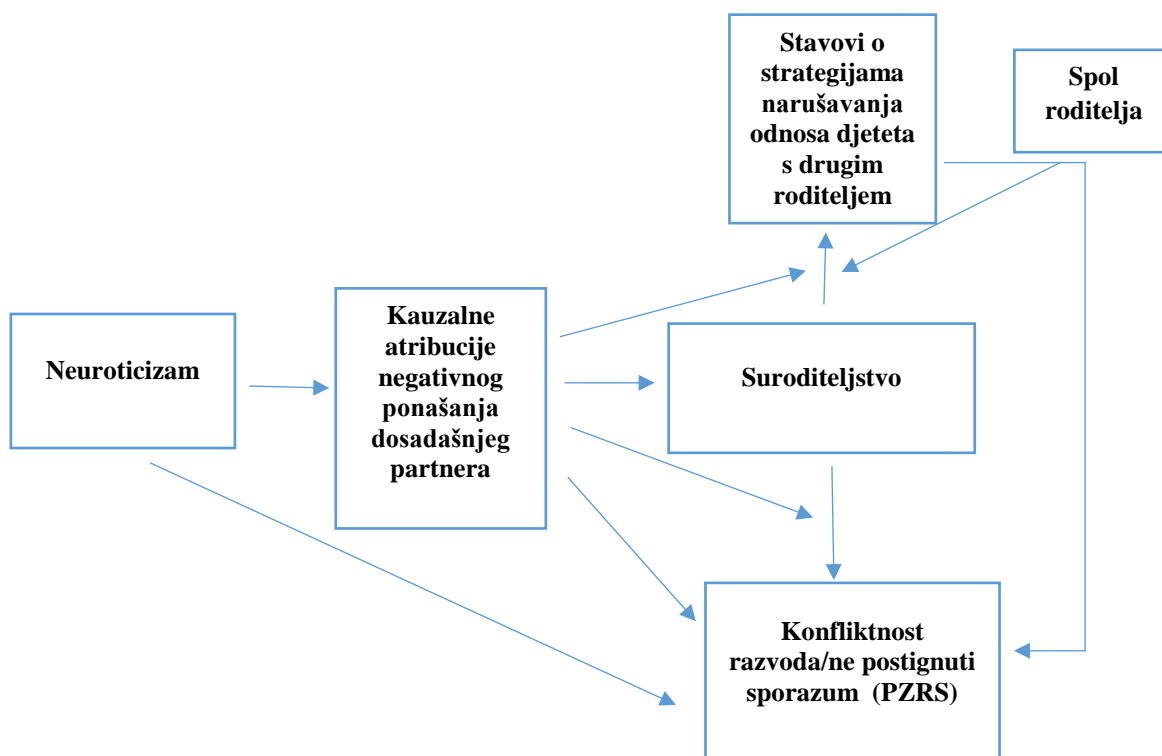
Stoga bi u budućim istraživanjima model mogao poslužiti kao polazni model za istraživanja prediktora konfliktnosti razvoda, tj. teškoćama postizanja sporazuma te bi mogao doprinijeti jasnoći i bržem sagledavanju mogućih faktora značajnih za prevenciju mogućih budućih problema.

2 CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Može se reći da znanje o ključnim konstruktima koji su predmet ovog istraživanja, daje osnove za hipotezu da su viša razina neuroticizma, negativniji način atribuiranja, niža percepcija međusobnog suroditeljstva te pozitivni (nepovoljniji) stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, obilježja roditelja od kojih svaki zasebno, kao i u međusobnim kombinacijama, može biti prediktor konfliktnosti razvoda tj. nepostizanja sporazuma (PZRS) u postupku obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije.

Prema tome bi viši rezultati na neuroticizmu koji se očituju u sklonosti ranjivosti, brigama i strahovima, preosjetljivosti na kritiku, lošijoj kontroli impulsa i sl., mogli biti povezani s negativnijim načinom atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera dok bi negativniji način atribuiranja mogao posredovati između neuroticizma i percepcije njihovog suroditeljstva kao i između neuroticizma i postizanja sporazuma, tj. konfliktnosti razvoda. Također je pretpostavka da bi kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera mogle utjecati na smjer i jačinu povezanosti između suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem te između suroditeljstva i postizanja sporazuma, tj. konfliktnosti razvoda. Konačno, pretpostavka je da kod majki postoji veći utjecaj negativne percepcije suroditeljstva na stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem nego kod očeva.

Stoga je cilj ovog istraživanja provjeriti ulogu neuroticizma, kauzalnih atribucija, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem u predviđanju konfliktnosti razvoda. Osim toga provjeriti će se medijacijski i moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera na suroditeljstvo, stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i konfliktnost razvoda te provjeriti utjecaj spola na to kako je suroditeljstvo povezano sa stavovima o strategijama o narušavanju odnosa s drugim roditeljem. Dodatni cilj istraživanja je konstrukcija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i provjera njegovih mjernih karakteristika.

Slika 2.1 Pretpostavljeni odnosi ranije navedenih varijabli koje su ispitane u ovom istraživanju

2.1 Problemi

1. Utvrditi postoji li statistički značajna razlika između kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između roditelja koji su postigli sporazum (PZRS) i roditelja koji nisu postigli sporazum (PZRS).
2. Utvrditi postoji li medijacijski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, između neuroticizma i suroditeljstva i neuroticizma i konfliktnosti razvoda (nepostignutog sporazuma o PZRS).
3. Utvrditi postoji li kod roditelja moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera na odnos suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i konfliktnošću razvoda (nepostignutim sporazumom o PZRS).
4. Utvrditi postoji li moderatorski efekt spola roditelja na odnos suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem.

2.2 Hipoteze:

1. Hipoteza

- a) Roditelji koji nisu postigli sporazum (PZRS) postizati će više rezultate na kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, od onih koji su postigli sporazum.
- b) Roditelji koji nisu postigli sporazum (PZRS) postizat će više rezultate na neuroticizmu od onih koji su postigli sporazum.
- c) Roditelji koji nisu postigli sporazum (PZRS) postizat će niže rezultate na suroditeljstvu u odnosu na one koji su postigli sporazum.
- d) Roditelji koji nisu postigli sporazum (PZRS) imati će više pozitivnih (nepovoljnijih) stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem u odnosu na one koji su postigli sporazum.

2. Hipoteza

- a) Kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera su značajan medijator između neuroticizma i suroditeljstva.
- b) Kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera su značajan medijator između neuroticizma i konfliktnosti razvoda.

3. Hipoteza

- a) Efekt suroditeljstva na stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem biti će moderiran kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, na način da će suroditeljstvo biti jače negativno povezano s pozitivnim (nepovoljnijim) stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem kod roditelja čiji rezultat na upitniku kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera ukazuje na negativniji način atribuiranja.
- b) Efekt suroditeljstva na konfliktnost razvoda (nepostignuti sporazum, PZRS) biti će moderiran kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, na način da roditelji koji postižu niži rezultat na skali suroditeljstva u većoj mjeri neće postizati sporazum (PZRS) ako njihov rezultat na upitniku kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera ukazuje na negativniji način atribuiranja.

4. Hipoteza

Efekt suroditeljstva na stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem biti će moderiran spolom roditelja tako da će suroditeljstvo biti negativno

povezano s pozitivnim (nepovoljnijim) stavovima u većoj mjeri kod majki nego li kod očeva

3 METODA

3.1 Sudionici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku sudionika obveznog savjetovanja i obiteljske medijacije. Uzorak je heterogen s obzirom na bračni status roditelja, period razdvojenog življenja, njihovu dob i spol, dob i spol i broj zajedničke djece⁶, biološke ili posvojene. Ukupno je u istraživanju sudjelovalo 232 ispitanika, 161 žena i 161 muškarac.

Tablica 3.1 Broj ispitanika nakon postupka obveznog savjetovanja i obiteljske medijacije

Postupak	POSTIGNUT SPORAZUM		Ukupno ispitanika
	Postigli sporazum	Nisu postigli sporazum	
Obvezno savjetovanje	72	28	100
Obiteljska medijacija	54	78	132
	Postigli sporazum odmah u obveznom savjetovanju	Nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju	Ukupno ispitanika
	72	160	232

Da bi predočena tablica 3.1 bila razumljivija potrebno je ponovno istaknuti da su podaci prikupljeni u dva postupka, u obveznom savjetovanju i u obiteljskoj medijaciji. Također je važno naglasiti da je cilj istraživanja bio prikupiti podjednak broj ispitanika koji su postigli sporazum nakon obveznog savjetovanja i onih koji nisu. To u konačnici nije ostvareno budući se uzorak onih koji su postigli sporazum u obveznom savjetovanju sastoji od 72 ispitanika, a onih koji nisu od 28 ispitanika. Da je obrada rezultata rađena na tom broju ispitanika, veličina uzorka u tom slučaju otežala bi identificiranje malih efekata. Nakon što se vidjelo da se u obveznom savjetovanju neće prikupiti dovoljan broj ispitanika, a to je bilo nakon 3 mjeseca od početka prikupljanja rezultata, odlučeno je da se rezultati prikupljaju i iz postupka obiteljske

⁶ Podaci očeva i majki o broju i dobi djece nisu podudarni, pa stoga nije moguće dati pouzdani podatak o tome, niti to koristiti u daljnjim analizama.

Također, podaci očeva i majki vezano za sporna pitanja oko kojih nisu postigli sporazum pri pokušaju izrade PZRS, tj. oko kojih pitanja nisu bili suglasni, nisu podudarni te nije moguće dati pouzdani podatak o tome, niti to koristiti u daljnjim analizama.

medijacije jer oni koji su upućeni u obiteljsku medijaciju nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju. Tako se uzorak ispitanika sastoji od 72 ispitanika koji su postigli sporazum u obveznom savjetovanju i 160 ispitanika koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju. U tom smislu je važno naglasiti bitnu okolnost. Naime, oni sudionici postupka koji ne postignu sporazum o planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi u obveznom savjetovanju obavezni su sudjelovati na prvom sastanku s obiteljskim medijatorom te tijekom ili nakon toga odlučiti žele li pokušati postići sporazum u postupku obiteljske medijacije. To znači da su oni roditelji koji su bili ispitanici u obiteljskoj medijaciji zapravo roditelji koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju. Koliko je poznato, niti jedan par ispitanika koji je pristao ispuniti upitnik u obiteljskoj medijaciji nije prethodno odbio rješavati upitnik u obveznom savjetovanju. Također treba istaći da je 2020. god. kada je većim dijelom istraživanje provedeno, prema podacima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u RH, MRMS, 2022) provedeno i okončano 6701 obveznih savjetovanja te je postignuto 4087 sporazuma o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. U obiteljsku medijaciju upućeno je 1129 bračnih parova, a prema navedenim podacima, ostaje 1485 parova koji nisu upućeni u obiteljsku medijaciju. Prema Obiteljskom zakonu čl. 332. (Obiteljski zakon, 2015) jedan od razloga kada se obiteljska medijacija ne provodi je situacija kada „prema procjeni stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije“. S obzirom na to, u uzorku ispitanika koji su sudjelovali u ovom istraživanju postoji mala vjerojatnost zastupljenosti parova kod kojih je bilo prisutno obiteljsko nasilje.

3.2 Mjerni instrumenti i varijable

3.2.1 Sociodemografski podaci

Podaci o roditeljima odnose se na spol, obrazovni status i status zaposlenosti, dob, spol i broj zajedničke djece, status bračne/izvanbračne zajednice, period razdvojenosti, tko je inicirao razvod, podatak o tome s kojim roditeljem dijete boravi nakon razdvajanja, da li međusobno komuniciraju u vezi djeteta, podatak o ostvarivanju kontakta roditelja s djetetom i razlog razvoda.

3.2.2 Mjera dimenzija Petfaktorskog modela i mjera neuroticizma (*Big Five Inventory-44, BFI*)

Mjera dimenzija Petfaktorskog modela mjeri varijablu crte ličnosti-neuroticizam. BFI-44 (Benet Martinez i John, 1998) i BFI-10 (Rammstedt i John, 2007) koristi se za ispitivanje crta petofaktorskog modela ličnosti. Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević (2006) preveli su upitnik i prilagodili ga hrvatskom jeziku. Upitnik se sastoji od 44 čestice koje mjere 5 crta ličnosti (otvorenost, savjesnost, neuroticizam, ekstraverziju i ugodnost).

Zbog broja upitnika koji je korišten u ovom istraživanju koji sadrže veći broj čestica, a kako ne bi došlo do zamora sudionika, za potrebe istraživanja korištena je skraćena verzija Upitnika velikih pet crta ličnosti (*Big Five Inventory, BFI-44*), odakle su preuzete čestice za BFI-10 (Rammstedt i John, 2007). Upitnik se sastoji od 10 čestica, po 2 čestice suprotnog pola za svaku crtu ličnosti, ekstraverziju, neuroticizam, ugodnost, savjesnost i otvorenost ka iskustvu. U ovom istraživanju za mjerenje neuroticizma uključeno je 8 čestica kojima se mjeri neuroticizam u BFI 44 te je upitnik koji je primijenjen sadržavao ukupno 16 čestica.

Primjer tvrdnje iz upitnika za neuroticizam: „Sebe vidim kao osobu koja može biti napeta.“

Tvrdnje u upitniku se procjenjuju na skali od 5 stupnjeva u rasponu od uopće se ne slažem do u potpunosti se slažem. Rezultat je izražen kao ukupan rezultat na dimenziji neuroticizma. Struktura BFI-44 na hrvatskom jeziku provjerena je korištenjem konfirmatorne faktorske analize, a dobiveni indeksi pogodnosti ukazuju na zadovoljavajuću adekvatnost predviđene petofaktorske strukture. Pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika istraživanja na hrvatskom jeziku za neuroticizam iznosi 0.81. BFI-10 prihvatljive je pouzdanosti, ima nešto slabiju vanjsku valjanost od BFI-44, ali dobru konvergentnu valjanost i odličnu diskriminacijsku valjanost (Rammstedt i John, 2007). Autori predlažu da se koristi isključivo kad vrijeme ne dopušta korištenje dužih mjera ličnosti jer skraćena verzija ipak obuhvaća manji dio varijance konstrukta. Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika ovog istraživanja za neuroticizam iznose za muškarce 0,81 a za žene 0,79.

3.2.3 Mjera atribucija u vezi (*Relationship Attribution Measure, RAM*)

Mjera atribucija u vezi (RAM, Fincham i Bradbury, 1992) mjeri varijablu kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera (upitnik se nalazi u prilogu 1). Fincham i Bradbury (1992) su konstruirali upitnik za procjenu atribucija u vezi. Sastoji se od opisa 4

hipotetska negativna partnerova ponašanja za koje ispitanik izražava procjenu uzroka tih ponašanja. Upitnik su prevele na hrvatski jezik Čubela i Rakić (2001). Za potrebe ovog istraživanja upitnik je adaptiran na način da se hipotetska negativna ponašanja dosadašnjeg partnera/partnerice odnose na prošlo vrijeme.

Ispitanik treba dati svoju procjenu o uzroku 4 hipotetska negativna ponašanja dosadašnjeg partnera na sljedećim dimenzijama:

- Za dimenzije kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, uključeni su: mjesto uzroka, stabilnost i globalnost:
 - a) Mjesto uzroka je definirano kao mjera u kojoj uzrok događaja počiva ili ne počiva u partneru:
 - internalno (dispozicijski ukoliko se donese zaključak da se osoba ponaša na određeni način zbog nečega u vezi te osobe, tj. njene dispozicije)
 - eksternalno (situacijski ukoliko se donese zaključak da se osoba ponaša na određeni način zbog nečega vezano uz situaciju, a ne dispoziciju pojedinca)
 - b) Stabilnost kao mjera u kojoj je vjerojatno da će se uzrok događaja promijeniti (stabilno nasuprot nestabilno)
 - c) Globalnost kao mjera u kojoj uzrok događaja utječe na druga područja braka (globalno nasuprot specifično)

Navedeni su primjeri tvrdnji za svaku od dimenzija:

1. Primjer tvrdnje za mjesto uzroka: „Uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera bio je u njemu samome (npr. takav je tip osobe, bio je takvog raspoloženja).“
2. Primjer tvrdnje za stabilnost: “Ono što je bio uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera nije se moglo promijeniti.“
3. Primjer tvrdnje za globalnost: “Ono što je bio uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera utjecalo je također i na druga područja naše veze.“

Dimenzije se ocjenjuju na skali od 6 stupnja, od 1 uopće se ne slažem, do 6 u potpunosti se slažem, tako da veće vrijednosti ukazuju na atribucije koje su više internalne, stabilne i globalne, što ukazuje na negativan način atribuiranja. Tri čestice koje služe za procjenu dimenzija atribucije odgovornosti (namjernost, motivacija i krivnja) iako nisu predmet istraživanja, ostavljene su u upitniku te služe kao „fileri“.

U ovom istraživanju rezultati dobiveni na subskalama internalnost, globalnost i stabilnost sumirani su u jednu dimenziju, dimenziju kauzalnih atribucija negativnog ponašanja

dosadašnjeg partnera, koja je predmet ovog istraživanja i za koju je postavljena hipoteza. Istraživanja u kojima su navedene dimenzije sumirane, pokazuju zadovoljavajuću pouzdanost unutarnje konzistencije. U istraživanju Karney i Bradbury, (2000) koeficijent Cronbach alpha za kauzalne atribucije iznosi od 0,73 do 0,89 za žene i od 0,75 do 0,89 za muškarce. Koeficijent Cronbach alpha u istraživanju Krznarić i Kamenov (2016) za kauzalne atribucije iznosi 0,74. Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika ovog istraživanja iznose za muškarce 0,90, a za žene 0,88.

3.2.4 Skala suroditeljstva (*Coparenting Relationship Scale, CRS*)

Skala suroditeljstva (CRS, Feinberg, Brown i Kan, 2012) mjeri varijablu suroditeljstva ili kooperabilnosti. Skala se sastoji od 35 čestica (upitnik se nalazi u prilogu 3). Mjeri sedam komponenti roditeljstva u Feinbergovom modelu: (suradnju, bliskost, izlaganje djeteta konfliktu, međusobnu podršku, potkopavanje, razumijevanje (potvrđivanje suroditeljstva) i podjelu rada). Navedeni su primjeri za svaku komponentu:

Na suradnju se odnose tvrdnje 6, 9, 11 i 15. Npr. tvrdnja 6 glasi: „Moj dosadašnji partner i ja imamo iste ciljeve u vezi našeg djeteta/djece.“

Na bliskost se odnose tvrdnje 2, 17, 24 28 i 30. Npr. tvrdnja 30 glasi: „I mom dosadašnjem partneru i meni, roditeljstvo je prioritet za budućnost.“

Na izlaganje djeteta konfliktu odnose se tvrdnje: 31-35. Npr. tvrdnja 35 glasi: „Vičete jedan na drugog na udaljenosti na kojoj Vas dijete/djeca može/mogu čuti.“

Na međusobnu podršku odnose se tvrdnje: 3, 10, 19, 25, 26 i 27. Npr. tvrdnja 3 glasi: „Moj dosadašnji partner traži moje mišljenje o pitanjima vezanim za roditeljstvo.“

Na potkopavanje se odnose tvrdnje: 8, 12, 13, 16, 21 i 22. Npr. tvrdnja 13 glasi: „Moj dosadašnji partner je nepovjerljiv prema mojim roditeljskim sposobnostima.“

Na razumijevanje se odnose tvrdnje: 1,4,7,14,18,23 i 29. Npr. tvrdnja 4 glasi: „Moj dosadašnji partner posvećuje veliku pažnju našem djetetu/djeci.“

Na podjelu rada se odnose tvrdnje: 5 i 20. Npr tvrdnja 5 glasi: „Moj dosadašnji partner voli se samo igrati s našim djetetom/djecom, a meni ostavlja sve obaveze u vezi s djetetom/djecom.“

Tvrdnje se ocjenjuju na skali od 6 stupnjeva u rasponu od nikad do vrlo često. Pojedine tvrdnje boduju se obrnuto (skale potkopavanja i izlaganje konfliktu). Viši rezultat na skali ukazuje da roditelji svoje suroditeljstvo procjenjuju uspješnijim, boljim. Skala je za potrebe

ovog istraživanja prevedena na hrvatski jezik pomoću tri nezavisna prevodioca i koliko se zna, ovo je prva primjena na našem jeziku.

Struktura skale provjerena je korištenjem konfirmatorne faktorske analize, a dobivena pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) za cijelu skalu za žene iznosi 0,94, a za muškarce 0,93 (Feinberg, Brown i Kan, 2012). Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika ovog istraživanja iznosi za muškarce 0,70, a za žene 0,81.

3.2.5 Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Upitnik USSNOD mjeri varijablu stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (upitnik se nalazi u prilogu 2). Upitnik je za potrebe ovog istraživanja formiran i prilagođen prema dva instrumenta - *Baker Strategy Questionnaire (BSQ)*, Baker i Ben Ami, 2011) i prema Upitniku roditeljskog ponašanja u situacijama razdvojenog roditeljstva (URPRR, Ajduković, Kožljan i Rezo, 2018). Nastavno na to, sadržaj ovog upitnik se u velikoj mjeri podudara s upitnicima koji su se u ranijem razdoblju koristili u kontekstu otuđenja, ali i onih koji su isti fenomen sagledavali u širem kontekstu djetetove dobrobiti. Tako su tvrdnje u ovom upitniku formirane u obliku stavova na osnovu 20 strategija za koje Baker i Chambers (2011) smatraju da provode roditelji koji otuđuju dijete i na osnovu kojih je konstruiran upitnik *Baker Strategy Questionnaire (BSQ)*, Baker i Ben Ami, 2011) te tvrdnji iz Upitnika roditeljskog ponašanja u situacijama razdvojenog roditeljstva (URPRR, Ajduković, Kožljan i Rezo, 2018) koje su proizašle iz konstrukta djetetove psihosocijalne dobrobiti. Odabir između 20 navedenih strategija i tvrdnji iz upitnika (URPRR) koje su preoblikovane u stavove, napravljen je na osnovu iskustva u radu s roditeljima u postupku razvoda. Uvrštene čestice u upitnik procijenjene su relevantnima za ovo istraživanje. Konačna verzija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) sastoji se ukupno od 22 tvrdnje izraženih u obliku stavova koji se odnose na specifična ponašanja kojima roditelj može okrenuti dijete protiv drugog roditelja.

Devet tvrdnji iz Upitnika roditeljskog ponašanja (URPRR) (Ajduković, Kožljan i Rezo, 2018) oblikovano je u Upitniku USSNOD u tvrdnje kojima se izražava stav.

Primjer tvrdnji iz upitnika URPRR (Ajduković, Kožljan i Rezo, 2018) verzije za majke glasi:

3., „Ukazivala sam djetetu na negativne osobine i propuste šire obitelji i drugih značajnih osoba oca...kada sam smatrala da dijete treba znati istinu.“

11. "Dozvolila sam djetetu da samo odlučuje u različitim situacijama nakon razvoda (npr. hoće li ići u dogovoreno vrijeme k ocu, hoće li se odazvati na poziv Centra ili suda).

Primjer istih tvrdnji u upitniku USSNOD izraženih u obliku stava: (3. i 12. tvrdnja u završnoj verziji upitnika).

3. "Smatram da je ponekad potrebno djetetu ukazati na negativne osobine i/ili propuste drugog roditelja".

12. Djetetu treba dozvoliti da samo odlučuje u različitim situacijama nakon razvoda (npr. hoće li ići u dogovoreno vrijeme kod drugog roditelja, hoće li se odazvati na pozive Centra, suda i sl.).

Nadalje, na osnovu 13 od 20 strategija za koje su Baker i Chambers (2011) i Baker i Ben Ami (2011) ustanovili da su u većoj ili manjoj mjeri prisutne u ponašanju roditelja koji otuđuju dijete, izvedene su tvrdnje u obliku stava u upitniku USSNOD.

Primjer strategija (Baker i Chambers, 2011; Baker i Ben Ami, 2011):

„Poticati da se bude favorizirani roditelj.“

„Uzrujati se zbog djetetove naklonosti prema drugom roditelju.“

„Zvati drugog roditelja po imenu.“

Primjer navedenih strategija u upitniku USSNOD izraženih u obliku stava: (5., 9. i 21. tvrdnja u završnoj verziji upitnika).

5. „Kada roditelji ne žive zajedno, poželjno je poticati dijete da mu jedan roditelj bude favorizirani roditelj (važniji).“

9. „Roditelj smije pokazati da je uzrujan ako dijete pokazuje naklonost prema drugom roditelju.“

21. „Smatram da je u redu u razgovoru s djetetom o njegovom drugom roditelju ne govoriti o njemu kao o mami ili tati nego ga zvati po imenu.“

Upitniku su dodane dvije tvrdnje koje su sastavljene na osnovu praktičnog iskustva u radu s roditeljima u postupku razvoda koje ponekad navode roditelji čija djeca počinju imati problem u kontaktima s drugim roditeljem s kojim ne stanuju nakon roditeljskog razdvajanja. To su tvrdnje 11. i 16. Npr. tvrdnja 11. glasi: "Nakon razvoda dijete treba upoznati s tim koji je roditelj odgovoran za razvod".

Dodana su i dva „filera“, to su tvrdnje 6. i 14. te u početnoj verziji upitnika, tvrdnja 23. koja se odnosi na stav o „kulturi majčinstva“⁷. Tvrdnja 23. uvrštena je u upitnik s ciljem ispitivanja stava o „kulturi majčinstva“ te je obrada za tu česticu rađena zasebno.

Tvrdnje se ocjenjuju na skali od 5 stupnja u rasponu od uopće se ne slažem do potpuno se slažem. Viši rezultati ukazuju na pozitivnije (nepovoljnije) stavove prema strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem koje koriste roditelji koji mogu otežati/onemogućiti pristup drugom roditelju do djeteta. Kompozit je napravljen zbrajanjem bodova svih čestica.

Validacija upitnika provedena je faktorskom Analizom (FA) i empirijskom metodom (Funder, 2010).

1. FA- statistička metoda

S obzirom da se očekivao jedan faktor, u svrhu provjere toga provedena je prvo eksploratorna, a potom i konfirmatorna faktorska analiza.

2. Empirijska metoda

Kao vanjski kriterij valjanosti korištena je procjena kolegica i kolega koji provode Obvezno savjetovanje i Obiteljsku medijaciju vezano za njihov doživljaj ponašanja i razmišljanja svakog roditelja tijekom postupka u kojem su sudjelovali. Procjena za svakog roditelja bila je na skali od 0-10, više vrijednosti označavaju višu sklonost ponašanjima od strane roditelja kojima bi se mogao narušiti odnos između djeteta i drugog roditelja. Očekivala se umjerena pozitivna povezanost njihove procjene s Upitnikom stavova o strategijama narušavanja odnosa s drugim roditeljem (USSNOD).

Izračunata pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika ovog istraživanja za upitnik USSNOD, nakon provedene faktorske analize te izbacivanjem četiri čestice, iznosi za muškarce 0,86, a za žene 0,88.

Sam izbor naziva upitnika „Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem“ ima vanjsku valjanost s obzirom na sadržaj tvrdnji, a istodobno neutralnost

⁷ Shvaćanja da se roditeljstvo može poistovjetiti s majčinstvom, da je majčinstvo za (razliku od očinstva) biološki utemeljeno i zbog toga nerazdvojan dio ženina, a ne muškarčevog identiteta“ (Obradović i Obradović-Čudina, 2002:50). Istraživanja pokazuju da iako je s vremenom došlo do određenih pomaka u smjeru povećanja angažmana muškaraca u aktivnostima vezanim za brigu o djeci, i nadalje to češće obavljaju žene nego njihovi partneri (Klasnić, 2017). Prema tome se u kontekstu ovog rada, kultura majčinstva odnosi na kulturološki određenu ulogu žena obilježenu brigom za djecu.

s obzirom na aktualne prijevode o pojmu otuđenje u kojima se ne dovodi u pitanje sam fenomen već njegova zloraba i znanstvena utemeljenost.

3.2.6 Procjena stručnjaka

Procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti, operacionalizirana je na osnovu definicije NCAPA⁸ (*National Coalition Against Parental Alienation*, 2019). Uputa stručnjacima za procjenu roditelja se odnosi na svakog roditelja zasebno, a uputa za majku glasi:

„Ponašanje MAJKE, njen način razgovora i rezoniranja o bitnim stvarima vezanim za dijete/djecu, narušava i/ili bi moglo narušiti pristup OCA djetetu/djeci, njihovu komunikaciju, što otežava i/ili bi moglo otežati odnos između djeteta i OCA na način koji bi mogao rezultirati gubitkom naklonosti djeteta/djece prema OCU i smanjenjem kvalitete života djeteta/djece s OCEM.“

Stručnjaci su zamoljeni da u skladu s uputom tijekom prvog susreta u postupku kojeg provode s roditeljima, obrate pažnju na svakog roditelja, na njihov način razgovora, razmišljanja i pristup dogovaranju oko bitnih stvari vezanim za dijete/djecu, o tome narušavaju li, otežavaju ili bi mogli narušiti komunikaciju i pristup drugog roditelja djetetu. Konačno, da li taj način razmišljanja i postupanja od strane jednog roditelja rezultira ili bi mogao rezultirati gubitkom naklonosti djeteta prema drugom roditelju i smanjenjem kvalitete života djeteta s drugim roditeljem. Nakon provedenog postupka stručnjaci su zamoljeni da na osnovu opažanja procjene na skali od 0 (uopće se ne odnosi) do 10 (u potpunosti se odnosi) u kojoj se mjeri navedeno u uputi odnosi na svakog pojedinog roditelja. U tom smislu pod procjenom stručnjaka će se u daljnjem tekstu smatrati procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja, sada ili u budućnosti.

3.2.7 Varijabla konfliktnosti razvoda

Odnosi se na nepostignuti sporazum o Planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS) nakon provedenog postupka Obveznog savjetovanja.

⁸ Uputa je napravljena prema tada aktualnoj definiciji roditeljskog otuđenja, NCAPA (*National Coalition Against Parental Alienation*) (2019) <http://againstpas.org/what-is-parental-alienation/>) iako se u samoj uputi za stručnjake pojam otuđenja ne spominje.

3.3 Postupak

Prije početka istraživanja upućena je pismena zamolba za odobrenje i podršku istraživanju Ministarstvu rada, mirovinskog sustava obitelji i socijalne politike te potom ravnateljima 10 Centara za socijalnu skrb u kojima je planirano provođenje istraživanja. Nakon što je 10 zamoljenih ravnatelja Centara za socijalnu skrb odobrilo istraživanje u njihovim Centrima, zamolba za pomoć u istraživanju te uputa za provođenje istraživanja kao i uputa za ispitanike upućena je kolegicama i kolegama koji provode postupak obveznog savjetovanja (potom i postupak obiteljske medijacije).

Prikupljanje podataka primjenom upitnika nakon obveznog savjetovanja, započelo je u 8. mjesecu 2020. god. Nakon dva mjeseca kontaktirani su redom sve kolegice i kolege iz Centara vezano za povratnu informaciju o prikupljenim podacima. Kolegice i kolege uglavnom su navodili da ispitanici nakon obveznog savjetovanja ne prihvaćaju ostati ispunjavati upitnik te je do tada bilo prikupljeno tek 10- tak ispunjenih upitnika. Osim nevoljkosti roditelja za ispunjavanje upitnika nakon postupka u kojem su sudjelovali, na ruku nije išla niti tadašnja situacija s obzirom na mjere koje su poduzimane zbog epidemije covida 19, a koje su se odnosile na potrebu za što kraćim zadržavanjem u prostorijama Centra, a i sami sudionici postupka su iz tog razloga željeli čim prije napustiti prostorije Centra. S obzirom na procjenu da na taj način neće biti prikupljen dovoljan broj ispitanika, nakon 3 mjeseca prikupljanje podataka prošireno je i na postupak obiteljske medijacije. U tu svrhu za pomoć u istraživanju zamoljeni su medijatori Obiteljskih centara CZSS koji su već bili uključeni u istraživanje, Pula, Split, Osijek, Zagreb i Rijeka. Potrebno je naglasiti da roditelji koji ne postignu sporazum u obveznom savjetovanju podnose zahtjev za pristupanje postupku obiteljske medijacije uglavnom neposredno ili vrlo brzo po završetku obveznog savjetovanja. Vremenski raspon od završetka savjetovanja do dolaska u obiteljsku medijaciju najčešće se kreće unutar mjesec, dva, ponekad duže. Naime, rok za dostavu sporazuma sudu ili za pokretanje parničnog postupka je 6 mjeseci od izvješća s obveznog savjetovanja.

Praćenjem broja prikupljenih podataka iz oba postupka, pokazala se potreba da se uključe još neki CZSS vezano za prikupljanje podataka iz postupka obveznog savjetovanja, kao i iz postupka obiteljske medijacije. Sveukupno, podaci za istraživanje prikupljeni su od 8. mjeseca 2020. do 3. mjeseca 2021. god. Što se tiče samog postupka primjene upitnika, kolegice i kolege imali su uputu da se upitnik primjeni nakon prvog susreta obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije i to kod onih koji su postigli sporazum, kao i kod onih koji nisu postigli sporazum

(dakle kod svih onih kod kojih je postupak završen u tom prvom susretu, tj. poznat je ishod postupka). Odluka da se prikupljaju podaci nakon jednog susreta je rukovođena potrebom ujednačavanja uzorka pod vidom cilja istraživanja, a to je predikcija konfliktnosti razvoda. Svakom timu prosljeđena je pismena uputa za primjenu. Istraživanje je provedeno primjenom prethodno navedenih upitnika. Korištena je muška i ženska verzija upitnika koje su osim u rodu identične. Predviđeno vrijeme za ispunjavanje upitnika bilo je oko 30-tak min, iako je većina ispitanika rješavala upitnik kraće od navedenog. Ispitivanje je bilo anonimno te je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja. Ispitanici su informiranim pristankom, tj. svojim potpisom prihvatili sudjelovati u istraživanju, a mogli su odustati od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku. Uz usmenu uputu ispitanicima o svrsi i cilju istraživanja te informiranju o anonimnosti i mogućnosti odustajanja, dana je uputa za rješavanje upitnika koja glasi: „Upitnik pred Vama sastoji se od nekoliko pitanja vezanih za Vaše opće podatke te niza tvrdnji za koje Vas molimo da Vaše slaganje s navedenim tvrdnjama procijenite prema ljestvicama za ocjenjivanje koje se nalaze iznad svake skale. Vrijeme ispunjavanja nije ograničeno te možete ispunjavati svojim tempom. Ispunjavanje obično traje oko 30-tak minuta. Ukoliko imate nejasnoća slobodno pitajte.“ Kolegice i kolege zamoljeni su da nakon provedenog postupka na osnovu slušanja i opažanja roditelja, za svakog od njih na skali od 0-do 10 procijene moguće narušavanje odnosa između djeteta i drugog roditelja, sada ili u budućnosti. Ispitanici su sami ubacivali ispunjeni upitnik u pripremljenu kutiju koja je osiguravala anonimnost i povjerljivost. Upitnici su bili upareni istim brojem, kao i procjene stručnjaka. Sveukupno, prikupljeni su podaci od strane 9 CZSS. S obveznog savjetovanja prikupljeni su podaci iz CZSS: Zabok, Split, Sisak, Osijek, Pula, Slavonski Brod, Zadar i Zagreb. Iz postupka obiteljske medijacije prikupljeni su podaci od strane Obiteljskih centara: Pula, Split, Osijek, Rijeka i Zagreb.

3.3.1 Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija

Obvezno savjetovanje (Obiteljski zakon, 2015) odnosi se na postupak prije pokretanja postupka radi razvoda braka u kojem postoji zajedničko maloljetno dijete i prije pokretanja ostalih sudskih postupaka o ostvarivanju roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom. Obvezno savjetovanje je oblik pomoći članovima obitelji da donesu sporazumne odluke o obiteljskim odnosima vodeći posebnu brigu o zaštiti obiteljskih odnosa u kojima sudjeluje dijete (npr. da sklope plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi – sporazum o pravnim posljedicama razvoda braka) te o pravnim posljedicama nepostizanja sporazuma i pokretanju sudskih postupaka u kojima se odlučuje o osobnim pravima djeteta. Ako bračni drugovi koji imaju zajedničku maloljetnu djecu nisu postigli PZRS u postupku obveznog savjetovanja, obvezni su sudjelovati na prvom susretu

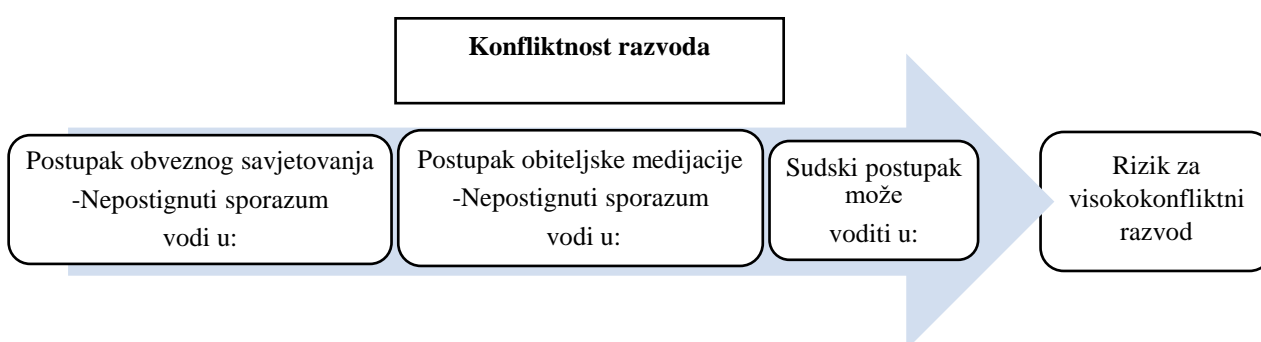
obiteljske medijacije. Obiteljska medijacija (Obiteljski zakon, 2015) je postupak u kojem stranke nastoje sporazumno riješiti spor iz obiteljskih odnosa uz pomoć jednog ili više obiteljskih medijatora. Glavna svrha postupka obiteljske medijacije je postizanje PZRS i drugih sporazuma u vezi s djetetom. U slučaju nepostizanja sporazuma, sud donosi odluku o roditeljskoj skrbi.

Potrebno je naglasiti da se u određenjima ovih pojmova držimo isključivo zakonskih određenja, a ne načela i vještina provođenja obveznog savjetovanja i obiteljske medijacije.

3.3.2 Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (PZRS)

Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (Obiteljski zakon, 2015) je pisani sporazum kojim su roditelji dogovorili zajedničko ostvarivanje roditeljske skrbi po prestanku zajedničkog života. Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi roditelji mogu sastaviti samostalno, u postupku obveznog savjetovanja, kao i u postupku obiteljske medijacije. Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi stječe svojstvo ovršne isprave, ovjerom i odobrenjem suda. Zajedničko ostvarivanje roditeljske skrbi može biti uređeno i odlukom suda koja se temelji na sporazumu roditelja koji su postigli u postupku na sudu. U slučaju nepostizanja sporazuma, sud donosi odluku o roditeljskoj skrbi. U postupku donošenja odluke, kada nema sporazuma roditelja, sud utvrđuje mišljenje djeteta, imenuje djetetu posebnog skrbnika koji će zastupati dijete na sudu te može zatražiti stručno mišljenje centra za socijalnu skrb ili sudsko vještačenje.

Navedeno je prikazano u sljedećoj slici.

Slika 3.1 Prikaz postupka prije pokretanja sudskog postupka za razvod prema Obiteljskom zakonu te prikaz konceptualizacije varijable konfliktnosti razvoda u ovom istraživanju

Konfliktnost razvoda odnosi se na varijablu koja se u modelu ovog istraživanja odnosi na one ispitanike koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju (obiteljskoj medijaciji). Konfliktni razvod koristi se kao uobičajeni pojam u skladu s definicijama navedenim u uvodu.

4 REZULTATI

Podaci dobiveni opisanim instrumentarijem analizirani su pomoću deskriptivne i inferencijalne statistike. Za obradu podataka korišteni su t-test, korelacije, hijerarhijska regresijska analiza i bivarijatna logistička regresija. Za potrebe validacije Upitnika stavova o narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD), korištena je faktorska analiza i empirijska metoda. Za unos i obradu podataka korišten je programski paket SPSS. S obzirom na veliki broj čestica po pojedinom upitniku, kako ne bi došlo do nepotrebnog gubitka rezultata ispitanika kojem nedostaje poneki odgovor, prije obrade rezultata napravljena je analiza podataka koji nedostaju. Podaci koji su nedostajali zamijenjeni su aritmetičkom sredinom skale svih ispitanika. Također su identificirani i dodatno provjereni podaci koji predstavljaju ekstremne vrijednosti te je ustanovljeno da nema univarijatnih odstupanja.

Konačno, prikupljanje rezultata iz dva postupka dalo je mogućnost dva načina grupiranja rezultata. Jedan je onaj koji se odnosi na one koji su postigli sporazum odmah u obveznom savjetovanju i one koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju. Stoga je taj način grupiranja rezultata u odnosu na fazu postizanja sporazuma, nazvan „odmah i ostali“. Drugi način grupiranja rezultata se odnosi na one koji su postigli sporazum bilo u obveznom savjetovanju bilo u obiteljskoj medijaciji i na one koji nisu uopće postigli sporazum te je zbog toga taj način grupiranja nazvan „ikad i nikad“. Način grupiranja „odmah i ostali“ podrazumijeva obradu rezultata na 232 ispitanika, 72 ispitanika koji su odmah postigli sporazum u obveznom savjetovanju i 160 onih koji nisu postigli sporazum odmah. Način grupiranja rezultata „ikad i nikad“ podrazumijeva obradu rezultata na 204 ispitanika, od toga 126 koji su postigli sporazum „ikad“ tj. ili u obveznom savjetovanju ili u obiteljskoj medijaciji i 78 onih koji nisu postigli sporazum niti u jednom postupku. Ovdje u analizu ne ulaze rezultati 28 ispitanika koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju, budući se ne zna njihov daljnji ishod. Vidljivo je da se u ova dva načina grupiranja uzorci u velikoj mjeri preklapaju, tako 54 ispitanika koji su postigli sporazum u obiteljskoj medijaciji u prvom načinu grupiranja nazvanom „odmah i ostali“ ulaze u uzorak onih koji nisu postigli sporazum (jer nisu postigli sporazum „odmah“). U drugom načinu grupiranja nazvanom „ikad i nikad“ tih 54 ispitanika koji su postigli sporazum u obiteljskoj medijaciji ulaze u uzorak onih koji su postigli sporazum (jer su postigli sporazum „ikad“)

U odluci na kojoj grupi rezultata će biti provedena obrada odlučeno je slijediti cilj istraživanja, a to je pokušaj registriranja i malih razlika između onih ispitanika koji su postigli sporazum i onih koji nisu u što ranijoj fazi procesa razvoda, a to je postupak obveznog

savjetovanja. U prilog tome su podaci MRMS za 2020. god. (Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u RH, MRMS, 2022) tijekom koje je većim djelom istraživanje provedeno, a koji ukazuju na to da je u obveznom savjetovanju sporazum 2020. god postiglo 61 % bračnih parova. Podaci nadalje pokazuju da je od upućenih parova u obiteljsku medijaciju, sporazum postiglo 28 % bračnih parova. Prema tome, može se reći da se ti parovi koji ne postignu sporazum odmah u obveznom savjetovanju mogu smatrati „rizičniji“ za nepostizanje sporazuma te za konfliktnost razvoda. Zbog toga je daljnja obrada rađena na grupiranju rezultata nazvanom „odmah i ostali“, ali su eksploratorno hipoteze testirane i na drugoj grupi rezultata. Rezultati su gotovo identični, osim u 3. b hipotezi u sklopu 3. problema, što je komentirano u daljnjem tekstu.

Razlike po spolu, nisu postavljene u sklopu hipoteza (osim u 4. problemu), no činilo se interesantnim pojedine rezultate vidjeti za žene i muškarce zasebno. Stoga su u istraživanju eksploratorno izračunate te razmatrane razlike u dobivenim rezultatima po spolu.

4.1 Deskriptivni rezultati

Tijekom istraživanja, prikupljen je veći broj sociodemografskih podataka ispitanika. Podaci su prikazani u tablici 4.1 i to za sve ispitanike te posebno podaci za žene i muškarce u uzorku ispitanika koji su postigli sporazum te na isti način i podaci u uzorku onih ispitanika koji nisu postigli sporazum. Kod pojedinih sociodemografskih varijabli nisu prikazani podaci posebno za žene i posebno za muškarce jer odgovaraju podacima koji su dobiveni na svim ispitanicima, kao što su vrsta zajednice (bračna, izvanbračna) stanovanje (odvojeno ili ne) te duljina razdvojenosti ukoliko žive odvojeno (do 3 mjeseca, do 6 mjeseci ili godinu dana i više) te s kojim roditeljem djeca više borave nakon razdvajanja. Dobni raspon ispitanika bio je od 23 do 54 godine, od toga prosječna dob žena koje su postigle sporazum je 37 godina (23-48), prosjek godina muškaraca u tom uzorku je 40 godina (25-52). Prosječna dob žena u uzorku onih koje nisu postigle sporazum je 39 godina (22-51) te je prosječna dob muškaraca u tom uzorku 41 godina (24-54).

Tablica 4.1 Sociodemografski podaci svih ispitanika koji su postigli sporazum i svih koji nisu postigli sporazum te posebno za žene i muškarce, izraženi u postocima

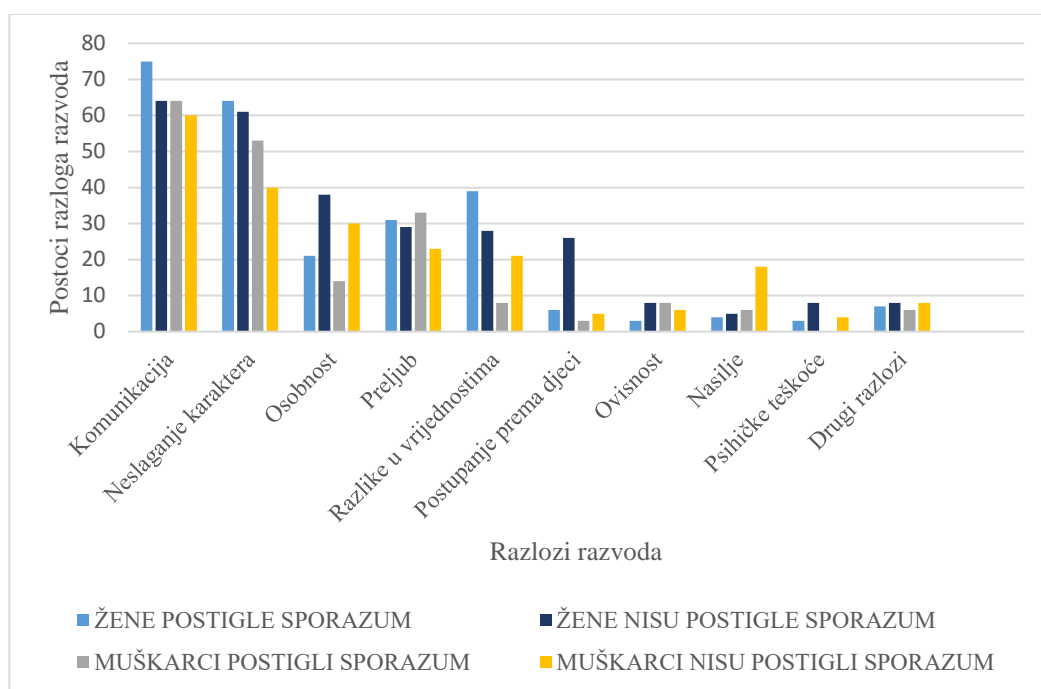
		Postigli sporazum N=72 %			Nisu postigli sporazum N=160 %		
		SVI	Ž	M	SVI	Ž	M
Stupanj obrazovanja	OŠ	6	3	8			
	SSS	62	61	64	62	53	71
	VSS	32	36	28	38	47	29
Zaposlenost	Da	85	81	89	87	82	92
	Ne	15	19	11	13	18	8
Vrsta zajednice	Bračna	83			83		
	Izvanbračna	17			17		
Stanovanje	Odvojeno	81			90		
	Zajedno	19			10		
Duljina razdvojenosti (mjeseci)	3	22			12		
	6	43			24		
	12	35			65		
Učestalost komunikacije u vezi djeteta	Da	85	83	86	47	49	45
	Rijetko	14	14	14	38	35	41
	Ne	1	3		5	5	5
Učestalost viđanja djeteta od strane drugog roditelja	Da	100	100	100	83	86	80
	Rijetko				15	11	19
	Ne				2	3	1
Inicijator razvoda	Ja	29	48	11	40	51	27
	Partner	25	8	42	36	24	48
	Oboje	46	44	47	25	25	25
Roditelj s kojim djeca više borave nakon razdvajanja	Majka	49			64		
	Otac	7			6		
	Podjednako	33			20		

Od podataka prikazanih u Tablici 4.1 oni koji najviše ukazuju na razlike (u tablici podebljani) između onih koji nisu postigli sporazum i onih koji su postigli sporazum su duljina razdvojenosti, učestalost komunikacije u vezi djeteta između dosadašnjih partnera, učestalosti

viđanja djeteta⁹ s roditeljem s kojim dijete ne stanuje te tko je po njihovom mišljenju bio inicijator razvoda. Vidljivo je da u trenutku pokretanja postupka razvoda te sudjelovanja u postupcima obveznog savjetovanja i obiteljske medijacije u uzorku ispitanika koji nisu postigli sporazum, njih 65 % žive razdvojeno više od godinu dana. Od onih koji su postigli sporazum gotovo dvostruko manje ispitanika, tj. njih 35% živi razdvojeno godinu dana i više. Duljina razdvojenosti dosadašnjih partnera prema tome može biti otežavajući faktor za postizanje sporazuma. Nadalje se uočava da se u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum 47% ispitanika izjasnilo da nakon razdvajanja međusobno komuniciraju u vezi djeteta, dok se čak 43 % izjasnilo da komuniciraju rijetko ili uopće ne komuniciraju. Za razliku od toga u uzorku roditelja koji su postigli sporazum čak 85% ispitanika navodi da po razdvajanju međusobno komuniciraju u vezi djeteta, a samo 15% da komuniciraju rijetko ili uopće ne komuniciraju. Osim toga, u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum 83 % ispitanika izjasnilo se da nakon razdvajanja viđaju dijete, ali se 17 % ispitanika izjasnilo da dijete viđaju rijetko ili uopće ne. Nasuprot tome, u uzorku roditelja koji su postigli sporazum ni jedan roditelj se nije izjasnio da ne viđa dijete. Podatak koji se odnosi na to tko je inicirao razvod ukazuje na to da se u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum 25% ispitanika izjašnjava da su oboje bili inicijatori, dok se kod onih koji su postigli sporazum na taj način izjašnjava gotovo dvostruko više ispitanika, tj. njih 46%. Osjećaj da su oboje bili inicijatori razvoda ukazuje na obostranu spremnost za razvod što u tom slučaju očito i olakšava dolaženje do dogovora. Što se tiče razlike po spolu, uočava se da se u oba uzorka žene podjednako izjašnjavaju kao inicijatorice razvoda (48% kod onih koje su postigle sporazum te 51 % u uzorku onih koje nisu postigle sporazum). Ono što čini razliku između muškaraca i žena je da se u uzorku koji je postigao sporazum kao inicijatori razvoda izjašnjava 11% muškaraca, a u uzorku onih koji nisu postigli sporazum izjašnjava se gotovo trostruko više, tj. 27% muškaraca. Osim toga, u uzorku koji nije postigao sporazum trostruko više žena navodi da je inicijator razvoda bio partner (24% u odnosu na 8 % u uzorku koji je postigao sporazum). Nadalje, vidljivo je da kod ispitanika koji nisu postigli sporazum, djeca po razdvajanju u većem postotku više borave s majkama, 64% u odnosu na 49% kod onih koji su postigli sporazum. Podatak da djeca podjednako borave s oba roditelja navodi više ispitanika koji su postigli sporazum, njih 33% u odnosu na 20 onih % koji nisu postigli sporazum.

⁹ Odnosi se na ostvarivanje osobnih odnosa djeteta s roditeljem tj. vrijeme koje dijete provodi sa svakim roditeljem (kako se navodi u PZRS, Obiteljski zakon, 2015). U upitniku za potrebe ovog istraživanja postavljeno je pitanje o tome da li roditelj i koliko često nakon fizičkog odvajanja od partnera viđa dijete te se u daljnjem tekstu koristi i pojam „viđanje djeteta“.

Nadalje, u sljedećem grafičkom prikazu navedeni su podaci o razlozima razvoda koje su navodili ispitanici, posebno za žene koje su postigle sporazum i koje nisu te također za muškarce koji su postigli sporazum i koji nisu postigli sporazum.

Slika 4.1 Razlozi razvoda iskazanih u postocima u uzorku onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu postigli sporazum, posebno za muškarce i posebno za žene

Iz slike 4.1 vidljivo je da su u oba uzorka i kod muškaraca i kod žena problemi međusobne komunikacije najčešće navođeni razlog razvoda i u uzorku onih koji su postigli sporazum i u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Komunikacija među partnerima očito igra važnu ulogu u zadovoljstvu odnosima. Međutim, zanimljivo je da je i kod muškaraca i kod žena komunikacija kao razlog razvoda u postotku više navođena u uzorku onih koji su postigli sporazum, mada je očekivanje da poteškoće u komunikaciji mogu doprinijeti i teškoćama u postizanju sporazuma te da će upravo u uzorku onih koji nisu postigli sporazum taj razlog za razvod biti iskazan u većem postotku. Također se kao važan razlog razvoda ističe neslaganje karaktera, ali se također uočava da je kao razlog razvoda prisutan u većem postotku kod onih koji su postigli sporazum nego u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Kod muškaraca je ta razlika nešto veća, 53% onih koji su postigli sporazum u odnosu na 41% posto onih koji nisu postigli sporazum (žene 64% i 61%). S obzirom na iskazane postotke, neslaganje karaktera kao razlog za razvod braka je za žene ili važnije, ili bolje prepoznaju međusobnu nekompatibilnost. Čini se da su kod dosadašnjih partnera neslaganje u komunikaciji i neslaganje karaktera doživljeni bez pozitivnih i negativnih konotacija, tj. „nitko nije kriv“, jednostavno smo previše

različiti. S obzirom da su najčešće navođeni razlozi za razvod, čine se važnim za razvod braka, ali ne i za nepostizanje sporazuma. Nadalje, bilo je očekivano da ukoliko je preljub razlog razvoda, drugi partner može reagirati ljutnjom, okrivljavanjem i sl., a što bi moglo otežati međusobnu suradnju koja je potrebna za postizanje sporazuma. Međutim kod žena razlike između onih ispitanica koje su postigle sporazum i onih koje nisu gotovo da niti nema. U uzorku muškaraca zanimljivo je to da oni koji su postigli sporazum više navode preljub kao razlog razvoda (33%) u odnosu na one koji nisu postigli sporazum (23%). U upitniku nije postavljeno pitanje tko je počinio preljub pa se može eventualno pretpostavljati da su i žene i muškarci ukoliko su oni bili ti koji su počinili preljub, možda iz osjećaja krivnje ili želje za što bržim prekidom bračne ili izvanbračne zajednice, bili skloniji mirnije okončati postupak, tj. pristajanjem na prijedloge partnera postići sporazum. Za razliku od toga, osobnost (ličnost) partnera koje se po navođenju razloga za razvod nalazi na trećem mjestu za žene i na četvrtom mjestu za muškarce, više je prisutan kod onih koji nisu postigli sporazum i to kod oba spola (muškarci 13% koji su postigli sporazum u odnosu na 30% onih koji nisu postigli sporazum, i 20% žena koje su postigle sporazum u odnosu na 38% onih koje nisu postigle sporazum). Također je zanimljiva razlika između muškaraca i žena u navođenju razloga za razvod koji se odnosi na postupanje prema djeci. Vidljivo je da samo 8% ispitanica u uzorku onih koje su postigle sporazum navodi taj razlog kao razvod, za razliku od 26% onih koje nisu postigle sporazum. Istovremeno, muškarcima to nije „važan“ razlog razvoda ni u uzorku onih koji su postigli sporazum niti u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Tek 3% onih koji su postigli sporazum u odnosu na 5% onih koji nisu postigli sporazum navodi taj razlog kao razlog razvoda. Međutim, svakako je zanimljivo da je muškarcima „važan“ ili „važniji“ razlog razvoda koji se odnosi na razlike u temeljnim vrijednostima (8% kod onih koji jesu postigli sporazum, u odnosu na 21% onih koji nisu). Ženama su očito razlike u temeljnim vrijednostima također važne, s obzirom da je 39% žena koje su postigle sporazum i 35% onih koje nisu, navele to kao razlog razvoda. Međutim, ono što ovdje čini razliku po spolu je to što je kod žena mala razlika u navođenju temeljnih vrijednosti kao razlog razvoda između onih koje su postigle sporazum i onih koje nisu, za razliku od muškaraca. Ukratko temeljne vrijednosti su ženama vrlo važne, ali nisu faktor koji bi ih više ometao u postizanju sporazuma, kao što je to razlog u postupanju prema djeci ili osobnost partnera. Nadalje, nasilje kao razlog razvoda prisutan je u većem postotku i kod muškaraca i žena u uzorku onih koji nisu postigli sporazum, kod muškaraca više nego kod žena (18% u odnosu na 5%). Kao niti za preljub, u upitniku nije postavljeno pitanje tko je počinitelj nasilja. Također, nasilje kao razlog nije bio ponuđen kao mogući odgovor u upitniku već su ga ispitanici mogli sami navesti u „ostalim razlozima“, a što

su i učinili. Unatoč očekivanju da će nasilje kao razlog razvoda biti navedeno u većem postotku s obzirom da se ono u literaturi navodi kao čest razlog razvoda (Wolcott i Hughes, 1999; Štifter i sur., 2016), u ovom istraživanju to nije bio slučaj. Možda je razlog prethodno navedeno pojašnjenje o pretpostavljeno manjem broju sudionika istraživanja kod kojih je bilo prisutno nasilje, kao i eventualno njihova manja spremnost za sudjelovanje u istraživanju. Također zlorabica sredstava ovisnosti se nije pokazala kao razlog koji je u jednoj ili drugoj grupi s obzirom na postizanje sporazuma češće naveden, dok su psihičke teškoće kao razlog razvoda neznatno više navođen razlog u uzorku žena koje nisu postigle sporazum. Od razloga koji su bili navedeni kao „ostali razlozi“ po jedan odgovor spominju se još: „ne znam“, zbog financija, uplitanja roditelja, izostanka ljubavi, zanemarivanja, udaljavanja, nekonzumiranja braka, financija. Također, potrebno je spomenuti da se u ovom opisu držimo samo iskaza ispitanika, bez ulaženja u pretpostavke o mogućim razlozima prikrivanja razloga razvoda.

Štifter i sur. (2016) navode rezultate nekih istraživanja koja su se bavila razlozima razvoda braka. Tako Wolcott, Hughes i Ilene (1999) te Amato i Previti (2003) navode da se inkompatibilnost koja se odnosi na nemogućnost slaganja i nerješive razlike u interesima i životnim ciljevima, što bi moglo odgovarati temeljnim vrijednostima u ovom istraživanju, u većem postotku navodi kao razlog razvoda. Preljub je također u više istraživanja jedan od tri glavna razloga. Uz to, u njihovim istraživanjima navodi se zlorabica alkohola i/ili droga kao razlozi razvoda. Također Wolcott, Hughes i Ilene (1999) su u jednom istraživanju ustanovili kao najčešći razlog razvoda komunikacijske probleme, dok je za nasilničko ponašanje partnera koje je jedan od češćih razloga razvoda, dobivena statistički značajna razlika između muškaraca i žena s obzirom da žene značajno češće nego muškarci navode fizičko nasilje kao glavni razlog razvoda. De Graaf i Kalmijn (2006), navode rezultate istraživanja provedenog u Nizozemskoj koje ističe određene promjene razloga razvoda u posljednje vrijeme. Tako je iz dobivenih rezultata vidljivo da partneri (više žene) sve manje navode nevjeru, nasilje ili ovisnosti kao glavne razloge razvoda, a sve češće inkompatibilnost, emocionalno udaljavanje, komunikacijske probleme i neslaganje u vezi brige za kućanstvo. Navedeno je donekle slično dobivenim rezultatima u ovom istraživanju. Osim toga, Clark i Crompton (2006) te Härkönen (2014) navode i neke druge razloge koji doprinose partnerskom razdvajanju, kao npr. dob u kojoj su supružnici sklopili brak, trajanje bračne zajednice, strukturu obitelji i specifičnosti obitelji u kojima su supružnici odrastali, postojanje kohabitacije prije braka, religioznost te stupanj obrazovanja (Härkönen, 2014).

4.2 Provjera modela

4.2.1 Bivarijatna povezanost varijabli u istraživanju

U tablici 4.2 prikazane su korelacije s kompozitnim varijablama neuroticizma, kauzalnih atribucija, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem, postignutim sporazumom, sa sociodemografskim varijablama koje se odnose na spol, obrazovni status, status bračne/izvanbračne zajednice, period razdvojenosti, inicijativom za razvod, podatak o ostvarivanju međusobnog kontakta roditelja koji ne stanuje s djetetom te učestalošću međusobne komunikacije roditelja u vezi djeteta.

Tablica 4.2 Matrica bivarijatnih korelacija sociodemografskih podataka i kompozitnih varijabli za sve ispitanike (N = 232) prikazani u donjem dijelu tablice i posebno za muškarce i posebno za žene

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Obrazovanje	1	-.147	.081	.060	.103	-.069	-.212*	-.128	-.177	.068	.038	.086	M
			-.100	.186	.137	-.079	-.083	-.053	-.234*	-.078	.264*	.208*	-.128	Ž
2	Vrsta zajednice	-.124	1	.160	.153	-.041	.065	.167	.051	.089	-.017	.014	-.018	M
			.098	-.004	.021	.146	-.028	-.094	.263**	-.119	.248*	0		Ž
3	Duljina razdvojenosti	.132	.129	1	.135	-.009	.005	.093	-.095	-.023	-.114	-.172	-.280**	M
					.117	.094	-.095	.065	-.349**	.047	-.006	.044	-.263**	Ž
4	Učestalost komunikacije	.096	.076	.126	1	.398**	-.179	.018	-.433**	-.020	.315**	.218*	-.360**	M
						.305**	.013	-.062	-.403**	.199*	.051	.156	-.319**	Ž
5	Učestalost viđanja	.002	-.010	.041	.352**	1	-.108	-.091	-.246**	.039	.106	.239*	-.270**	M
							-.020	.065	-.313**	.053	.100	.030	-.219*	Ž
6	Inicijativa za razvod	-.102	.112	-.047	-.069	-.048	1	.036	.157	.068	-.218*	-.072	.248	M
								.030	.171	.110	-.194*	.120	.125	Ž
7	Neuroticizam	-.116	.075	.079	-.021	-.028	.015	1	.134	.124	-.061	-.014	.164	M
									.148	.252**	.177	-.159	.216*	Ž
8	Suroditeljstvo (CRS)	-.221**	-.015	-.220**	-.396**	-.247**	.205**	.102	1	.030	-.328**	-.120	.280**	M
										-.094	-.371**	-.345**	.335**	Ž
9	Stavovi o strategijama (USSNOD)	-.121	.176**	.013	.094	.044	.089	.187**	-.051	1	-.028	.078	.115	M
											-.103	.218*	-.019	Ž
10	Kauzalne atribucije (RAM)	.182**	-.068	-.060	.180**	.096	-.221**	-.099	-.370**	-.063	1	.079	-.268**	M
												.255*	-.239*	Ž
11	Procjena stručnjaka	.155*	.138*	-.054	.183**	.120	.014	-.074	-.273**	.163*	.185**	1	-.231*	M
													-.245*	Ž
12	Postignuti sporazum	-.106	-.009	-.271**	-.339**	-.245**	.176**	.189**	.297**	.046	-.248**	-.237**	1	M
														Ž

1. Obrazovanje; 2. Bračna ili izvanbračna zajednica; 3. Duljina razdvojenosti od bivšeg partnera od 3, 6 ili više od 12 mjeseci; 4. Učestalost međusobne komunikacije; 5. Učestalost viđanja roditelja s djetetom s kojim ne stanuje; 6. Inicijator razvoda; 7. Neuroticizam; 8. CRS-suroditeljstvo; 9. USSNOD-stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem; 10. RAM-kauzalne atribucije; 11. Procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti; 12. Postignuti sporazum, (konfliktnost razvoda)

Gornja polovica matrice odnosi se na spol gdje su u gornjem redu korelacije za muškarce (M), a u donjem redu za žene (Ž)

Donja polovica matrice odnosi se na sve ispitanike

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Iz tablice 4.2 je vidljivo da su sve interkorelacije slabe do umjerene, pojedine su statistički značajne na razini od 5%, a pojedine na razini od 1%. Vidljivo je da je više varijabli u međusobno statistički značajnoj korelaciji kod žena nego kod muškaraca. Samo kod ženskog spola dobivena je statistički značajna povezanost procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) (.218, $p < 0.05$), s kauzalnim atribucijama (.255, $p < 0.05$) značajna negativna povezanost s procjenom suroditeljstva (-.345, $p < 0.01$) s obrazovanjem žena (.208, $p < 0.05$), kao i s izvanbračnom zajednicom (.248, $p < 0.05$). Osim toga je dobivena značajna pozitivna povezanost rezultata na upitniku stavova (USSNOD) s izvanbračnom zajednicom (.263, $p < 0.01$) i manjom učestalošću komunikacije između roditelja (.199, $p < 0.05$) kao i značajna pozitivna povezanost s neuroticizmom (.252, $p < 0.01$). Dobivena je i značajna negativna povezanost duljine razdvojenosti partnera s procjenom suroditeljstva (-.349, $p < 0.01$). Također samo kod žena postoji značajna pozitivna povezanost neuroticizma i postizanja sporazuma (.216, $p < 0.05$), zatim značajna pozitivna povezanost obrazovanja s višim rezultatima na kauzalnim atribucijama (.264, $p < 0.05$) te značajna negativna povezanost obrazovanja s procjenom roditelja o njihovom suroditeljstvu (-.234, $p < 0.05$).

Očekivano, kod oba spola postoji značajna povezanost niže procjene suroditeljstva s manjom učestalošću međusobne komunikacije (kod muškaraca -.433, $p < 0.01$, kod žena -.403, $p < 0.01$) i s manjom učestalošću viđanja drugog roditelja s djetetom (kod muškaraca -.246, $p < 0.01$, kod žena -.313, $p < 0.01$). Također je značajna povezanost kauzalnih atribucija i inicijative za razvod dobivena kod oba spola, tj. ispitanici koji su se izjasnili da su oboje inicijatori razvoda, postižu manje negativne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera (kod muškaraca -.218, $p < 0.05$, kod žena -.194, $p < 0.05$). Osim toga za oba spola i to na razini $p < 0.01$ postoji značajna negativna povezanost postizanja sporazuma i duljine razdvojenosti (kod muškaraca -.280, kod žena -.263), postizanja sporazuma i učestalosti komunikacije (kod muškaraca -.360, kod žena -.319), kao i postizanja sporazuma i učestalosti viđanja djeteta (kod muškaraca -.270, kod žena -.219).

Nadalje, dobivena je značajna negativna povezanost postizanja sporazuma s kauzalnim atribucijama (kod muškaraca je -.268 $p < 0.01$, a kod žena -.239, $p < 0.05$) što je u skladu s postavljenom hipotezom. Isto tako dobivena je značajna pozitivna povezanost između procjene suroditeljstva i postizanja sporazuma (kod muškaraca .280, $p < 0.01$, kod žena .335, $p < 0.01$) čime je također potvrđena hipoteza o efektu suroditeljstva na konfliktnost razvoda, tj. postizanje sporazuma. Kod oba spola postoji značajna povezanost procjene suroditeljstva i kauzalnih

atribucija. Što je procjena suroditeljstva viša, niži je rezultat na kauzalnim atribucijama (kod muškaraca $-.328$, $p < 0.01$ i kod žena $-.371$, $p < 0.01$). Rezultat je također u skladu s postavljenom hipotezom. Povezanost postizanja sporazuma s procjenom roditelja od strane stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja kod muškaraca je $-.231$, $p < 0.05$, a kod žena $-.245$, $p < 0.05$. Ovaj rezultat ide u prilog hipotezi da će roditelji koje stručnjaci procijene kao one koji bi mogli narušavati odnos djeteta i roditelja, u manjoj mjeri postizati sporazum.

Samo kod muškog spola dobivena je značajna pozitivna povezanost procjene stručnjaka roditelja o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja s manjom učestalošću međusobne komunikacije dosadašnjih partnera ($.218$, $p < 0.05$) i rjeđim viđanjem djeteta ($.239$, $p < 0.05$). Također je manje učestala komunikacija značajno pozitivno povezana s višim rezultatima na kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera ($.315$, $p < 0.01$). Samo kod muškaraca dobivena je i značajna pozitivna povezanost inicijative za razvod oba partnera i postizanja sporazuma ($.248$, $p < 0.01$). Uz to, obrazovni status značajno je negativno povezan s neuroticizmom kod muškaraca ($-.212$, $p < 0.05$).

Dob ispitanika je kod muškaraca i kod žena statistički značajno pozitivno povezana sa stupnjem obrazovanja (kod muškaraca $.283$, $p < 0.01$, kod žena $.388$, $p < 0.01$). Kod žena je dob negativno povezana i s inicijativom za razvod ($-.244$, $p < 0.01$), tj., što su žene mlađe više se izjašnjavaju da su oba partnera bili inicijatori razvoda. Dob je za sve ispitanike pozitivno povezana s kauzalnim atribucijama, tj. starija dob povezana je s negativnijim načinom atribuiranja dosadašnjeg partnera ($.235$, $p < 0.05$). Rezultati koji zbog preglednosti nisu navedeni u tablici, odnose se na spol. Spol je statistički značajno povezan s inicijativom za razvod ($.174$, $p < 0.01$), suroditeljstvom ($.284$, $p < 0.01$) i procjenom stručnjaka ($-.146$, $p < 0.05$).

Daljnja provjera modela koncipiranog u ovom istraživanju testirana je sukladno postavljenim problemima.

4.2.2 Razlika između kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između roditelja koji su postigli sporazum (PZRS) i roditelja koji nisu postigli sporazum (PZRS) (1. problem)

U sklopu prvog problema kojim se željelo utvrditi postoji li statistički značajna razlika između kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između

roditelja koji su postigli sporazum (PZRS) i roditelja koji nisu postigli sporazum (PZRS), testirane su prve 4 hipoteze, a rezultati se nalaze u sljedećoj tablici.

Tablica 4.3 Deskriptivni podaci i t-test za neuroticizam (NEUR.), suroditeljstvo (CRS), stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) i kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera (RAM) za roditelje koji su postigli i one koji nisu postigli sporazum

	Postigli Sporazum			Nisu postigli Sporazum			Testiranje značajnosti razlike	
	N	M	SD	N	M	SD	t-test	Značajnost
NEUR.	70	2.64	0.61	148	2.36	0.73	-2.82*	0.01
CRS	72	3.22	0.59	152	2.77	0.71	-4.64**	0.00
USS NOD	71	1.81	0.51	152	1.74	0.62	-0.84	0.40
RAM	70	3.86	0.87	148	4.39	1.81	3.76**	0.00

* p<.05; **p<.01; NEUR.-neuroticizam; CRS –suroditeljstvo; USSNOD-stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem; RAM- kauzalne atribucije

Iz tablice 4.3. vidljivo je da je t-testom utvrđeno da za cijeli uzorak postoji statistički značajna razlika na suroditeljstvu i kauzalnim atribucijama. U uzorku ispitanika koji nisu postigli sporazum dobiveni su viši rezultati u odnosu na one koji su postigli sporazum, a što je u skladu s postavljenim hipotezama. Dobivena je također statistički značajna razlika na neuroticizmu, ali rezultati nisu u skladu s hipotezom budući su oni koji su postigli sporazum postigli više rezultate na upitničkoj mjeri neuroticizma od onih koji nisu. Razlika se nije pokazala statistički značajnom na Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) što nije u skladu s postavljenom hipotezom.

U narednoj tablici prikazani su rezultati kojima se željelo utvrditi postoji li statistički značajna razlika između kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između roditelja koji su postigli sporazum i roditelja koji nisu postigli sporazum s obzirom na te razlike po spolu ispitanika.

Tablica 4.4 Deskriptivni podaci i t-test za neuroticizam, suroditeljstvo (CRS), stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) i kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera (RAM) između žena i muškaraca koji su postigli sporazum i onih koji nisu postigli sporazuma te između žena koje su postigle sporazum i koje nisu te između muškaraca koji su postigli sporazum i koji nisu

	SPOL	Postigli sporazum			Nisu postigli sporazum			t-test	Značajnost
		N	M	SD	N	M	SD		
NEUR.	Ž	36	2.72	0.60	74	2.40	0.66	-2.30*	0.02
	M	34	2.56	0.62	74	2.29	0.80	-0.17	0.09
		t-test	1.14		t-test	1.11			
		Značajnost	0.26		Značajnost	0.27			
CRS	Ž	36	3.06	0.63	77	2.56	0.69	-3.74**	0.00
	M	36	3.37	0.51	75	2.99	0.66	-3.04**	0.00
		t-test	-2.27*		t-test	-4.00**			
		Značajnost	0.03		Značajnost	0.00			
USS NOD	Ž	36	1.77	0.52	76	1.78	0.65	0.07	0.95
	M	35	1.86	0.50	76	1.71	0.59	-1.31	0.19
		t-test	-0.73		t-test	0.69			
		Značajnost	0.47		Značajnost	0.49			
RAM	Ž	36	4.02	0.79	72	4.52	1.02	2.54*	0.01
	M	34	3.69	0.93	76	4.28	0.99	2.89*	0.01
		t-test	1.61		t-test	1.45			
		Značajnost	0.11		Značajnost	0.15			

* *p<.01; * p<.05; NEUR.-neuroticizam; CRS –suroditeljstvo; USSNOD-stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem; RAM- kauzalne atribucije

U tablici 4.4 može se vidjeti da je na neuroticizmu dobivena statistički značajna razlika samo na uzorku žena između onih koje su postigle sporazum i onih koje nisu, ali kao što je vidljivo i iz prethodne tablice i što nije u skladu s postavljenom hipotezom je da žene koje su postigle sporazum imaju više rezultate na neuroticizmu od žena koje nisu postigle sporazum. U skladu je s postavljenom hipotezom dobivena statistički značajna razlika na suroditeljstvu između žena koje su postigle i koje nisu postigle sporazum, a također i između muškaraca koji su postigli i onih koji nisu postigli sporazum. Razlika se nije pokazala statistički značajnom na Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) na cjelokupnom uzorku pa ne postoji statistički značajna razlika niti po spolu. Na kauzalnim atribucijama dobivena je statistički značajna razlika i na uzorku muškaraca i na uzorku žena između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu postigli sporazum. Osim toga dobivena je statistički značajna razlika između muškaraca i žena samo na upitničkoj mjeri suroditeljstva i u uzorku onih koji su postigli sporazum i u uzorku onih koji nisu postigli sporazum.

4.2.3 Medijacijski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera između neuroticizma i suroditeljstva i neuroticizma i konfliktnosti razvoda (nepostignutog sporazuma o PZRS) (2. problem)

U sklopu drugog problema kojim se željelo utvrditi postoji li medijacijski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera između neuroticizma i suroditeljstva i neuroticizma i konfliktnosti razvoda (nepostignutog sporazuma o PZRS), testirane su dvije hipoteze.

Općenito, testiranje medijacije započinje provjerom doprinosa prediktora, dakle neuroticizma u objašnjavanju kriterijske varijable tj. suroditeljstva. Iz tablice 4.2 vidimo da neuroticizam ne korelira statistički značajno sa suroditeljstvom te se ne ostvaruje prvi uvjet za daljnji izračun, a to je povezanost prediktora s kriterijem. Također, neuroticizam ne korelira statistički značajno niti s potencijalnim medijatorom tj. kauzalnim atribucijama. Stoga, uvjet za postojanje medijacijskog efekta koji se odnosi na to da sve tri varijable budu u međusobnim statistički značajnim korelacijama, tj. interkorelacijama, nije zadovoljen te izračunavanje medijacijskog efekta kauzalnih atribucija između neuroticizma i suroditeljstva u sklopu hipoteze 2 a nije izvedivo. Sukladno tome u sklopu hipoteze 2 b nije izvedivo izračunavanje medijacijskog efekta kauzalnih atribucija između neuroticizma i konfliktnosti razvoda, tj. postizanja sporazuma. Prema dobivenim rezultatima, može se reći da je neuroticizam nebitan za postizanje sporazuma. Neuroticizam je nisko statistički značajno pozitivno povezan s varijablom postizanja sporazuma (.189, $p < 0.01$), a što nije u skladu s hipotezom. Očekivan je upravo suprotan rezultat, tj. da ispitanici koji nisu postigli sporazum postižu više rezultate na neuroticizmu. Možemo zaključiti da kauzalne atribucije nisu medijator između neuroticizma i suroditeljstva kao ni između neuroticizma i konfliktnosti razvoda te time nisu potvrđene druga a i druga b hipoteza.

4.2.4 Moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i na povezanost suroditeljstva s konfliktnošću razvoda (nepostignutim sporazumom o PZRS) (3. problem)

U sklopu trećeg problema kojim se željelo utvrditi postoji li moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem u sklopu hipoteze 3 a i na povezanost suroditeljstva s konfliktnošću razvoda (nepostignutim sporazumom o PZRS) u sklopu hipoteze 3 b, testirane su obje hipoteze.

Testiranje hipoteze 3 a, tj. moderatorskog utjecaja kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, zahtijevalo je stvaranje nove varijable koja je predstavljala umnožak kauzalnih atribucija i suroditeljstva, a koja je nositelj eventualne interakcije. Dakle, prvo je uvršten inicijalni prediktor, tj. suroditeljstvo (CRS), a zatim i pretpostavljena moderatorska varijabla, tj. kauzalne atribucije (RAM). Testiranje efekta moderatora ostvareno je uvrštavanjem nove varijable u analizu.

Tablica 4.5 Rezultati hijerarhijske regresijske analize sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) kao kriterijem

	Prediktor	R ²	Ukupni F	Značajnost	Prediktor	β	t-test	Značajnost
Korak 1	Surod. (CRS)	.007	.699	.498	Surod. (CRS)	-.047	-.631	.528
	Atribucije (RAM)				Atribucije (RAM)	-.086	-1.164	.246
Korak 2					Surod. (CRS)	-.059	-.781	.435
	CRS	.010	.737	.531	Atribucije. (RAM)	-.083	-1.117	.265
	RAM inter				CRS	.063	.902	.368
	RAM.inter							

CRS –suroditeljstvo; RAM- kauzalne atribucije; R²-koeficijent multiple korelacije; F omjer; β–beta ponder; Inter.-interakcija, umnožak

Iz rezultata prikazanih u tablici 4.2 uočavamo da ni jedan prediktor nije bivarijatno korelirao s kriterijem te ne iznenađuje vrlo nizak postotak objašnjene varijance s tim prediktorima. Prediktori zajedno objašnjavaju 7% varijance (R²=.007). Njihova interakcija pokriva 10% varijance (R²=.010). Također se iz tablice 4.5 primjećuje da ni jedan prediktor nije statistički značajan: suroditeljstvo (β=-.059), kauzalne atribucije (β=-.083) i njihova interakcija (β=.063). Najbolji prediktor stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, iako nije statistički značajan su kauzalne atribucije jer imaju najveći beta-ponder. Nadalje, iz tablice 4.5 vidljivo je da regresijski model nije statistički značajan (F=.699, p>0.05). S obzirom da nije potvrđen moderatorski učinak kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, hipoteza 3 a nije potvrđena.

Nadalje je u sklopu trećeg problema testirana hipoteza 3 b u kojoj se provjeravao moderatorski efekt kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera na odnos suroditeljstva i konfliktnost razvoda. Ispitivanje moderatorskog efekta kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda također je zahtijevalo stvaranje nove varijable koja je predstavljala umnožak kauzalnih atribucija i suroditeljstva. Binarnom logističkom regresijskom analizom testirano je da li je snaga linearne veze između suroditeljstva i konfliktnosti razvoda u funkciji kauzalnih atribucija. Kao što se može vidjeti iz tablice 4.6, nije potvrđen moderatorski efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda. Međutim, eksploratorno je testirana ova hipoteza i na drugom načinu grupiranja nazvanim „ikad i nikad“. Treba istaknuti da su eksploratorno jedino testiranjem ove hipoteze dobiveni rezultati na drugom načinu grupiranja rezultata nazvanim „ikad i nikad“, drugačiji u odnosu na način grupiranja rezultata nazvanim „odmah i ostali“. Naime, potvrđen je moderatorski efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda u grupi rezultata „ikad i nikad“. Kod grupiranja rezultata „odmah i ostali“, puni model je statistički značajan (HI-kvadrat = 26.299, DF = 3, $p < .000$). Međutim, kao što je vidljivo iz tablice 4.6, očekivana interakcija nije značajna (Waldova statistika = 1.601; DF = 1, $p = 0.206$). Kod grupiranja „ikad i nikad“ puni model je statistički značajan (HI-kvadrat = 35.755, DF = 3, $p < .000$), a interakcija suroditeljstva i kauzalnih atribucija je također statistički značajna (Waldova statistika = 4.185; DF = 1, $p = 0.041$).

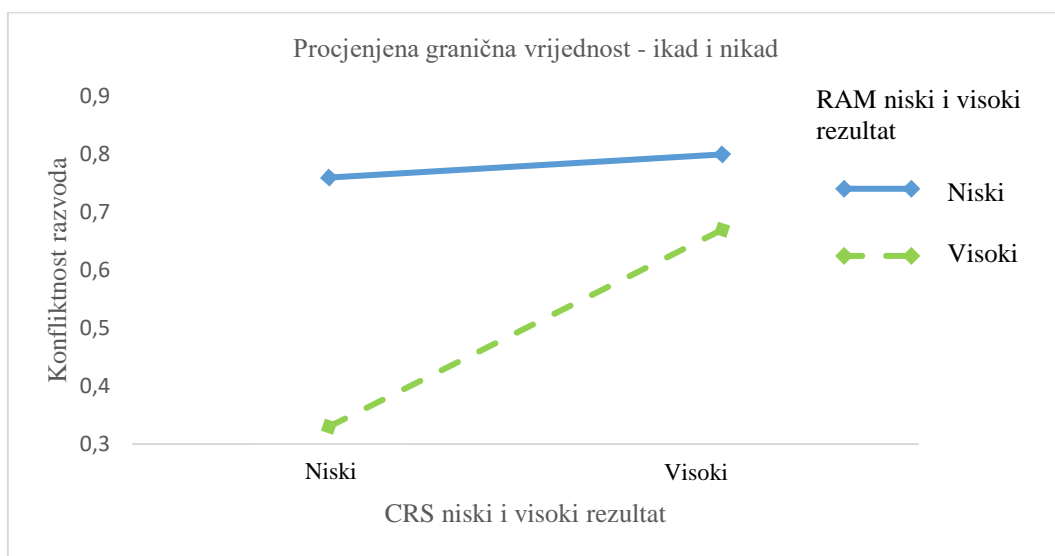
Tablica 4.6 Rezultati binarne logističke regresije za dva načina grupiranja rezultata „odmah i ostali“ i „ikad i nikad“

Varijabla	B		Wald		Značajnost		Exp (B)	
	Odmah i ostali	Ikad/ nikad	Odmah i ostali	Ikad/ Nikad	Odmah i ostali	Ikad/ Nikad	Odmah i ostali	Ikad/ Nikad
Suroditeljstvo (CRS)	0.588	0.229	10.555	1.4911	0.001	0.222	1.80	1.26
Atribucije (RAM)	-0.447	-0.747	6.408	14.322	0.001	0.000	0.64	0.47
CRS-RAM-Int.	0.244	0.402	1.601	4.185	0.206	0.041	1.28	1.49

CRS –suroditeljstvo; RAM- kauzalne atribucije ;Int- interakcija, tj. umnožak; B-logistički regresijski koeficijent; Exp B-eksponirani logistički koeficijent

Nadalje, u tablici 4.6 prikazani su rezultati ostalih regresijskih parametara iz 2. bloka nakon uvođenja trećeg prediktora, tj. umnoška suroditeljstva (CRS) i kauzalnih atribucija (RAM). Prikazani su logistički regresijski koeficijenti za svaki prediktor (B), Waldovom statistikom prikazan je parcijalni doprinos svakog prediktora. Iz značajnosti vidimo da je u načinu grupiranja rezultata „ikad i nikad“ značajan doprinos kauzalnih atribucija kao prediktora

kao i umnoška suroditeljstva i kauzalnih atribucija. Konačno, eksponirani logistički koeficijent (Exp B) pokazuje da je u načinu grupiranja rezultata „ikad i nikad“, trećim prediktorom koji se odnosi na umnožak suroditeljstva i kauzalnih atribucija zbroj vjerojatnosti da se postigne sporazum veći nego u prvoj grupi rezultata. Navedeni rezultati ukazuju da je efekt suroditeljstva na konfliktnost razvoda (nepostignuti sporazum) moderiran kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, tako da je vjerojatnost da će roditelji koji postižu niži rezultat na skali suroditeljstva u većoj mjeri ne postizati sporazum (PZRS) kada njihov rezultat na upitniku kauzalnih atribucija negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera ukazuje na negativniji način atribuiranja. Na sljedećoj slici prikazan je navedeni odnos.

CRS – suroditeljstvo; RAM- kauzalne atribucije

Slika 4.2 Prikaz glavnih efekata suroditeljstva (CRS) i kauzalnih atribucija (RAM) na konfliktnost razvoda tj. nepostizanje sporazuma

4.2.5 Moderatorski efekt spola roditelja na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (4. problem)

U sklopu četvrtog problema kojim se željelo utvrditi postoji li moderatorski efekt spola roditelja na povezanost suroditeljstva s njihovim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, testirana je jedna hipoteza. U regresijsku analizu prvo je uvršten inicijalni prediktor, tj. suroditeljstvo (CRS), a zatim i pretpostavljena moderatorska varijabla, tj. spol roditelja. Testiranje efekta moderatora ostvareno je konstruiranjem nove varijable koja se odnosi na umnožak prediktora i moderatora, tj. suroditeljstva i spola, a koja je nositelj eventualne interakcije.

Tablica 4.7 Rezultati hijerarhijske regresijske analize sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) kao kriterijem

	Prediktor	R ²	Ukupni F	Značajnost	Prediktor	β	t-test	Značajnost
Korak 1	Surod. (CRS)	0.002	0.256	0.775	Surod. (CRS)	-0.020	-0.281	0.779
	Spol					-0.039	0.553	0.581
Korak 2	CRS-Spol inter	0.005	0.370	0.775	Surod. (CRS)	-0.014	-0.192	0.848
					Spol	-0.041	-0.583	0.560
					CRS-Spol inter	0.053	0.774	0.440

CRS –suroditeljstvo; Int.-interakcija, umnožak; R²-koeficijent multiple korelacije; F omjer; β-beta ponder

Kao što je prethodno navedeno, suroditeljstvo (CRS) bivarijatno korelira sa spolom (.284, $p < 0.001$), dok niti spol niti suroditeljstvo bivarijatno ne koreliraju s kriterijem tj. sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Stoga ne iznenađuje vrlo nizak postotak objašnjene varijance stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem s tim prediktorima. Prediktori zajedno objašnjavaju 2% varijance ($R^2 = .002$). Njihova interakcija pokriva 5 % varijance ($R^2 = .005$). Također se iz tablice 4.7 vidi da ni jedan prediktor nije statistički značajan: suroditeljstvo ($\beta = -.014$), spol ($\beta = -.041$) i njihova interakcija ($\beta = .053$). Najbolji prediktor stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, iako nije statistički značajan, je zajednička interakcija suroditeljstva i spola jer imaju najveći beta-ponder ($\beta = .053$). Nadalje, iz tablice 4.7 je vidljivo da regresijski model nije statistički značajan ($F = 0.256$, $p > 0.05$). Prema tome, rezultati dobiveni hijerarhijskom regresijskom analizom ukazuju da nema interakcije spola i suroditeljstva, tj. nije potvrđen moderatorski efekt spola na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem.

4.3 Validacija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Za potrebe ovog istraživanja konstruiran je Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Valjanost upitnika prvo je provjerena faktorskom analizom.

4.3.1 Rezultati faktorske analize upitnika USSNOD

Faktorska analiza provedena je na 24 tvrdnji upitnika USSNOD, bez „filera“ koji se odnose na čestice 6, 17 i kulture majčinstva, tj. tvrdnje 23. Primijenjen je postupak eksploratorne faktorske analize na zajedničke faktore uz Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora prema kojem se zadržavaju samo one glavne komponente koje imaju karakteristične korijene veće od 1 (tablica 4.8). Ekstrahirano je 5 komponenti, njihovi karakteristični korijeni su u prvom stupcu, a u drugom stupcu je postotak objašnjene varijance. Karakteristični korijen prvog faktora je 6.857, a drugog 2.030. Prvi faktor objasnio je 28,57% varijance rezultata, a drugi tek 8,46 te u kombinaciji s analizom sadržaja čestica možemo reći da je ovaj upitnik jednodimenzionalan ili jednofaktorski.

Tablica 4.8 Rezultati eksploratorne faktorske analize upitnika USSNOD

Karakteristični korijen			Ekstrakcija zbroja kvadratnih opterećenja	
Ukupno	% Varijance	Kumulativni %	Ukupno	% Varijance
6.857	28.572	28.572	6.268	26.117
2.030	8.460	37.032	1.473	6.136
1.327	5.530	42.562	0.735	3.063
1.193	4.970	47.531	0.536	2.235
1.076	4.482	52.013	0.467	1.944

Pregled karakterističnih korijena napravljen je i pomoću grafičkog prikaza. Na grafičkom prikazu vidimo točku u kojoj postoji očigledan pad u vrijednosti karakterističnog korijena. Nakon prve komponente imamo veliki pad što sugerira da druga komponenta nije više tako značajna i da se radi o jednodimenzionalnom upitniku.

Slika 4.3 Grafički prikaz karakterističnih korijena

U tablici 4.9 prikazane su korelacije svake čestice sa svih 5 faktora. Istaknuti su rezultati korelacije s prvim faktorom u prvoj koloni.

Tablica 4.9 Faktorska matrica čestica eksploratorne faktorske analize

Čestice upitnika	FAKTORI				
	1	2	3	4	5
USSNOD 1	0.392	-0.179	0.025	0.204	0.260
USSNOD 2	0.619	-0.213	-0.109	-0.104	-0.094
USSNOD 3	0.503	0.025	-0.145	-0.136	-0.135
USSNOD 4	0.463	0.208	-0.031	0.225	0.040
USSNOD 5	0.667	-0.191	-0.051	0.025	-0.010
USSNOD 7	0.635	-0.298	-0.016	0.151	-0.278
USSNOD 8	0.469	0.270	0.271	-0.016	-0.100
USSNOD 9	0.554	-0.083	0.083	0.047	-0.180
USSNOD10	0.602	-0.117	0.091	0.05	0.003
USSNOD11	0.404	0.477	-0.079	0.066	-0.093
USSNOD12	0.474	0.205	-0.186	0.023	-0.084
USSNOD13	0.418	0.429	-0.295	0.217	-0.002
USSNOD14	0.374	0.327	-0.175	-0.135	0.202
USSNOD15	0.346	-0.046	0.332	-0.137	0.059
USSNOD16	0.279	0.504	0.459	-0.122	-0.010
USSNOD18	0.566	-0.184	0.129	-0.021	0.203
USSNOD19	0.457	0.187	-0.234	-0.322	0.118
USSNOD20	0.535	0.039	0.097	-0.003	-0.188
USSNOD21	0.601	-0.291	-0.034	-0.152	0.202
USSNOD22	0.644	-0.268	-0.07	0.036	0.054
USSNOD24	0.596	0.140	-0.056	-0.215	0.014
USSNOD25	0.574	-0.052	0.189	0.084	0.078
USSNOD26	0.536	-0.148	-0.029	0.036	-0.028
USSNOD27	0.254	0.212	0.063	0.316	0.222

USSNOD- Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem

Iz prikazanih rezultata vidljivo je da čestice 16 i 27 imaju niska opterećenja tj. malo su povezane s prvim faktorom, a čestice 11 i 13 imaju visoka opterećenja na dva faktora. Te su 4 čestice izbačene iz verzije upitnika koji se koristio u daljnjim analizama u kojima je zadržano 20 čestica.

Kako bi potvrdili model, tj. potvrdili da je upitnik jednofaktorski, provedena je konfirmatorna faktorska analiza. Konfirmatorna faktorska analiza učinjena je bez 4 čestice koje su malo povezane s prvim faktorom, tj. spomenute čestice 11, 13, 16 i 27. Napravljena je i druga analiza u situaciji koja uključuje te čestice. U narednoj tablici 4.10 prikazani su rezultati konfirmatorne faktorske analize.

Tablica 4.10 Rezultati konfirmatorne faktorske analize na Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) bez „problematičnih čestica“ i s „problematičnim česticama“ i njihovi indeksi pogodnosti

		Indeksi pogodnosti					
		χ^2 Stupnjevi slobode	CFI	GFI	RMSEA	RMR	Cronbach Alpha
Bez čestice	4	424.028; 209 p=0.000	0.835	0.815	0.072	0.100	0.87
Sa čestice	4	542.449; 252 p=0.000	0.792	0.842	0.068	0.110	0.86

χ^2 -HI kvadrat; CFI-Komparativni indeks pristajanja; GFI-Indeks najboljeg pristajanja; RMSEA-Mjera odstupanja; RMR vrijednost; Cronbach Alpha-koeficijent pouzdanosti

Dobiveni indeksi pogodnosti ukazuju na zadovoljavajuću adekvatnost predviđene jednofaktorske strukture ($\chi^2 = 424.028$ s. s. = 209, $p < 0.00$; CFI = 0.84; GFI = 0.84; RMSEA = 0.072; RMR = 0.10). Pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) na uzorku ispitanika ovog istraživanja iznosi 0.87. Kao što se može vidjeti, FA koja ne uključuje čestice 11, 13 16 i 27 ima nešto malo bolji indeks pogodnosti (0.84) nego s navedenim česticama (0.79). S obzirom na visoku pouzdanost sa i bez tih čestica, obje varijante su u tom zapravo prihvatljive. Međutim, obje varijante nemaju najbolji indeks pogodnosti. Neki autori nalažu kako bi CFI trebao biti veći od 0,9. Ipak, budući da se radi o samo jednom faktoru, kao i o posebnoj populaciji, čini se da je i takav indeks pogodnosti u redu. Stoga se u narednoj upotrebi tog upitnika predlaže izostavljanje tih četiri čestica upravo zbog toga što prva varijanta ima ipak nešto bolji indeks pogodnosti i zbog onoga što se vidi iz eksploratorne FA. Završna verzija ovog upitnika prema tome sadrži 22 čestice uz filere, i nalazi se u prilogu 2.

4.3.2 Empirijska metoda validacije Upitnika stavova o narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Nadalje, kao vanjski kriterij valjanosti Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) korištena je procjena stručnjaka i stručnjakinja koji provode obvezno savjetovanje i obiteljsku medijaciju vezano za njihovo viđenje ponašanja roditelja tijekom postupka, a koje može dovesti do problema u odnosu djeteta s drugim roditeljem sada ili u budućnosti. Stručnjaci su procjenjivali svakog roditelja zasebno na skali od 0-10. Dobiveni rezultati polovično su potvrdili hipotezu u smjeru i intenzitetu povezanosti njihove procjene s upitnikom USSNOD (tablica 4.2). Naime, dobiveni koeficijent korelacije (.218, $p < 0.05$) pokazuje da postoji statistički značajna pozitivna povezanost rezultata na upitniku USSNOD i procjene stručnjaka, ali samo za ženski spol. Treba istaknuti da se radi o niskoj korelaciji, no ukoliko se uzme u obzir da se radi o kriteriju koji je mjera koja dolazi od druge osobe (ne radi se o samoprocjeni, što bi povisivalo korelaciju), posebno s obzirom da se radi o novom upitniku, može se smatrati da su dobivene korelacije zadovoljavajuće.

Nadalje, relevantnost procjene stručnjaka kao vanjskog kriterija provjerena je u odnosu na postizanje sporazuma. U sljedećim tablicama prikazani su dobiveni rezultati

Tablica 4.11 Deskriptivni podaci i t-test za procjenu stručnjaka u odnosu na postizanje sporazuma i po spolu

Procjena stručnjaka								
Postigli sporazum			Nisu postigli sporazum			Testiranje značajnosti razlike		
	Broj ispitanika	M	SD	Broj ispitanika	M	SD	t-test	Značajnost
Svi	N=62	1.89	2.81	N=149	3.43	2.95	3.51**	0.000
Žene	N= 31	2.19	3.07	N= 76	3.90	3.11	2.59*	0.011
Muškarci	N= 31	1.58	2.55	N= 73	2.95	2.70	2.39*	0.019
Testiranje značajnosti Razlike	t- test	0.86		t-test	2.02*			
	Značajnost	0.40		Značajnost	0.05			

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Iz tablice 4.11 je vidljivo da postoji statistički značajna razlika u procjeni stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa s drugim roditeljem između roditelja koji su postigli sporazum i onih koji nisu. Višim procjenama, tj. nepovoljnije su stručnjaci procjenjivali one roditelje koji nisu postigli sporazum. Razlika je statistički značajna na razini od 0.05%. Nadalje, kao što se vidi iz tablice 4.11, stručnjaci su žene procjenjivali nešto nepovoljnije, tj. višim procjenama o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja u odnosu na muškarce te je ta razlika statistički značajna u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Osim toga, radi usporedbe

procjene stručnjaka s upitnikom USSNOD, izračunate su interkorelacije svih čestica na upitniku s procjenom stručnjaka. U tablici 4.12 prikazane su samo one korelacije koje su statistički značajne. Iz tablice je vidljivo da se radi o niskim korelacijama te da je postotak zajedničke varijance jako mali. No, slično kao i u vezi prethodno spomenutih rezultata, treba imati na umu da se radi o kriteriju koji je mjera koja dolazi od druge osobe, da su različiti ljudi procjenjivali, što povećava varijancu pogreške. Stoga se dobivene povezanosti s obzirom da se radi o konstrukciji novog upitnika, mogu smatrati zadovoljavajućima.

Tablica 4.12 Statistički značajne korelacije čestica Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) s procjenom stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja, sada ili u budućnosti (I) za one koji su postigli sporazum i (II) za one koji nisu postigli sporazum

Procjena stručnjaka	Čestice Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem											
	(USSNOD)											
	1	2	5	7	8	11	13	15	16	18	19	20
I												
Postigli sporazum	.282*	.158*	.262*		.258*		.283*	.278*		.332**		
II												
Nisu postigli sporazum		.197*	.188*	.258**	-.192*	.199*		.166**	.238*		.183*	.187*

*p<.05 **p<.01; USSNOD-Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem

Podobljeni su rezultati statistički značajnih korelacija samo u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum. Radi se o sljedećim česticama koje se u upitniku (završna verzija, prilog 2), nalaze pod rednim brojem 7., 11., 16., 19. i 20.:

7. „Kada roditelji ne žive zajedno, poželjno je poticati dijete da mu jedan roditelj bude favorizirani roditelj (važniji).“

11. „Nakon razvoda dijete treba upoznati s time koji je roditelj odgovoran za razvod.“

16. „Ako dijete nije zainteresirano za drugog roditelja mislim da ga ne treba prisiljavati da s njim provodi vrijeme.“

19. „Kada dijete nije u dobrim odnosima s drugim roditeljem ne treba se viđati ni s njegovom obitelji.“

20. „U redu je podržati dijete u njegovoj ljutnji na drugog roditelja.“

Nadalje, u sljedećoj tablici prikazane su čestice s rednim brojevima prve verzije upitnika s obzirom na postignuti sporazum prema spolu, bez filera (6. i 17.) i bez 4 čestica „izbačenih“ na osnovu FA (11., 13, 16. i 27.).

Tablica 4.13 Deskriptivni podaci za čestice Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) s obzirom na postignuti sporazum i po spolu ispitanika, uključujući i tvrdnju 23 koja se odnosi na kulturu majčinstva

Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)									
Broj čestica	Žene				Muškarci				
	N=36		N=77		N=36		N=77		
	Postignuti sporazum		Nepostignuti sporazum		Postignuti sporazum		Nepostignuti sporazum		
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
1	1.42	0.81	1.65	1.21	1.92	1.71	1.81	1.28	
2	1.55	0.87	1.62	1.17	1.58	1.07	1.29	0.89	
3	1.94	0.92	2.16	1.31	2.31	1.26	2.13	1.36	
4	1.64	1.07	1.96	1.33	2.08	1.22	2.08	1.36	
5	1.67	1.01	1.36	0.86	1.67	1.09	1.37	0.81	
7	1.33	0.71	1.40	0.92	1.33	0.75	1.29	0.72	
8	2.61	1.33	2.27	1.23	2.44	1.32	2.24	1.27	
9	1.72	1.08	1.63	1.02	1.61	0.96	1.56	1.01	
10	1.38	0.80	1.32	0.83	1.42	0.77	1.45	0.98	
12	1.91	1.02	1.97	1.41	2.06	1.26	2.00	1.27	
14	2.55	1.40	2.46	1.46	2.78	1.29	2.28	1.30	
15	1.97	1.05	1.83	1.14	2.29	1.34	2.17	1.31	
18	1.19	0.52	1.55	1.10	1.61	1.20	1.27	0.71	
19	2.63	1.41	2.84	1.39	2.63	1.29	2.29	1.19	
20	1.88	1.08	1.89	1.24	1.77	0.89	1.94	1.15	
21	1.17	0.51	1.25	0.83	1.13	0.42	1.11	0.51	
22	1.47	0.77	1.41	0.86	1.38	0.87	1.35	0.77	
23	3.39	1.42	3.81	1.29	2.50	1.40	1.91	1.34	
24	1.94	1.04	1.89	1.11	1.55	0.90	1.53	1.00	
25	1.75	1.02	1.36	0.84	1.88	1.06	1.44	0.98	
26	1.61	0.87	1.65	1.02	1.50	0.94	1.55	0.99	

Za sve navedene čestice su testirane razlike po postignutom sporazumu unutar spola i po postignutom sporazumu između muškaraca i žena. Očekivala se statistički značajna razlika između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu. Kako ni u jednoj čestici nije dobivena statistički značajna razlika, nije se smatralo potrebnim navoditi detaljne rezultate t-testova.

Nadalje, u upitnik USSNOD ugrađena je čestica 23 koja glasi: „Po mom mišljenju majke su više angažirane u brizi oko djece nego očevi“. Smatra se da se čestica odnosi na kulturu majčinstva budući je razlika u angažiranosti oko djece jedan od argumenata koji iznose majke u traženju da dijete stanuje na njenoj adresi i/ili provodi više vremena, a dio je i rodnih

stereotipa o razlikama u količini brige između očeva i majki. Izračunata je razlika odgovora na tu tvrdnju između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu te između muškaraca i žena.

Tablica 4.14 Deskriptivni podaci i t -test za česticu 23. upitnika USSNOD po spolu i s obzirom na postizanje sporazuma po spolu

Kultura majčinstva									
Razlika prema spolu									
Spol	Broj Ispitanika	M	SD	t-test			Značajnost		
Žene	113	3.67	1.35	3.98**			0.00		
Muškarci	113	2.09	1.39						
Razlika prema postignutom sporazumu za sve ispitanike i po spolu									
Postigli sporazum				Nisu postigli sporazum			Testiranje značajnosti razlika		
	Broj Ispitanika	M	SD	Broj Ispitanika	M	SD	t-test	Značajnost	
Svi	72	2.94	1.47	154	2.86	1.63	-0.39	0.699	
Žene	36	3.39	1.42	77	3.81	1.30	1.54	0.126	
Muškarci	36	2.50	1.40	77	1.91	1.36	-2.13*	0.035	
Testiranje značajnosti razlika	t- test	2.67		t-test	8.85**				
	Značajnost	0.09		Značajnost	0.000				

**p<.01; *p<.05

Iz rezultata u tablici 4.14 vidi se da za cijeli uzorak postoji statistički značajna razlika između muškaraca i žena koja ukazuje na to da se žene više slažu s tvrdnjom da su majke više angažirane u brizi oko djece nego očevi. Također je vidljivo da je kod žena koje nisu postigle sporazum slaganje s tvrdnjom više u odnosu na majke koje su postigle sporazum, iako neznatno. Kod muškaraca je obrnuta situacija tj. kod onih koji nisu postigli sporazum manje se muškaraca slaže s tom tvrdnjom i ta je razlika statistički značajna. Očito je da ukoliko su muškarci suglasni s tim da su majke angažiraniji roditelj, manja je razlika u njihovom specifičnom stavu koji se tiče toga tko je „važniji“ roditelj što vjerojatno doprinosi manjem neslaganju u pitanjima iz Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi. Može se zaključiti da je međusobno slaganje važan faktor za postizanje sporazuma, bez obzira što to slaganje može ići „na štetu“ jednog od roditelja, recimo u dogovoru oko vremena koje će svaki roditelj provesti s djetetom, ukoliko je taj roditelj s tim suglasan. Da je rezultat muškaraca u skladu s kulturološkom normom vezano za kulturu majčinstva, njihov rezultat bio bi podjednak i u uzorku onih koji su postigli sporazum i u uzorku

onih koji nisu postigli sporazum, kao što je to u uzorku žena. Budući da je dobivena statistički značajna razlika između ta dva uzorka, kod muškaraca je stav iskazan kroz tu tvrdnju očito povezan s postizanjem tj. nepostizanjem sporazuma.

Uz to je izračunata povezanost procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem s rezultatima dobivenim na čestici 23 upitnika USSNOD. Rezultati ukazuju na to da postoji statistički značajna pozitivna povezanost procjene stručnjaka s tom česticom samo na uzorku žena i to kod onih koje nisu postigle sporazum (.308, $p < 0.01$). Osim toga, činilo se zanimljivim eksploratorno izračunati povezanost čestice 23 s česticom 1 iz upitnika o suroditeljstvu (CRS). Čestica 1 glasi: „Vjerujem da je moj dosadašnji partner dobar roditelj“. Dobivena je statistički značajna negativna povezanost na uzorku žena (-.242, $p < 0.01$) dok je na uzorku muškaraca dobivena statistički značajna pozitivna povezanost (.224, $p < 0.05$). Prema tome, što žene više iskazuju slaganje s tvrdnjom da su majke angažiranije u brizi za djecu to manje smatraju da je njihov dosadašnji partner dobar roditelj. Nasuprot tome, što se muškarci više slažu s tvrdnjom da su majke angažiranije u brizi za djecu, to se više slažu s tvrdnjom da je njihova dosadašnja partnerica dobar roditelj.

5 RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti ulogu neuroticizma, kauzalnih atribucija, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem¹⁰ u predviđanju konfliktnosti razvoda. Prema tome, u skladu s postavljenim problemima u ovom je istraživanju ispitano da li će roditelji koji nisu postigli sporazum (PZRS) postizati više rezultate na kauzalnim atribucijama negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera i na neuroticizmu, imati više pozitivnih (nepovoljnijih) stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem te postizati niže rezultate na suroditeljstvu od onih koji su postigli sporazum. Osim toga ispitano je da li su kauzalne atribucije negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera značajan medijator između neuroticizma i suroditeljstva kao i neuroticizma i konfliktnosti razvoda te da li su moderator tj. da li imaju efekt na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i efekt na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda. Također je ispitano da li spol roditelja u svojstvu moderatora ima efekt na odnos suroditeljstva

¹⁰ Podsjećamo da je izbor pojma „narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem“ ishod nastojanja da se nađe što bolji nadređeni pojam za fenomen koji se odnosi na sadržaj tvrdnji u navedenom upitniku. Pojam opisuje fenomen uz čuvanje jezične neutralnosti s obzirom na aktualne prijevode o pojmu otuđenja. Ističe se da se u daljnjem tekstu kada se citiraju autori radova u kojima se koristi pojam otuđenja i nadalje koristi taj pojam.

i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Dodatni cilj istraživanja je bila konstrukcija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i provjera njegovih mjernih karakteristika. Dobiveni rezultati komentirani su u nastavku.

5.1.1 Uloga kauzalnih atribucija, neuroticizma, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem u konfliktnosti razvoda

Većina osoba pokušava si objasniti zašto postoje problemi u njihovim odnosima ili zašto je veza završila. Očekivano, to postaje intenzivnije nakon partnerskog razdvajanja (Bonach, 2008). Dok si takva pitanja postavljaju sami sudionici u razvodu, mnogobrojna istraživanja u toj domeni nastoje pak odgovoriti na pitanje zašto kod pojedinaca nakon njihovog razdvajanja dolazi do nastavljanja konflikta. Iako je određeni stupanj konflikta normativan u svim prekidima partnerskog odnosa, ozbiljan nastavak neriješenog konflikta između razvedenih roditelja može potkopati kasniju roditeljsku sposobnost za suradnju i time povećati psihološku patnju njihove djece (Bonach i Sales, 2002).

Danas se već mnogo zna o procesu produženog konflikta no i nadalje se istražuju bolji i pouzdaniji modeli koji bi spriječili ili bar ublažili konflikte koji slijede nakon partnerskog razdvajanja. Prema tome, kao što je spomenuto, cilj ovog istraživanja bilo je testirati model kojim se željelo ispitati ulogu pojedinih obilježja roditelja u predviđanju konfliktnosti razvoda, tj. nepostizanja sporazuma u postupku razvoda. Polazeći od toga, u okviru prvog problema ispitana je razlika između ispitanika koji su postigli sporazum i onih koji nisu, na upitničkim mjerama neuroticizma, kauzalnih atribucija, suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem

5.1.2 Kauzalne atribucije kao prediktori konfliktnosti razvoda

Vezano za mjerenje kauzalnih atribucija, treba istaći da je uzorak u ovom istraživanju „specifičan“ budući da pomoću Mjere atribucija u vezi (RAM) ispituje se atribucije nakon završetka partnerske veze. Hipotetska negativna ponašanja koja su u originalnom upitniku u sadašnjem vremenu, u ovom upitniku preoblikovana u prošlo vrijeme čine se kao dobra mjera za istraživanje ponašanja partnera koji su u postupku razvoda. Bilo koja od četiri negativna hipotetska ponašanja iz upitnika (RAM) kao npr.: „Vaš dosadašnji partner kritizirao je nešto što bi vi rekli“, vrlo vjerojatno odgovaraju mogućim ponašanjima koja su se događala među partnerima koji su se odlučili razvesti. Koliko je poznato Mjera atribucija u vezi (RAM) nije do sada korištena na populaciji u postupku razvoda. Zbog toga se rezultati ne mogu uspoređivati s

drugim istraživanjima. Međutim, kao što atribucije uzroka u braku mogu doprinosti bračnom (ne)zadovoljstvu (Baucom, Sayers i Duhe, 1989; Fincham i Bradbury, 1992) pretpostavka u ovom istraživanju je da na isti način mogu doprinosti i nezadovoljstvu bivšim partnerom, a potom i teškoćama u postizanju sporazuma. S obzirom da su se rezultati na navedenom upitniku pokazali relevantnim u smislu mogućeg predviđanja konfliktnosti razvoda, adaptirani upitnik mogao bi se smatrati valjanom mjerom atribucija nakon završetka partnerske veze.

Rezultati ovog istraživanja dobiveni na Mjeri atribucija u vezi (RAM) na cijelom uzorku u skladu su s postavljenom hipotezom. Potvrđeno je da postoji statistički značajna razlika na kauzalnim atribucijama između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu, tj. oni koji nisu postigli sporazum postižu više rezultate na upitničkoj mjeri kauzalnih atribucija. Uz to, povezanost kauzalnih atribucija i nepostizanja sporazuma potvrđuje i statistički značajan koeficijent korelacije, a ta je povezanost dobivena zasebno i na uzorku muškaraca i na uzorku žena. Prema prosječnim vrijednostima vidljivo je da i muškarci i žene i oni koji su postigli i koji nisu postigli sporazum pokazuju negativniji način atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera. Istraživanja kauzalnih atribucija potvrđuju da ljudi imaju tendenciju pripisivati negativno ponašanje drugom pojedincu, dok su vlastito negativno ponašanje skloni pripisati situacijama ili drugim uzrocima koji su izvan njihove kontrole (Aronson, Wilson i Akert, 2005). U tom smislu, gledajući razloge razvoda u ovom istraživanju, ličnost partnera navodi se kao važan razlog razvoda i u većem postotku se pojavljuje kod onih koji nisu postigli sporazum. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Bonach, Sales i Koeske, (2005) pri čemu 67% ispitanika pripisuje velik dio uzroka razvoda svom bivšem partneru. Kako se pokazalo, atribucije uzroka koje se interno nalaze u bivšem partneru, obrnuto su povezane s opraštanjem (Bonach, 2008) i dovode do više konflikata (Fincham i sur., 2002; Visser i sur., 2017). To je u skladu s rezultatima ovog istraživanja koje pokazuje povezanost viših rezultata na kauzalnim atribucijama s nepostizanjem sporazuma. Kako navode Cohen i Finzi- Dottan (2012), kada pojedinci okrivljuju za svoje nedaće druge, javlja se ljutnja koja može stvoriti želju i za osvetom.

Što se tiče razlika po spolu dobivenim na rezultatima u ovom istraživanju, žene u prosjeku nešto negativnije atribuiraju negativna ponašanja dosadašnjeg partnera u postupku razvoda i u situaciji postizanja i situaciji nepostizanja sporazuma nego muškarci, iako razlika nije statistički značajna. U skladu s tim Bonach (2008) navodi da neka istraživanja pokazuju da je za muškarce vjerojatnije da će kriviti sebe ili obje strane za razvod dok je za žene vjerojatnije da će uzrok razvoda nalaziti u dosadašnjim supružnicima, iako neka novija istraživanja ne

potvrđuju tu razliku, već je vjerojatno da će oboje tražiti uzrok u onom drugom. Durtschi i sur. (2011) na osnovu pregleda nekoliko radova navode da korelacije između atribucija i ponašanja imaju tendenciju biti izraženije za žene nego za muševce. Za ove razlike navode da mogu proizaći iz toga što žene više reagiraju na neposredni kontekst nego muševci i na činjenicu da žene imaju tendenciju više obraćati pažnju na suptilne detalje međuljudske interakcije dok su muševci često manje osjetljivi.

Nadalje, iako bi bilo zanimljivo vidjeti da li i koliko pojedinci sebi pripisuju uzroke negativnog ponašanja partnera, ovo istraživanje se usmjerilo samo na pripisivanje uzroka negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera njemu samom, s obzirom na očekivanje da će upravo pripisivanje uzroka negativnog ponašanja partneru biti povezano s postizanjem sporazuma (pr. tvrdnje „Uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera bio je u njemu samome (npr. takav je tip osobe, bio je takvog raspoloženja“)¹¹. Naime, pokazuje se da je u području bliskih odnosa, važno objašnjavanje uzroka svog ponašanja, ali za daljnji odnos još više objašnjavanje partnerovog ponašanja (Sillars i McLaren, 2015). Mada je za osobe u postupku razvoda teško reći da su u bliskom odnosu te je pitanje odnosa u postupku razvoda na neki način „ničija zemlja“. No, s obzirom na zajedničku prošlost kao i budućnost u kojoj se očekuje da budu i nadalje povezani kao roditelji, odnos dosadašnjih partnera može se i dalje na neki način smatrati bliskim odnosom. Kao što je spomenuto u uvodu, mnogi autori ističu da je obitelj i nakon razvoda još uvijek obitelj (npr. Ahrons, 1994).

Na ovom mjestu poželjno je istaknuti da je moguće da oni koji su postigli sporazum i oni koji nisu, mogu stvarati drugačije atribucije jer znaju ishod, tj. znaju da li je ishod uspješan tj. postigli su sporazum, ili je neuspješan tj. nisu postigli sporazum. Stoga je pitanje da li se Mjerom atribucije (RAM) mjerio atribucijski stil i sklonost da se na negativniji način atribuiraju negativno ponašanje dosadašnjeg partnera što je u konačnici mogao i biti jedan od mogućih razloga razvoda i nepostizanja sporazuma, ili su način atribuiranja i odgovori na upitniku ovisili i o trenutnoj situaciji uspjeha ili neuspjeha u postizanju sporazuma. Naime, iz literature je poznata sklonost stvaranja atribucija u vlastitu korist u situacijama postizanja neuspjeha kada se u objašnjavanju tog neuspjeha krive drugi (i/ili situacije) (Aronson, Wilson i Akert, 2005). U ovom istraživanju na osnovu dobivenih rezultata moramo se zadovoljiti konstatacijom da postoji značajna razlika između onih ispitanika koji su postigli sporazum i onih koji nisu te

¹¹ Atribucija koja nije bila predmet istraživanja odnosi se na pripisivanje uzroka negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera samom sebi, pr. tvrdnje „Uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera bio je zbog nečeg u vezi sa mnom“...)

značajna povezanost kauzalnih atribucija s nepostizanjem sporazuma. Time je potvrđena hipoteza da je negativni način atribuiranja dosadašnjeg partnera prediktor konfliktnosti razvoda. Kako iz navedenog proizlazi, kao rješenje i pomoć parovima u postupku razvoda u cilju deeskalacije negativnog načina atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, pokazuje se mogućnost ublažavanja pristranosti atribucija, tj. ublažavanje negativnih atribucija i stvaranje alternativnih okvira koji omogućavaju pozitivniju atribuciju ponašanja bivšeg partnera (Sillars i McLaren, 2015).

5.1.3 Neuroticizam kao prediktor konfliktnosti razvoda

Nadalje u sklopu prvog problema ispituje se hipoteza koja glasi da će roditelji koji postižu više rezultate na upitničkoj mjeri neuroticizma koji se može očitovati u sklonosti ranjivosti, preosjetljivosti na kritiku, lošijoj kontroli impulsa i sl., u manjoj mjeri postizati sporazum. Međutim, iznenađujuće je da roditelji koji nisu postigli sporazum nemaju više rezultate na neuroticizmu od onih koji su postigli sporazum već više rezultate imaju roditelji koji su postigli sporazum. Ta je razlika statistički značajna, ali ne potvrđuje postavljenu hipotezu. Povezanost viših rezultata na neuroticizmu i postizanja sporazuma potvrđuje i statistički značajan koeficijent korelacije, ali samo na uzorku žena. Što se tiče razlike na dobivenim rezultatima po spolu, statistički je značajna razlika dobivena između žena koje su postigle sporazum i onih koje nisu, tj. žene koje su postigle sporazum imaju više rezultate na neuroticizmu, ali to, kako je već rečeno, nije u skladu s postavljenom hipotezom. Uz to, žene postižu nešto više rezultate na upitničkoj mjeri neuroticizma u odnosu na muškarce i u uzorku onih koji su postigli sporazum i u uzorku onih koji nisu postigli sporazum, međutim ta razlika nije statistički značajna. U mnogim drugim istraživanjima nalazi se da žene u pogledu „velikih pet“ dimenzija ličnosti, u odnosu na muškarce izvješćuju o višim razinama pojedinih crta, uz ekstraverziju, ugodnost i savjesnost to se odnosi i na neuroticizam. Te su razlike izrazite i razlikuju se malo među različitim zemljama. Npr. u zapadnim zemljama rodne su razlike umjerene za neuroticizam, a male za ekstraverziju, ugodnost i savjesnost (Vianelo i sur., 2013). Također, u literaturi se navodi da razina neuroze kod žena utječe na njezinu percepciju bračne kvalitete, da su svjesnije bračnih problema i stoga je vjerojatnije da će pokrenuti razvod (Lavee i Ben-Ari, 2004; Diamond i Parker, 2018). Većina istraživanja pokazuje da su žene više nego dva puta češće inicijatori razvoda (Kalmijn i Poortman, 2006; Mercadante, Taylor i Pooley, 2014., Leopold, 2018). Rezultati ovog istraživanja u skladu su s navedenim budući se pokazalo da se žene u uzorku onih koji su postigli sporazum četiri puta češće izjašnjavaju kao inicijatorice razvoda, a dvostruko češće u uzorku onih koji nisu postigli sporazum u odnosu na muškarce.

Dobiveni rezultat koji je drugačiji u odnosu na postavljenu hipotezu, tj. viši rezultat na neuroticizmu u uzorku onih koji su postigli sporazum, možda se može razmatrati na dva načina. Jedan razlog dobivenih rezultata možda se može sagledati u svjetlu podatka koji ukazuje da se ličnost partnera u ovom istraživanju kao razlog razvoda nalazi na drugom mjestu. U tom smislu možda je jasnija potreba da se ne "upire prstom" u samog sebe kao „krivca“ za razvod (pr. tvrdnje iz upitnika BFI "sebe vidim kao osobu koja je... "sklona biti zlovoljna", ili ... "se lako iznervira"), čime se zapravo čuva samopoštovanje. Moguće bi se dobili drugačiji rezultati u procjeni neuroticizma od strane drugog partnera. Drugi mogući razlog dobivenih rezultata sličan prethodno navedenom, je davanje socijalno poželjnih odgovora. U tom smislu poželjno je spomenuti da mjerenje crta ličnosti s obzirom da se mjerenje vrlo često oslanja na upitnike i samoprocjene, može stvoriti nedoumicu oko točnosti dobivenih rezultata (Larsen i Buss, 2008). Brojna istraživanja pokazuju da su psihologijski mjerni instrumenti koji se temelje na samo iskazu ispitanika podložni iskrivljavanju odgovora u socijalno poželjnom smjeru (Dilchert i sur., 2006), a što se može očekivati u situacijama u kojima su ispitanici motivirani ostaviti pozitivan dojam o sebi. Dakle, može se pretpostaviti da sama situacija ispitivanja u postupku razvoda koji je stresan za sudionike, može izazvati podozrenje s obzirom na kontekst CZSS. Unatoč anonimnom odgovaranju, to je moglo rezultirati povećanim oprezom prilikom rješavanja i samokontrolom te lako ojačati potrebu za davanjem socijalno poželjnih odgovora. U skladu s tim su rezultati istraživanja odnosa neuroticizma i njegovih faceta s egoističkim iskrivljavanjem i moralističkim iskrivljavanjem, a koje je provedeno unutar Paulhusovog dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja (Parmač Kovačić, 2015). Pri tom se egoističko iskrivljavanje može očekivati u situaciji u kojoj se potiče prikazivanje sebe kao kognitivno i socijalno kompetentne osobe, a moralističko u situaciji u kojoj se potiče isticanje vlastitih karakteristika zajedništva, odnosno ugodnosti i savjesnosti (Parmač Kovačić, 2015). Ukratko, rezultati pokazuju da je neuroticizam povezan s oba oblika iskrivljavanja odgovora, pri čemu je izraženija povezanost sa skalom egoističkog iskrivljavanja (Jakovina, 2010). Prema tome, s obzirom da spomenuta istraživanja ukazuju da razina neuroticizma kod žena utječe na svjesnost o bračnim problemima i vjerojatnost da će one pokrenuti razvod, a da su rezultati u ovom istraživanju po pitanju inicijative za razvod sukladni navedenom, moguće je da je iz nekog od iznesenih razloga, u ovom istraživanju neuroticizam kao crta ličnosti kod žena u uzorku onih koje nisu postigle sporazum, više izražena nego što to rezultati na upitničkoj mjeri pokazuju.

Zanimljivo je također da je u ovom istraživanju neuroticizam negativno povezan s obrazovnim statusom, ali samo kod muškog spola, tj. veći stupanj obrazovanja povezan je s nižim rezultatima na neuroticizmu. Također je u istraživanju (Boertien, von Scheve i Park, 2015) potvrđeno da niže obrazovani posjeduju više izražene osobine ličnosti koje štete stabilnosti odnosa (npr. niska savjesnost, niska otvorenost za iskustvo, visoka neurotičnost), ali samo djelomično. Dapače, ličnost je objasnila mali dio učinka obrazovanja na razvod za muškarce. Neovisno o tome, rezultati u ovom istraživanju ukazuju na povezanost nižeg obrazovanja i viših rezultata na neuroticizmu kod muškaraca. Možda se to može najjednostavnije povezati s većom kontrolom odgovaranja kod obrazovanih muškaraca i time donekle objasniti dobivene rezultate.

Teoretski, kako je spomenuto u uvodu, neuroticizam od „velikih pet“ crta ličnosti najviše doprinosi razvodu te je iz tog razloga kao varijabla uključen u istraživanje. Hipoteza da će ispitanici koji nisu postigli sporazum postizati više rezultate na neuroticizmu od onih koji nisu postigli sporazum, nije se potvrdila. No, u konačnici neuroticizam može biti prediktor razvoda, ali ne mora nužno biti povezan s konfliktnošću razvoda. Postoji mogućnost da, ukoliko ne govorimo o poremećajima ličnosti koje, kao što je spomenuto u uvodu, mnogi autori navode kao česte kod jednog ili oba partnera koji nastavljaju biti u konfliktu nakon razvoda (npr. Buchanan i Heigs, 2001; Malcore i sur, 2010; Polak i Saini, 2018) moguće je da druge crte ličnosti više od neuroticizma doprinose (ne) postizanju sporazuma, tj. doprinose konfliktnosti razvoda. Također i mračna trijada¹² koja se odnosi na crte ličnosti koje su povezane sa socijalno nepoželjnim ponašanjem se sve više istražuju unutar domene visokokonfliktnih razvoda i manipuliranja djecom u situacijama određivanja skrbništva. Tako npr. Clemente, Padilla-Racero i Espinosa (2020) navode da mračne crte ličnosti utječu na spremnost da se iznose lažne tvrdnje u sudskim postupcima. U domeni partnerskih odnosa psihopatija predviđa razvod i potkopava funkcioniranje bračnog odnosa. Visoki narcizam također je povezan s konfliktima oko posjeta i skrbništva nad djecom nakon razvoda, dok je makijavelizam dobar pokazatelj laganja u različitim situacijama. Rezultati njihovog istraživanja pokazuju značajnu korelaciju mračne trijade s manipulacijom u pravosudnom sustavu te su autori razvili skalu („*Judicial*

¹² Mračnu trijadu ličnosti čine psihopatija koja se uglavnom odnosi na „bezosjećajnost, nedostatak morala, osjećaja krivnje i kajanja, impulzivnost ponekad i nasilnost“, zatim makijavelizam koji se odnosi na „dvoličnost, neprincipijelnost, cinizam, manipuliranje drugima i nisku empatiju“ te narcizam koji uključuje grandomaniju, osjećaj superiornosti, aroganciju i sklonost manipuliranju drugima“ (Lacković Grgin i Penezić, 2018:112).

Manipulation Scale“) za pomoć pravosudnom sustavu u određivanju prikladnosti roditelja za određivanje skrbništva nad djetetom.

5.1.4 Suroditeljstvo kao prediktor konfliktnosti razvoda

U okviru prvog problema istražena je i percepcija o suroditeljskom odnosu na upitničkoj mjeri CRS kao mogućem prediktoru konfliktnosti razvoda. Konceptualno, suroditeljstvo uključuje potvrđivanje kompetencija drugog roditelja, uvažavanje i poštivanje njegovog doprinosa i podupiranje roditeljskih odluka i autoriteta drugog roditelja. Ako se roditelji ne slažu međusobno o načinu roditeljstva, mogućnost konflikta bit će veća (Feinberg, 2012). Navedeno je sukladno rezultatima dobivenim u ovom istraživanju gdje su prosječni rezultati na cijelom uzorku kod onih koji nisu postigli sporazum niži od onih koji su postigli sporazum. Dobivena razlika je statistički značajna i time je potvrđena hipoteza. Povezanost suroditeljstva i postizanja sporazuma potvrđuje i statistički značajan koeficijent korelacije, a ta je povezanost dobivena zasebno i na uzorku muškaraca i na uzorku žena. Nadalje, žene u prosjeku procjenjuju suroditeljstvo lošijim nego što to procjenjuju muškarci, a razlika je i statistički značajna u uzorku onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu postigli sporazum. To je ujedno u sklopu prvog problema od preostalih ispitanih varijabli koje se odnose na neuroticizam, kauzalne atribucije i stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, jedina dobivena statistički značajna razlika između muškaraca i žena. Time se suroditeljstvo potvrđuje kao važan konstrukt u postupku razvoda.

Nadalje što se tiče razlika između muškaraca i žena u procjeni njihovog suroditeljstva, zanimljivo je da je procjena suroditeljstva statistički značajno negativno povezana s duljinom razdvojenosti dosadašnjih partnera, ali samo kod žena. Čini se da žene što su u postupku razvoda dulje razdvojene od bivšeg partnera, procjenjuju partnera kao roditelja te njihovo suroditeljstvo lošijim. S obzirom da razdvojenost očekivano doprinosi manjoj suradnji, iznenađuje što ta okolnost nije povezana s procjenom suroditeljstva kod muškaraca. Možda kao pojašnjenje može poslužiti podatak koji se odnosi na razloge razvoda koji ukazuju na to da su razlike u postupanju prema djeci više navođen razlog za razvod kod žena nego kod muškaraca, a koji je posebno zastupljen u uzorku onih ispitanica koje nisu postigle sporazum. Markham, Ganong i Coleman (2007) navode da stjecanjem skrbništva nad djecom (ili u znatnijoj mjeri provođenjem više vremena s djecom nego očevi) majke nastavljaju imati majčinstvo u središtu svog života te bi taj identitet mogao utjecati na suroditeljstvo kod razvedenih žena na jedan od dva načina: mogle bi postati komunikativnije vezano za djecu i više se obazirati na potrebe drugog roditelja ili bi alternativno mogle prisvojiti roditeljsku ulogu za sebe i očevima blokirati

pristup njihovoj djeci. U potonjem, majke koje se razvode mogle bi prestati biti komunikativne i obzirne. Stoga je još jedno moguće objašnjenje za povezanost duljine razdvojenosti i niže procjene suroditeljstva kod majki, ali ne i kod očeva to da se majke kako se vrijeme partnerske razdvojenosti povećava, počinju kao roditelji oslanjati sve više same na sebe te počinju gubiti iz vida važnost uloge drugog roditelja, dok je čini se kod očeva to rjeđe prisutan proces. Također, neke razlike između očeva i majki odnose se na to da je utvrđeno da majke više ulažu u obitelj i osjećaju se više povrijeđenima prekidom veze. Pri tome dvije razlike mogu biti osobito relevantne. Jedna je, kao što je spomenuto, da razvedene majke i dalje dobivaju skrbništvo češće od razvedenih očeva. Drugi je da većina žena i dalje funkcionira kao majke nakon razvoda, dok otprilike jedna trećina razvedenih muškaraca prestaju funkcionirati kao očevi (Madden-Derdich i Leonard, 2002; Scott i sur., 2007). Rezultati ovog istraživanja u skladu su s navedenim budući je dobiven podatak da djeca nakon razdvajanja roditelja uglavnom više borave s majkama. To je izraženije u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum gdje djeca nakon razdvajanja čak 10 puta više borave s majkom nego s ocem. U uzorku roditelja koji su postigli sporazum razlika je nešto manja, djeca 7 puta više borave s majkama nego s očevima.

U uvodnom djelu navedeno je istraživanje Maccoby i Mnookina (1992) u kojem se ističe važnost komunikacije između roditelja u razvodu za razvoj suradničkog ili s druge strane „problematičnog“ suroditeljstva. Rezultati ovog istraživanja pokazuju sličan trend budući već u ovoj fazi postupka razvoda prije pokretanja sudskog postupka razvoda, čak 40 % majki i 46 % očeva koji nisu postigli sporazum navode da rijetko ili uopće ne komuniciraju s drugim roditeljem u vezi djeteta, dok je kod onih koji su postigli sporazum taj postotak trostruko manji. Da je komunikacija važna za suroditeljstvo, pokazuju i rezultati ovog istraživanja koji ukazuju na to da je procjena suroditeljstva u umjerenom statistički značajnoj korelaciji s učestalošću komunikacije roditelja u vezi djeteta, tj. što partneri međusobno komuniciraju manje, niže procjenjuju suroditeljstvo. Te su povezanosti podjednake i za očeve i majke. Nadalje, rezultati na upitniku suroditeljstva statistički su značajno negativno povezani s obrazovanjem žena, tj. što su žene obrazovanije, percipiraju suroditeljstvo lošijim. Moguće je da se radi o većim očekivanjima obrazovanih majki od drugog roditelja, i/ili je moguće da su bolje informirane o roditeljstvu te više uočavaju probleme i sl. Nasuprot tome, Pruett i sur. (2003) navode da što su majke obrazovanije, imaju liberalnije ideologije o rodnim ulogama te postoji značajno manja vjerojatnost da će npr. ograničiti vrijeme provođenja očeva s djecom. U svakom slučaju, niža percepcija suroditeljstva majki otvara mogućnost za rizik od nedovoljnog vrednovanja drugog

roditelja, za restriktivna ponašanja koja mogu dovesti i do ometanja odnosa djeteta i drugog roditelja.

Nadalje, činilo se interesantnim vidjeti slaganje s prvom česticom u upitniku CRS koja glasi: „Vjerujem da je moj dosadašnji partner dobar roditelj“. U stupnjevima od 5 i 6 tj. većeg slaganja s tvrdnjom („točno je za nas“ i „u potpunosti je točno“), na taj način odgovorilo je 69% majki i očeva koji su postigli sporazum te upola manji postotak očeva (39%) i još manje majki (25%) u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Prema tome, oni koji postižu sporazum uglavnom iskazuju slaganje s tvrdnjom da je dosadašnji partner dobar roditelj. Dakle, približno jednako za oba spola te očekivano s obzirom na postignuti sporazum. U stupnjevima slaganja s tom tvrdnjom od 0 do 2, tj. manjeg slaganja („nije točno“ do „djelomično je točno“) odgovorilo je 6% majki i 9% očeva koji su postigli sporazum, dakle očekivano manje s obzirom na to da su postigli sporazum. No, konačno, ono što je zanimljivo je to da je očeva (33%) i majki (39%) koji nisu postigli sporazum, iskazalo vrlo nisko slaganje (od 0 do 2) s tom tvrdnjom, tj. smatraju da njihov dosadašnji partner/ica uglavnom nije dobar roditelj. Iako muškarci ne navode razlike u postupanju prema djeci kao njima važan razlog razvoda, na toj tvrdnji podjednako loše percipiraju dosadašnje partnerice kao majke u situaciji nepostizanja sporazuma kao što to čine žene za njih.

Kao potkrjepa ovoj tvrdnji može se spomenuti i razlika dobivena na tvrdnji 23. ugrađenoj u upitnik USSNOD za koju se, kao što je navedeno, po sadržaju može smatrati da se odnosi na kulturu majčinstva¹³, a glasi: „,Po mom mišljenju majke su više angažirane u brizi oko djece nego očevi“. Rezultati pokazuju statistički značajnu razliku u odgovorima na tu česticu između majki i očeva na cijelom uzorku te pokazuju da se majke općenito više slažu s tom tvrdnjom od očeva. Dobivena je statistički značajna razlika između muškaraca i žena u uzorku onih koji nisu postigli sporazum, a također je statistički značajna razlika u uzorku muškaraca između onih koji su postigli i onih koji nisu postigli sporazum, gdje oni koji nisu postigli sporazum iskazuju manje slaganja s tom tvrdnjom. Očekivanje da će i majke i očevi imati stereotipni stav prema ulozi majke te da će biti suglasni u stavu da su majke angažiraniji roditelj u brizi za djecu proizlazi iz dominantne kulture majčinstva. U tom smislu može se navesti npr. istraživanje Pedersena (2012) koji je proučavao bračne parove i otkrio da očevi i majke

¹³ Shvaćanja da se roditeljstvo može poistovjetiti s majčinstvom, da je majčinstvo za (razliku od očinstva) biološki utemeljeno i zbog toga nerazdvojan dio ženina a ne muškarčevog identiteta“ (Obradović i Obradović-Čudina, 2002:50). Istraživanja pokazuju da iako je s vremenom došlo do određenih pomaka u smjeru povećanog angažmana muškaraca u aktivnostima vezanim za brigu o djeci, i nadalje to češće obavljaju žene nego njihovi partneri (Klasnić, 2017). Prema tome se u kontekstu ovog rada, kultura majčinstva odnosi na kulturološki određenu ulogu žena obilježenu brigom za djecu.

drugačije gledaju na svoje uloge unutar obitelji. Kao potvrda kulturi majčinstva pokazalo se da sami očevi nalaze važnost svoje uloge kao alternativu ulozi majki. Očevi imaju tendenciju sebe doživljavati kao one koji pružaju podršku majkama, ali često ne doživljavaju odgoj djece kao svoju glavnu odgovornost. Očevi su svoje uloge opisali kao racionalnije dok imaju tendenciju gledati na uloge majki kao na emocionalnije. Međutim, istraživanja (npr. Ranson, 2012) potvrđuju da se uloga oca mijenja od tradicionalnoga oca koji se uglavnom brinuo za materijalnu sigurnost obitelji, do suvremenog oca uključenog u odgoj i brigu o djetetu. Klasnić (2017) ističe da iako se može reći da se percepcija rodničkih uloga mijenja i u našoj kulturi te je sve više očeva uključenih u instrumentalne roditeljske dužnosti (npr. mijenjanje pelena, pripremanje obroka, pranje rublja itd.), istraživanja ukazuju na to da je razlika još uvijek prisutna. Stoga donekle iznenađuje da se u uzorku ispitanika koji nisu postigli sporazum očevi baš niti ne slažu s tvrdnjom koja govori o tome da su majke više angažirane u brizi oko djece. Može se postaviti pitanje da li je manje slaganje pojedinih očeva s tim stavom stvar nove „kulture očinstva“ koja se ne slaže da su majke više angažirane u brizi za djecu tj. žele ili/i smatraju da jesu podjednako angažirani oko djece? Podjednaki angažman očeva za djecu je pozitivna promjena s obzirom na sve više znanja o pozitivnom utjecaju uključenosti očeva na razvoj djece. To pokazuju i rezultati u ovom istraživanju gdje u uzorku onih koji nisu postigli sporazum, uz 64% djece koja borave više s majkama, 20% roditelja navodi da djeca po razdvajanju podjednako borave s oba roditelja. To je manje u odnosu na 33% roditelja koji su postigli sporazum, ali ne znatno. U najmanjem postotku u oba uzorka djeca borave više s ocem nego s majkom. S druge strane, vrijeme koje će dijete provesti ili provoditi sa svakim roditeljem, u postupku razvoda ukoliko ne postoji suglasnost, može biti područje konflikta između roditelja.

Istraživanja navode da neslaganje između roditelja oko bitnih stvari vezano za dijete općenito doprinosi razvoju konflikta. Tako npr. Johnston (1994) navodi da nejednaka percepcija o roditeljskoj praksi obično ukazuje na parove koji će vjerojatno biti vrlo konfliktni u daljnjim postupcima. Također, kako je spomenuto, Feinberg (2012) ističe da ako se roditelji ne slažu međusobno o načinu roditeljstva, mogućnost konflikta bit će veća. Navedeni rezultati u ovom istraživanju vezano za stav o angažmanu roditelja pokazuju da je postojanje razlike u stavu prema roditeljskim ulogama očigledno faktor koji pridonosi nepostizanju sporazuma te obrnuto, usuglašenost oko njega doprinosi postizanju sporazuma. Čini se da je taj stav više pod utjecajem razine konflikta između roditelja (barem jednog spola). Možda dominantna „majčinska kultura“ majke stavlja u poziciju i ulogu glavne skrbnice i time u ovoj bitci majke

imaju veću moć koje se poneke majke ne odriču lako i nisu je spremne dijeliti. S druge strane idealizirana slika o majčinstvu stvara veliki pritisak na majke s obzirom na očekivanja od njih. Majke čija djeca nakon razvoda braka ne stanuju s njima, izazivaju podozrenje okoline. Gledajući iz te perspektive, borba između roditelja gotovo je neminovna. Također je moguće da se kod pojedinih majki koje su suočene sa željom drugog roditelja da ravnopravno sudjeluje u brizi za dijete, stav da su za odgoj djeteta potrebna oba roditelja, sukobljava s kulturom majčinstva. Moguće da to može kod žena dovesti do kognitivne disonance koju možda razrješavaju time da vjeruju da su one kao majke i angažiranije kao roditelji. Uglavnom, može se reći da ukoliko očevi podržavaju „kulturu majčinstva“ očito se lakše postiže sporazum. Tome u prilog govori i podatak da što žene više iskazuju slaganje s tvrdnjom da su majke angažiranije u brizi za djecu to manje smatraju da je njihov dosadašnji partner dobar roditelj (čestica 1 iz upitnika CRS). Nasuprot tome, što se muškarci više slažu s tvrdnjom da su majke angažiranije u brizi za djecu, to se više slažu s tvrdnjom da je njihova dosadašnja partnerica dobar roditelj.

Također, zanimljivo je osvrnuti se na odgovore vezano za razloge razvoda u uzorku onih koji nisu postigli sporazum. Uz osobnost partnera koji je kao razlog razvoda više navođen kod oba spola te razlike u postupanju prema djeci koji je više navođen razlog razvoda kod ženskog spola, u većem postotku se navode i razlike u temeljnim vrijednostima i to pretežno kod muškog spola. Temeljne vrijednosti su konstrukt koji može podrazumijevati za svakog pojedinca nešto drugo. Prema Petzu (1992) oni doprinose razumijevanju ljudskog ponašanja. Ne mogu se neposredno opažati, ali vrijednosti pojedine osobe možemo upoznati samo analizom njegovih ciljeva kojima on teži i koje smatra važnim u svojem životu. U tom kontekstu Petz (1992) smatra da se vrijednosti izjednačavaju s ciljevima stoga se i operacionalno definiraju kao opći i relativno trajni ciljevi kojima pojedinac teži. Ženama su temeljne vrijednosti također važne, ali su u uzorku onih koje nisu postigle sporazum manje navođeni razlog nego u uzorku onih koji su postigli sporazum, za razliku od muškaraca kod kojih je ta razlika znatna. Uz navedeno, potrebno je spomenuti nasilje kao razlog razvoda koji je više navođen od strane muškog spola u uzorku onih koji nisu postigli sporazum.

Iz navedenog je vidljivo da kako bivši partneri percipiraju drugog roditelja neprihvatljivim partnerom te manje „dobrim“ roditeljem, nižim procjenjuju svoje suroditeljstvo i manje se slažu oko uloga roditelja. Time raste rizik za razvoj negativnog post razvodnog suroditeljstva. Takav način razmišljanja o partneru kao i o međusobnom suroditeljstvu, očekivano će otežati suradnju u postizanju sporazuma oko Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, kako su pokazali i rezultati ovog istraživanja. Stoga lošija percepcija o suroditeljstvu

može biti značajan prediktor konfliktnog razvoda. Treba reći da iako suroditeljstvo može biti neovisni konstrukt u odnosu na konflikt, mnogi istraživači gledaju na suroditeljstvo kao ključnu i integriranu komponentu konfliktnog razvoda (Bonach, 2005; Kalmijn i Monden, 2006; Hutson, 2007; Lucas, Nicholson i Erbas, 2013). Suradnja između roditelja je posebno važna dimenzija konfliktnog razvoda (tj. točke neslaganja) jer su djeca često primarni razlog produženog kontakta i suradnje između bivših supružnika (Johnston, 1994). Stoga, kako navode Hald i sur. (2019), konceptualno, suroditeljstvo je shvaćeno i operacionalizirano kao integrirani i ključni dio razrješavanja konflikta nakon razvoda.

5.1.5 Stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem kao prediktori konfliktnosti razvoda

U sklopu prvog problema nalazi se i hipoteza u sklopu koje se navodi da će roditelji koji ne postignu sporazum imati nepovoljnije stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, tj. imati viši rezultat na Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Ova hipoteza se nije potvrdila tj. nije utvrđena statistički značajna razlika u stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem između onih roditelja koji su postigli i onih koji nisu postigli sporazum. Dapače, slično kao i kod neuroticizma, na cjelokupnom uzorku dobiveni su viši rezultati kod onih koji su postigli sporazum nego kod onih koji nisu. Što se tiče razlike po spolu, muškarci koji su postigli sporazum imaju više rezultate na tom upitniku, dok je kod žena razlika između onih koje su postigle sporazum i onih koje nisu gotovo nezamjetna. Također ne postoji statistički značajna povezanost nepovoljnijih stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem i nepostizanja sporazuma.

Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) temeljem dobivenih rezultata na osnovu faktorske analize pokazao se kao valjan i pouzdan instrument za ispitivanje stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem no činjenica je da nema statistički značajne razlike između onih koji jesu i onih koji nisu postigli sporazum. Neki od uobičajenih razloga kada su samoprocjene u pitanju, a koji su već spomenuti, je da su ispitanici možda davali socijalno poželjne odgovore. Također se možda može pretpostaviti da roditelji negiraju pozitivan stav o takvim ponašanjima s obzirom na društvene norme. Roje Đapić i Buljan Flander (2020) navode da otuđujuća ponašanja vrlo često nisu svjesne prirode, prekrivena su velom brige i dobre namjere te brojnim racionalizacijama. Literatura navodi postojanje mnogih podsvjesnih pa i nesvjesnih stavova koji također djeluju na aktivnost i ponašanje (Zvonarević, 1981), što bi značilo da iskazivanje neslaganja s

navedenim strategijama na svjesnoj razini ne znači da se pojedinci neće, ili se već ne ponašaju na taj način. U prilog tome govori to što su stručnjaci u svojim procjenama roditelja o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja pokazali da su prepoznali neka rizična ponašanja kod roditelja, a njihove su procjene iako vrlo niske, statistički značajno negativno povezane s postizanjem sporazuma.

Iako će o procjeni stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja biti više riječi u poglavlju o konstrukciji upitnika, na ovom mjestu poželjno je istaknuti nekoliko činjenica. Jedna od njih je ta da rezultati istraživanja pokazuju da u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum njih čak 65 % živi razdvojeno više od godinu dana, da 14 % majki i 20 % očeva viđa dijete rijetko ili ga uopće ne viđa te 40% majki i 46% očeva rijetko ili uopće ne komunicira s drugim roditeljem u vezi djeteta. Činjenica je da su to rizične okolnosti za odnos jednog roditelja s djetetom poslije razvoda. Moguće je da su kod nekih roditelja, ali i nekih drugih, bez ovakvih „rizičnih okolnosti“, tijekom postupka u kojem su roditelji sudjelovali, iznošenje tih podataka, njihova razmišljanja, komunikacija, ponašanje i sl. izgledali ugrožavajući za odnos djeteta i drugog roditelja, a koje su stručnjaci prepoznali i procijenili višim procjenama na skali mogućeg narušavanja odnosa djeteta i drugog roditelja. Moguće su stručnjaci „prepoznali“ ono što su ispitanici nastojali u svojim odgovorima na upitniku stavova prikriti, ili su se možda stručnjaci u svojim procjenama roditelja o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja, rukovodili i nekim drugim elementima koji su se pokazali bitnima za postizanje sporazuma i to za oba spola. Uglavnom, njihove više procjene za oba roditelja, pokazale su se statistički značajno povezanim s nepostizanjem sporazuma. Dakle, može se pretpostaviti da možda u ovoj fazi razvoda koja se odnosi na postupak prije pokretanja sudskog postupka radi razvoda, čak i ukoliko su pojedincima neki stavovi o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem iz upitnika USSNOD prihvatljivi, oni to ne iskazuju. Moguće se i ne ponašaju na takav način, iako se mogu ponašati na taj način u budućnosti. No, prema procjenama stručnjaka, čini se da se mogu uočiti neke naznake razlika između roditelja vezano za taj problem. U tom smislu treba istaći da je važno to što stručnjaci, u skladu s rezultatima ovog istraživanja, prepoznaju rizična ponašanja za moguće narušavanje odnosa između roditelja i djeteta. Mada unatoč mogućoj dobroj procjeni, problem je da stručnjaci u postupku obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije nemaju osim svoje subjektivne procjene ni jedan drugi objektivan pokazatelj koji bi im dao prostora za ranu intervenciju, o kojoj se toliko priča. Naime, tek u sljedećim fazama postupka razvoda traži se procjena timova iz CZSS u koju svrhu se može koristiti npr. „Lista za procjenu psihosocijalne

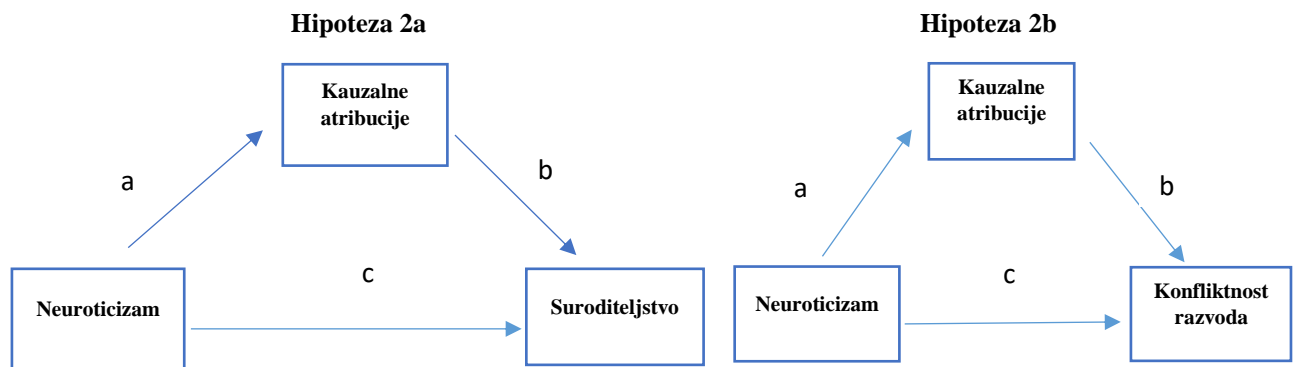
dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva“¹⁴(Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018) te obrada u svrhu izrade mišljenja o roditeljima. Također, dijete još ne mora pokazivati nespremnost za kontakte s drugim roditeljem, iako postoji rizik da će se zbog nastavka određenog ponašanja jednog ili oba roditelja to početi događati. Konstrukcijom ovog ili sličnih upitnika bio bi cilj doprinijeti ranom prepoznavanju tendencije ili rizika za takvu vrstu ponašanja kao i mogućnostima za potrebne intervencije, posebno budući se separacijom roditelja i djeteta rizik za narušavanje odnosa povećava. No, može se također pretpostaviti da u ovoj fazi razvoda roditelji nemaju (još) pozitivne stavove o navedenim ponašanjima niti se (još) ne ponašaju na način koji bi mogao dovesti do narušenog odnosa djeteta s drugim roditeljem.

5.2 Uloga kauzalnih atribucija kao medijatorske varijable

Prije razmatranja 2. i 3. problema, potrebno je reći da većina statističkih metoda koje se primjenjuju u društvenim znanostima podrazumijevaju testiranje direktnih, linearnih odnosa među varijablama. No kako se društvene znanosti bave kompleksnim fenomenima, ovaj raspon metoda nije dovoljan za razumijevanje mehanizama i uvjeta u kojima važe određeni direktni odnosi (Lazić, 2020). Općenito se može reći da je djelovanje neke treće varijable čijim se uvođenjem u postavljeni model mijenja povezanost glavnih varijabli ili djelovanje jedne od njih na drugu, važan problem (Repišti, 2017). U tom smislu, jedan od ciljeva istraživanja bilo je ispitati posredničku ulogu kauzalnih atribucija između nekoliko varijabli. O kauzalnim atribucijama je do sada već dosta rečeno. U kontekstu razvoda dobivaju dodatni značaj budući je očekivano da će negativno ponašanje dosadašnjih partnera vjerojatnije potaknuti atribucijske procese. Spomenuto je da je vjerojatnost spontanih kauzalnih atribucija veća ako je riječ o neočekivanim i negativnim događajima (Bradbury i Fincham, 1990) što razvod zasigurno je. S obzirom da istraživanja ukazuju da atribucije partnera mogu imati važne implikacije na to kako se pojedinci ponašaju nakon razvoda (Bonach i Sales, 2002), atribucije se čine kao konstrukt koji bi očekivano mogao imati posredničku, tj. medijatorsku ulogu između neuroticizma i suroditeljstva i neuroticizma i konfliktnosti razvoda. Općenito, analiza medijacije omogućava nam da pokušamo doći do odgovara na pitanje kako i zašto, odnosno pomoću kojih mehanizama se određena povezanost ostvaruje (MacKinnon i Fairchild, 2009). Tako je u okviru drugog problema postavljena hipoteza da su kauzalne atribucije medijator između neuroticizma i

„Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva“ koristi se kao alat stručne procjene u CZSS prilikom analiziranja situacije, također i planiranja intervencija, npr. mjere stručne pomoći roditeljima, pomaže i u donošenju stručnog mišljenja za potrebe nekog od različitih mogućih sudskih postupaka (Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018).

suroditeljstva (hipoteza 2a) te između neuroticizma i konfliktnosti razvoda (nepostizanja sporazuma) (hipoteza 2b).

Slika 5.1 Grafički prikaz modela medijacije u sklopu hipoteza 2 a i 2 b

Analiza medijacije podrazumijeva nekoliko povezanosti (Hayes, 2009):

1. Kao prvo zanimala nas je povezanost između prediktora i kriterija. U sklopu hipoteze 2 a to se odnosi na povezanost neuroticizma i suroditeljstva, a u sklopu hipoteze 2 b na povezanost neuroticizma i konfliktnosti razvoda (postizanja ili ne postizanja sporazuma), (označeno kao c, glavni efekt). Međutim povezanost između neuroticizma i suroditeljstva nije utvrđena, dok između neuroticizma i konfliktnosti razvoda je utvrđena, ali kao što je prije navedeno, ta povezanost nije u skladu s postavljenom hipotezom.

2. Povezanost prediktora i medijatora, tj. neuroticizma i kausalnih atribucija (označena kao a, glavni efekt prediktora na medijator) također nije utvrđena. Dakle neuroticizam nije u statistički značajnoj korelaciji s kausalnim atribucijama, što se odnosi na obje hipoteze.

3. Povezanost medijatora i kriterija, tj. kausalnih atribucija i suroditeljstva u sklopu hipoteze 2 a te kausalnih atribucija i konfliktnosti razvoda u sklopu hipoteze 2 b (označene kao b, glavni efekt medijatora na kriterij) je potvrđena. Kausalne atribucije su nisko, ali značajno negativno povezane sa suroditeljstvom te također nisko, ali značajno negativno povezane s postizanjem sporazuma. U oba slučaja to znači da što su ispitanici postizali viši rezultat na Mjeri atribucija (RAM), tj. na negativniji način atribuirali negativno ponašanje dosadašnjeg partnera, postizali su niže rezultate na upitniku suroditeljstva (CRS), tj. suroditeljstvo su percipirali lošijim. Isto tako je viši rezultat na Mjeri atribucija (RAM) povezan s konfliktnošću razvoda, tj. nepostizanjem sporazuma.

4. Zadnja povezanost je povezanost prediktora i kriterija tj. neuroticizma i suroditeljstva u sklopu hipoteze 2 a i neuroticizma i konfliktnosti razvoda tj. nepostizanja sporazuma u sklopu hipoteze 2 b, nakon uvođenja medijatora tj. kauzalnih atribucija u model (označeno kao c).

Iz navedenog je vidljivo da izračunavanje medijacijskog efekta kauzalnih atribucija između neuroticizma i suroditeljstva nije izvedivo budući nisu zadovoljeni prethodni kriteriji za medijatorsku ulogu kauzalnih atribucija u regresijskom modelu tj. nije zadovoljen prvi uvjet za postojanje medijacijskog efekta koji se odnosi na to da sve tri varijable budu u međusobno statistički značajnim korelacijama. Uglavnom, dobivene interkorelacije ukazuju da je utvrđen jedino glavni efekt medijatora na kriterij.

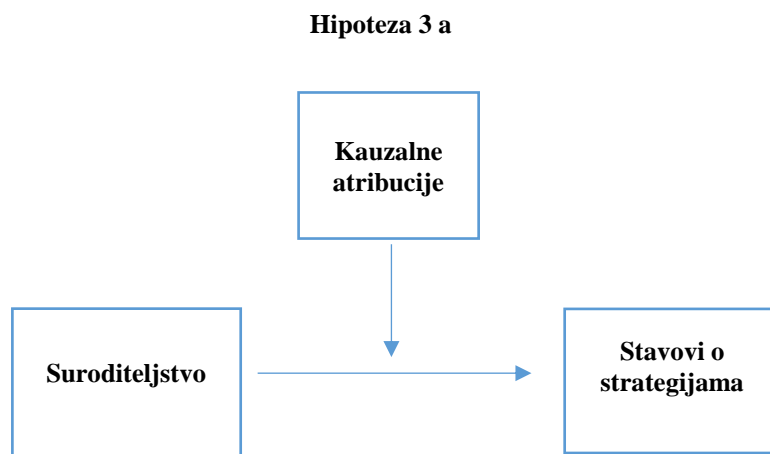
Donekle iznenađuje da prvi od uvjeta za potvrđivanje medijacije koji se odnosi na utvrđivanje značajnog doprinosa prediktora (neuroticizma) u objašnjavanju pretpostavljenog medijatora (kauzalnih atribucija) nije potvrđen s obzirom da, kako je istaknuto u uvodu, partneri s visokom negativnom afektivnošću tj. crtom neuroticizma, pokazuju sklonost biti emocionalno labilni, anksiozni, kao i zadržavati se na partnerovim nedostacima te su skloni negativnom atribuiranju uzroka ponašanja svog partnera (Kayser i Rao, 2006; Claxton i sur., 2012). Stoga je bila očekivana povezanost između viših rezultata na neuroticizmu i negativnijeg načina atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera. Međutim, dobiveni rezultati ukazuju da ispitanici u ovom istraživanju manje sebe percipiraju ili procjenjuju (neki razlozi su navedeni u prethodnom tekstu) kao osobu koja je emocionalno nestabilnija, a negativnije atribuiraju uzroke negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera. Na ovakav način se zapravo čuva samopoštovanje, a s obzirom na mogući doživljaj razvoda kao neuspjeha, donekle i očekivano.

Neuroticizam u ovom istraživanju nije statistički značajno povezan niti s jednom od navedenih varijabli, dakle niti sa suroditeljstvom niti s postignutim sporazumom kako je predviđeno u postavljenom modelu. U nekim prethodnim istraživanjima ustanovljeno je da su neuroticizam, privrženost i anksioznost bili povezani s ozbiljnošću emocionalnih problema povezanih s partnerskim prekidom (npr. Boelen i Reintjes, 2009; Nilforoosha i sur., 2013). No, i uz pretpostavku o mogućem postojanju emocionalnih problema koji očekivano mogu pratiti razvod, u ovom se istraživanju s obzirom na nepovezanost s ostalim varijablama, neuroticizam pokazao kao marginalna varijabla, posebno kod muškog spola. Konačno, kako nije utvrđena povezanost neuroticizma i kauzalnih atribucija, time prema dobivenim rezultatima kauzalne atribucije ne ostvaruju medijatorsku ulogu između neuroticizma i suroditeljstva u navedenom

medijacijskom modelu. Na isti način kauzalne atribucije nisu medijator između neuroticizma i konfliktnosti razvoda.

5.3 Uloga kauzalnih atribucija kao moderatorske varijable na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem

Za provjeru moderatorskog efekta kauzalnih atribucija u sklopu trećeg problema, potrebno je naznačiti da za razliku od pitanja na koja daje odgovore medijator, analiza moderacije nastoji pronaći odgovor na pitanje kada, za koga i u kojim uvjetima prediktor jače (ili slabije) predviđa kriterij (MacKinnon i Fairchild, 2009). Dakle, moderator je varijabla koja utječe na jačinu povezanosti između prediktora i kriterija i koja ne predstavlja ništa drugo nego interakciju pri kojoj efekt jedne varijable zavisi od nivoa druge (Lazić, 2020). Konkretno, hipoteza glasi da će kauzalne atribucije kao moderatorska varijabla pojačati ili promijeniti smjer povezanosti između suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem kao kriterijem (slika 5.2).

Slika 5.2 Grafički prikaz modela moderacije u sklopu hipoteze 3 a

U sklopu postavljene hipoteze navodi se da će ispitanici s negativnijim načinom atribuiranja koji imaju niži rezultat na suroditeljstvu biti skloniji nepovoljnijim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Rezultati interkorelacija u istraživanju pokazuju da postoji statistički značajna negativna povezanost suroditeljstva i kauzalnih atribucija. Ovaj rezultat pokazuje da je u ovoj fazi postupka razvoda (faza prije pokretanja sudskog postupka) dobivena povezanost kauzalnih atribucija i suroditeljstva bitna za razumijevanje mogućnosti međusobne suradnje i predviđanje mogućih daljnjih problema. Naime, Bonach, Sales i Koeske, (2005) navode da je bez obzira na moguće razlike u

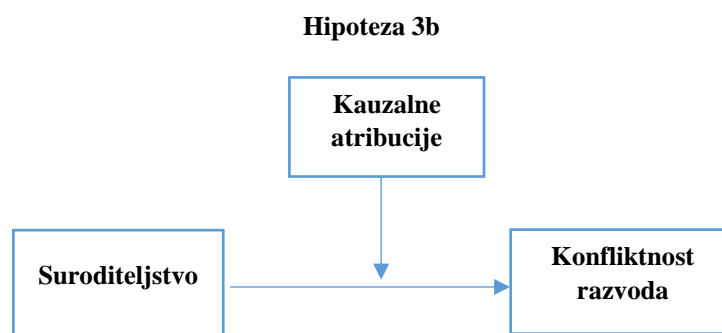
pripisivanju uzroka razvoda između muškaraca i žena, razumno pretpostaviti da percepcije odnosa i partnera mogu imati utjecaj na sposobnost para da nakon razvoda učinkovito surađuju. U prilog ovoj povezanosti navode da su rezultati istraživanja o suradnji bivših partnera ukazali na jaku vezu između pripisivanja uzroka bivšem partneru, niže percepcije partnerovog kajanja, nižeg opraštanja i lošije kvalitete suradnje. Nadalje, treba istaknuti da nije dobivena statistički značajna povezanost lošije percepcije suroditeljstva s pozitivnijim stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Konceptijski, kako navode Feinberg, Brown i Kan (2012) suroditeljstvo se odnosi na roditeljsku podršku koja uključuje potvrđivanje roditeljskih kompetencija drugog roditelja, uvažavanje i poštivanje doprinosa drugog roditelja, međusobno podupiranje roditeljskih odluka i autoriteta, dok se negativan pandan potpore izražava kroz potkopavanje (podrivanje) drugog roditelja kritikom, omalovažavanjem i okrivljavanjem. Također neki roditelji usvajaju natjecateljski pristup u kojem je dobitak za jednoga u autoritetu ili toplini s djetetom, gubitak za drugoga. Na prvi pogled, moglo bi se reći da su opisana ponašanja roditelja u upitniku USSNOD, negativni pandan suroditeljstva. U tom smislu pojedine tvrdnje iz tog upitnika mogle bi se sagledati kao nedostatak podrške drugom roditelju kroz četiri načina koja navode Feinberg, Brown i Kan (2012). Tako u kontekstu upitnika USSNOD podrivanje drugog roditelja kritikom se može prepoznati npr. u 3. tvrdnji: „Smatram da je ponekad potrebno djetetu ukazati na negativne osobine i/ili propuste drugog roditelja“; omalovažavanje se može prepoznati npr. u tvrdnji 21.: „Smatram da je u redu u razgovoru s djetetom o njegovom drugom roditelju ne govoriti o njemu kao o mami ili tati nego ga zvati po imenu“; okrivljavanje npr. u tvrdnji 11.: „Nakon razvoda dijete treba upoznati s tim koji je roditelj odgovoran za razvod“; natjecateljski pristup koji može dovesti do gubitka topline drugog roditelja s djetetom se može prepoznati u tvrdnji 18.: „Djetetu treba reći da ga drugi roditelj nije volio“ ili npr. u tvrdnji 9.: „Roditelj smije pokazati da je uzrujan ako dijete pokazuje naklonost prema drugom roditelju“. Iz svega navedenog moglo se očekivati da će postojati povezanost između nižih rezultata na suroditeljstvu (CRS) i viših rezultata na Upitniku stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Međutim, iako se i u jednom i u drugom upitniku (CRS i USSNOD) sadržaj odnosi na postupanje roditelja te se oba upitnika mogu smatrati dijelom iste domene koja se odnosi na suroditeljstvo, jasno je da postoji veća razlika u vidovima suroditeljstva koji se ispituju tim dvama upitnicima i da ponašanja opisana u tvrdnjama USSNOD nisu samo negativni pandan suroditeljstva te možda i zato nije dobivena povezanost između ta dva upitnika. Čini se da je važna razlika u tome što se u upitniku USSNOD ponašanja roditelja koja se žele ispitati odnose na postupanje prema djeci kao i na uključivanje djece, dok se u CRS tvrdnje odnose na partnere. Ukoliko se nadalje

pogledaju rezultati dobiveni na upitniku USSNOD vidi se da ostvaruju povezanost s nekim od ispitanih varijabli. No zanimljivo je da su statistički značajno povezani s varijablama samo na uzorku ženskih ispitanika. Dobivena je statistički značajna povezanost viših rezultata na USSNOD s izvanbračnom zajednicom žena, s manjom učestalošću komunikacije, s neuroticizmom i s višom procjenom stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti. Iako su dobivene povezanosti niske, razlika po spolu je ipak prisutna.

Povezanost suroditeljstva i kauzalnih atribucija dobivena je i u nekim drugim istraživanjima (npr. Bonach i Sales, 2002). No do sad nije istraživan odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD), kao ni moderatorski utjecaj kauzalnih atribucija na odnos tih dviju varijabli. Međutim, unatoč očekivanjima tj. postavljenoj hipotezi, dobiveni rezultati ne potvrđuju moderatorski efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem.

5.4 Uloga kauzalnih atribucija kao moderatorske varijable na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda

Kao što je već prethodno navedeno, u sklopu prvog problema potvrđena je hipoteza da ispitanici koji imaju niže rezultate na upitničkoj mjeri suroditeljstva (CRS) u statistički značajnoj mjeri rjeđe postižu sporazum. Drugim riječima, lošija percepcija o suroditeljstvu koju roditelji imaju je prediktor konfliktnosti razvoda. U sklopu 3. problema želio se provjeriti taj odnos testiranjem moderatorskog efekta kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda, odnosno nepostignutog sporazuma, što je prikazano na slici dolje.

Slika 5.3 Grafički prikaz modela moderacije u sklopu hipoteze 3 b

U sklopu hipoteze 3 b željelo se provjeriti da li će ispitanici s negativnijim načinom atribuiranja koji postižu niže rezultate na suroditeljstvu u većoj mjeri ne postizati sporazum. Dobiveni rezultati interkorelacija ukazuju na povezanost bolje percepcije suroditeljstva s postizanjem sporazuma, također ukazuju na to da negativniji način atribuiranja značajno negativno korelira s boljom percepcijom suroditeljstva kao i značajno negativno s postizanjem sporazuma. Istraživanja (npr. Fincham, 2009) potvrđuju da negativniji način atribuiranja ponašanja partnera potiče konflikte te je povezan s nekim negativnim reakcijama tijekom konflikata kao npr. smanjenjem učinkovitosti pokušaja rješavanja problema i uzvraćanjem negativnog ponašanja partnera. Anderson (2010) ističe da s vremenom takve atribucije mogu postati krute, lako se aktiviraju i teško se gase. Razni autori povezuju ove kognitivne tendencije s parovima s visokom razinom konflikta. Tako su npr. Mitcham-Smith i Henry (2007) uočili da se roditelji s visokom razinom konflikta obično bave dualističkim razmišljanjem (npr. crno-bijelo, dobro ili loše i sve ili ništa). Oba partnera sudjeluju u procesu međusobne razmjene dualističkih misli i negativnih atribucija koje aktiviraju i održavaju sveprisutni negativni obrazac. Elrod (2001) je također primijetio da razvedeni roditelji mogu osjetiti sram i ranjivost koji pretvaraju njihovu percepciju u „crno –bijelu“ tj. ja sam dobar, a moj partner je zao. Zauzetost razmišljanjem o nedostacima i krivnji partnera, otežava međusobnu komunikaciju kao roditelja te umanjuje potencijal suradničkog odnosa. Stoga je razumljivo da viši rezultati na kauzalnim atribucijama tj. negativniji način atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera, mogu doprinijeti otežanoj komunikaciji i suradnji partnera na postizanju sporazuma oko PZRS kao što pokazuju rezultati ovog istraživanja, a s vremenom mogu doprinijeti i razvoju konfliktnog odnosa.

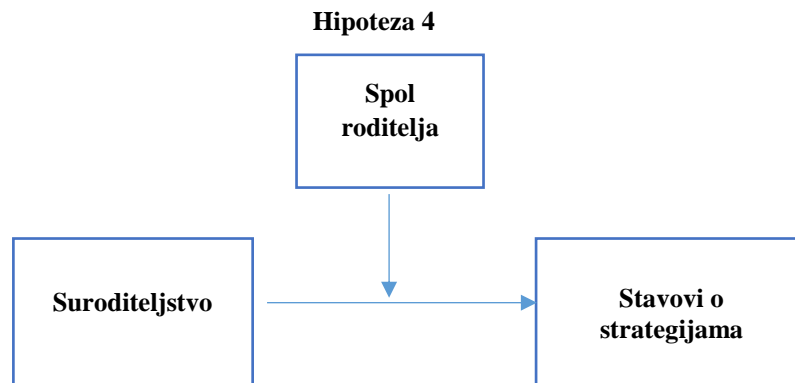
Vezano za testiranje hipoteze, rezultati bivarijatne regresijske analize pokazuju da nije utvrđen moderatorski efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda. Međutim, eksploratorno testirana hipoteza tog odnosa na spomenutom drugom načinu grupiranja rezultata, nazvanom „ikad i nikad“ je potvrđena. Naime, dobiveni rezultati ukazuju na to da roditelji koji su postigli niži rezultat na suroditeljstvu, u većoj mjeri nisu postigli sporazum kada je njihov rezultat na kauzalnim atribucijama viši tj. kada partneri na negativniji način atribuiraju negativno ponašanje dosadašnjeg partnera. Moguće pojašnjenje za potvrdu hipoteze kod drugog načina grupiranja rezultata, načina „ikad i nikad“, možda se može pronaći u literaturi (npr. Aronson, Wilson i Akert, 2005) koja navodi da je za razumijevanje donošenja mišljenja o vlastitom ponašanju ili nečijem tuđem, važan podatak da se ljudi koriste različitim mentalnim prečacima uključujući upotrebu shema i vlastitih teorija. Jedan od uobičajenih

prečaca je osnovna atribucijska pogreška. Vezano za to, može se reći da je osim perceptivne istaknutosti i dostupnosti informacija prilikom atribuiranja, važnije sagledati da li emocionalni faktori, potrebe, želje, nade i strahovi osobe, dovode do pristranosti u atribucijama. Dakle, kako je već prethodno spomenuto u raspravi u sklopu prve hipoteze, ljudi su motivirani da svijet oko sebe vide na način u kojem se bolje osjećaju te prečaci kojima čuvamo svoje samopoštovanje imaju motivacijsku osnovu. Prema tome, u situacijama kada je potrebno sačuvati samopoštovanje, ljudi često donose atribucije u vlastitu korist. To se odnosi na sklonost da ljudi sebi pripisuju zasluge za svoje uspjehe donoseći unutarnje atribucije, dok drugima ili vanjskim okolnostima pripisuju razloge za svoj neuspjeh. Postoji još jedan razlog, a to je kako se predstavljamo drugim ljudima. Ukoliko navodimo da nam se neuspjeh dogodio zbog nekog vanjskog razloga, koristimo strategiju samo predstavljanja koja se naziva i „stvaranje opravdanja“ (Aronson, Wilson i Akert, 2005). U načinu grupiranja rezultata na kojem je potvrđena hipoteza, u uzorku onih koji nisu postigli sporazum, evidentan je neuspjeh u postizanju sporazuma i izradi PZRS te je vjerojatno da se traga za razlogom tog neuspjeha. Dakle, atribucijski procesi su pokrenuti, nastoji se pronaći razlog neuspjeha, potencirano je razmišljanje o drugoj osobi i gledanje na nju kao na „krivca“. Može se pretpostaviti da se svakim daljnjim neuspjehom pripisuju partneru sve negativniji atributi i sve ga se više doživljava kao krivca. Sve veća usredotočenost na partnera, a ne na problem, može povećati razinu konflikta (Andersona i sur., 2011). Dakle, mogući razlog potvrđivanja hipoteze u ovom drugom načinu grupiranja rezultata nazvanom „ikad i nikad“ je u tome što roditelji koji nisu postigli sporazum evidentno idu u sudski postupak. U prvom načinu grupiranja rezultata, u uzorku ispitanika koji nisu postigli sporazum odmah u obveznom savjetovanju nazvanim „odmah i ostali“, nalaze se i oni roditelji koji su postigli sporazum u obiteljskoj medijaciji. Stoga su u drugom načinu grupiranja nazvanim „ikad i nikad“, rezultati više različiti, efekti su veći te je u tom slučaju ova hipoteza potvrđena. Kao što je već prethodno spomenuto, ovo je jedina potvrđena hipoteza na drugom načinu grupiranja, a koja nije potvrđena u prvom.

5.5 Uloga spola roditelja kao moderatora na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem

U sklopu četvrtog problema, postavljena je hipoteza da će spol kao moderatorska varijabla imati efekt na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (slika 5.4). Prema postavljenoj hipotezi, percepcija suroditeljstva kao lošijeg, u manjoj je mjeri trebala doprinijeti ili uopće ne doprinijeti većem slaganju sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem kod očeva, nego kod majki.

Dobiveni rezultati ukazuju na to da ova hipoteza nije potvrđena, tj. nije utvrđen moderatorski efekt spola na odnos navedenih varijabli.

Slika 5.4 Grafički prikaz modela moderacije u sklopu hipoteze 4

Pitanje je zbog čega je ova hipoteza postavljena? Prije svega smatra se da je za majke majčinstvo važan izvor osobnog identiteta, važniji od bračnog statusa ili zanimanja (Smojver-Ažić i Martinac-Dorčić, 2010). Kada se ta uloga u odvajajućem procesu u obitelji promjeni, majke se mogu osjećati izgubljeno, mogu osjećati bol i žaljenje kada veza završi. U tom smislu, izgleda da majke nakon razvoda imaju više teškoća kako bi riješile svoje neugodne emocije. Takvi „afektivni ostaci“ mogu remetiti njihovu mogućnost prilagodbe i tranzicije ka suroditeljstvu, narušavati efektivno suroditeljstvo i doprinijeti inhibiranju odnosa između drugog roditelja i djeteta (Bonach, Sales i Koeske, 2005). Također Lund (1990) navodi da je razvod proces koji je ovisan o spolu, kulturnoj socijalizaciji za muškarce i žene, ekonomiji i političkoj stvarnosti našeg društva. Nadalje, i muškarci i žene dolaze u razvod s drugačijim potrebama i zadacima kod pregovaranja. Stručnjaci koji se bave tom problematikom, po njemu, moraju znati da će muškarci i žene osjetiti razvod na drugačiji način, imati različito iskustvo. U tom procesu oboje moraju preuzeti nove uloge i stvoriti novi identitet u tranziciji iz partnerskog odnosa prema suroditeljstvu. Baker i Chambers (2011) također navode postojanje razlika između muškaraca i žena u smislu da su poteškoće u percepciji suroditeljstva poslije razvoda više očekivane kod majki, koje se u tom slučaju mogu ponašati na način koji može dovesti do psihološke distance između djeteta i drugog roditelja. U skladu s navedenim, rezultati ovog istraživanja potkrepljuju neke razlike u odnosu na spol. Dobivena je povezanost neuroticizma sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem samo na uzorku žena. Nadalje samo na uzorku žena dobivene su povezanosti više procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja s negativnijim načinom

atribuiranja dosadašnjeg partnera, s nižim rezultatima na percepciji suroditeljstva te s višim slaganjima sa stavovima o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Uz to je dobivena povezanost više procjene stručnjaka s česticom 23 upitnika USSNOD, tj. kulturom majčinstva.

Govoreći u terminu otuđenja, novija istraživanja pokazuju da i majke i očevi mogu biti otuđeni od svoje djece (Fidler i Bala, 2010; Polak i Saini, 2015). Ipak najuspješnije otuđenje vrši roditelj sa skrbništvom ili primarnom skrbi za djecu, jer je teško (iako ne i nemoguće) za roditelje s ograničenim kontaktom s djetetom otuđiti dijete od roditelja s kojim dijete stanuje, tj. provodi više vremena. Neki autori (Gardner, 2001; Baker i Darnall, 2006; Balmer, Matthewson i Haines, 2018; Poustie, Matthewson i Balmer, 2018) navode istraživanja u kojima se pronašlo više majki kao ciljanih roditelja (roditelji koji su otuđeni od svoje djece) nego što se očekivalo. To bi moglo ukazivati na to da je možda u prethodnim istraživanjima udio dobrovoljnog sudjelovanja očeva bilo veće, a i u prošlosti su majke češće dobivale skrbnništvo nad svojom djecom, što je povećavalo vjerojatnost njezina pozicioniranja kao roditelja koji otuđuje. Iako danas u nekim zemljama poput Nizozemske i Švedske, više od jedne trećine obitelji nakon razvoda imaju podijeljeno skrbnništvo¹⁵, što je pomak u odnosu na vrijeme kada se nakon raspada obitelji obično za djecu brinula majka, vidljivo je da kod dvije trećine obitelji to nije slučaj (Steinbach i Augustijn, 2022). Također iz podataka MRMS za 2021. god. (MRMS, 2022) vidi se da je broj odluka suda da će dijete živjeti, odnosno stanovati s majkom daleko veći, čak 83%, u odnosu na 17% odluka da će dijete živjeti, odnosno stanovati s ocem. Kao što je spomenuto i u ovom istraživanju, pokazalo se da je roditelj s kojim djeca više borave nakon razdvajanja u daleko većoj mjeri majka nego otac te s obzirom na to, situacija je i danas kao što se vidi, zapravo vrlo slična. Zbog toga majke, prema navedenom, samom činjenicom da imaju „više prostora“ s djecom od očeva, u većoj mjeri imaju priliku za reguliranje odnosa očeva s djecom, koji može biti i narušavajući.

Baker i Darnall (2006) na osnovu svog istraživanja o strategijama roditeljskog otuđenja, navode da ni broj ni vrsta strategija koje su navodili ispitanici nisu povezani sa spolom ciljanog djeteta ili ciljanog roditelja (odnosi se na dijete i roditelja koji se otuđuju). Prema njima, strategije su univerzalne, tj. mogu ih koristiti ili majka ili otac. Za razliku od toga, u istraživanju Lopez, Iglesias i Garcia (2014) očevi i majke se ne razlikuju statistički u broju primijenjenih strategija otuđenja, no pronađeni su neki vrlo zanimljivi aspekti u primjeni taktika ili načinu na

¹⁵Podijeljeno skrbnništvo (engl. *joint physical custody, JPC*) odnosi se na aranžman roditelja u kojem dijete nakon rastave ili razvoda živi s oba roditelja približno jednako (Steinbach i Augustijn, 2022)

koji očevi i majke vrše otuđenje, tj. razlike u vrstama strategija koje koriste. Tako majke, bez obzira imaju li skrbništvo ili ne, više koriste strategije pripisivanja roditeljske uloge novom partneru i traženje medicinskih i/ili psiholoških izvještaja kao "dokaze" za otuđujuće postupke. S druge strane, očevi potiču ili ohrabruju djecu na izazove ili da prkose majci, mnogo više nego žene, bez obzira na to da li imaju skrbništvo ili ne. Čini se da ovo ukazuje na jasnu rodnu razliku: za razliku od očeva, majke pokazuju tendenciju tražiti pomoć od treće strane da rade pritisak, sklone su ponižavanju oca pred djetetom, dok očevi svoje aktivnosti otuđenja usredotočuju na umanjivanje ili poništavanje majčinog autoriteta nad djecom. Harman, Leder-Elder i Biringen (2016) nisu utvrdili razlike u ozbiljnosti otuđenja između majki i očeva. Također smatraju da još nedostaju istraživanja koja bi uzevši u obzir sve gore navedeno mogla dati jasniju sliku o eventualnom postojanju razlike u tendenciji ka otuđivanju djece od drugog roditelja, posebno o mehanizmu koji stoji u pozadini načina otuđivanja majki, a koji kod očeva. Harman i sur. (2020) smatraju da je imperativ da stručnjaci koriste alate za bolju procjenu otuđujućih ponašanja roditelja kako bi se preciznije dijagnosticiralo otuđenje roditelja i spriječile rodne pristranosti u procjeni. Neka druga istraživanja (npr. Beckerman i sur., 2018) ističu da se ne mogu jednostavno primijeniti modeli pronađeni za majke na očeve, jer se sugeriralo da se očevi razlikuju od majki po roditeljstvu (majka: sigurna baza, razgovor; otac: igra, istraživanje, disciplina), biološki (različiti odgovori na stres) te u količini vremena koju provode sa svojom djecom.

Sveukupno gledajući, u ovom istraživanju nije dobivena razlika između muškaraca i žena na Upitniku ispitivanja stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) ni u uzorku roditelja koji su postigli sporazum niti u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum. Ono što se može zaključiti temeljem dobivenih rezultata korelacije USSNOD s procjenom stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa djeteta i drugog roditelja, je da je majke za razliku od očeva, možda lakše identificirati u slučaju da iskazuju određena ponašanja. Treba istaći da taj rezultat koji se odnosi na procjenu stručnjaka može biti uvjetovan raznim faktorima, od kojih su neki razmotreni u narednom poglavlju o konstrukciji upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD).

Zaključno, efekt spola na interakciju između suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, nije se pokazao značajnim. Dakle, hipoteza da spol roditelja moderira odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem, nije se potvrdila u ovom istraživanju.

5.6 Značaj primjene Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Ovaj instrument (USSNOD) konstruiran je kao pokušaj procijene rizika tj. predikcije ponašanja roditelja koja mogu dovesti do problema u kontaktu između djeteta i drugog roditelja, kod roditelja u postupku razvoda. S obzirom na znanje o povezanosti odnosa stavova i ponašanja (Aronson, Wilson i Akert, 2005) instrument se može koristiti kako u istraživanjima stavova roditelja tako i u istraživanjima stvarnog ponašanja roditelja, iako to nije bio predmet istraživanja ovog rada. Ova naša nastojanja da se bolje istraže prediktori ugrožene dobrobiti djeteta u situaciji razdvojenog roditeljstva, odvijaju se u kontekstu rasprave o konstruktivnom otuđenju. Stoga, prije svega, uz naveden pregled o roditeljskom otuđenju koji je prikazan u uvodnom djelu ovog rada te posebno poglavlja u kojem je fokus na današnjim razmatranjima o konceptu roditeljskog otuđenja, potrebno je dodatno, ukratko se osvrnuti na protekle događaje u Hrvatskoj gdje se roditeljsko otuđenje našlo pod lupom javnosti. Naime rasprava koja je zaživjela među stručnjacima, ali i sveopćoj javnosti, pokrenuta je temeljem sumnji da stručnjaci u sustavima koji se bave problematikom obitelji, dakle prvenstveno sustav pravosuđa, potom socijalne skrbi i zdravstva, na neki način pogoduju očevima pri dodjeljivanju roditeljske skrbi, ne uzimajući u obzir činjenicu da se često oni koji su počinioci obiteljskog nasilja brane navodima o otuđenju djeteta od strane majki. Rasprava koja se odvijala u javnom prostoru odnosila se na dvojbe u znanstvenu utemeljenost pojave i pojma „otuđenja“. S obzirom na sumnje u zlouporabu roditeljskog otuđenja u slučajevima obiteljskog nasilja, Ajduković i Sladović Franz (2021) ukazuju da ne postoje službeni podaci o tome u koliko je takvih slučajeva bilo partnerskog nasilja. Flis i Rezo Bagarić (2021) također ističu tvrdnje psihologinja Milković, Stojević i Čosić (2021) o nepostojanju podataka iz sudske prakse, što znači da zapravo nitko niti ne može sa sigurnošću zastupati tvrdnju o zlouporabi roditeljskog otuđenja na način da se štite zlostavljači. Uz to navode da bi možda bilo važnije vidjeti kako se u stručnoj praksi vode slučajevi te razvijati „proceduralnu kritiku“ koja na taj način „predstavlja opravdani javni nadzor stručnjaka“ (Flis i Rezo Bagarić, 2021:4). Ajduković i Sladović Franz (2021) naglašavaju važnost što ranijeg prepoznavanja razvoja visokokonfliktnog razdvojenog roditeljstva te rad s roditeljima na osvještavanju štetnosti posljedica takvih odnosa na djecu. Dakle, iako znanstvenog konsenzusa oko roditeljskog otuđenja nema, teško je negirati da ponekad dolazi do problema u kontaktu između djece i jednog roditelja, vrlo često upravo u visokokonfliktnom razvodu, vrlo često vjerojatnim doprinosom drugog roditelja. Također, kako ističe Lauri Korajlija (2021), protivnici koncepta otuđenja se slažu da postoje problemi u ponašanju djece koja imaju otpor ili odbijaju kontakt s jednim roditeljem, kao i ponašanja

roditelja koji ocrnjuju drugog roditelja te u postupcima razvoda koriste neprimjerene postupke i razne strategije za narušavanje odnosa između djeteta i drugog roditelja. Također postoji suglasnost oko toga da takva ponašanja štete djeci te da je nužno raditi na njihovom prepoznavanju i otklanjanju, ali u situacijama kada ne postoji sumnja na obiteljsko nasilje. U tom smislu, nastoji se ukazati na to da je u visokokonfliktnim razvodima često prisutno obiteljsko nasilje i zlostavljanje djece te se ističe nužnost njegovog prepoznavanja. Treba istaknuti da kada se govori o roditeljskom otuđenju, mnogi autori ističu važnost razlikovanja situacija kada je prisutno obiteljsko nasilje (npr. Kelly i Johnston, 2001; Baker, 2018; Johnston i Sullivan, 2020). Simring Milcham (2019) navodi da postoje znanstvena ograničenja u dokazima za potvrđivanje roditeljskog otuđenja kao znanstvenog konstrukta. No, ističe da iako je po njenom mišljenju roditeljsko otuđenje deskriptivni koncept, ne može se umanjiti vrijednost dokaza “glasova žrtava” te da bi postao znanstveni konstrukt trebaju daljnja istraživanja te problematike.

Zbog toga je važno da se stručnjaci bave ovom temom, da prate znanstvena istraživanja i da se slijede smjernice rezultata tih istraživanja. Jedna od smjernica upućuje na potrebu razvoja instrumenata za procjenu i razlikovanje različitih tipova problema u kontaktima između roditelja i djeteta, i/ili procjenu rizika za razvoj takvih problema, a što je bio pokušaj i s konstrukcijom Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). Iako, kako navode Johnston i Sullivan (2020) otuđujuće ponašanje jednog roditelja nije ni nužan ni dovoljan uvjet za djetetov otpor/odbijanje kontakta s drugim roditeljem, u razumijevanju eventualne pojave ovakve vrste problema svakako može pomoći da se utvrdi da li se roditelj ponašao ili nije na način kojim je mogao ili bi mogao doprinijeti problemima u odnosu djeteta s drugim roditeljem. Kao jedan od koraka u tome može pomoći uvid u njihove stavove o tim oblicima ponašanja, a koji su sadržani u upitniku USSNOD.

5.6.1 Faktorska analiza i procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti kao validacija Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Rezultati faktorske analize, eksploratorne i zatim konfirmatorne analize modela Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) potvrđuju postojanje jednog općeg faktora s najvećim opterećenjima. Jednofaktorski model bez čestica 11,13,16 i 27, razlikuje se od jednofaktorskog modela sa svim česticama te ima bolji indeks pogodnosti. Stoga završna verzija upitnika ima 22 čestice, uključujući dva filera (Upitnik se nalazi u prilogu 2).

Nadalje, kao vanjski kriterij valjanosti upitnika USSNOD, pretpostavljena je procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja sada ili u budućnosti. Dobiveni rezultati pokazuju da su više procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja nisko, ali statistički značajno povezane s nepostizanjem sporazuma i kod muškaraca i kod žena. No, s obzirom da procjena stručnjaka može biti pod utjecajem različitih faktora, postoje i različita mišljenja o njihovoj pouzdanosti. Utvrđeno je npr. da socijalni radnici različito procjenjuju probleme i potrebe samohranih roditelja ovisno o tome radi li se o majci ili o ocu (Kullberg, 2004). Identitet stručnjaka kao supruge ili supruga, ili roditelja, može uvjetovati negativniji stav npr. prema razvedenim roditeljima ili prema očevima kao manje sposobnim roditeljima s obzirom na prevladavajuću kulturu majčinstva u našem društvu. Roje Đapić i Buljan Flander (2020) navode da se pri procjeni stručnjaci često vode namjerom roditelja da odvoji dijete od drugog roditelja, što je prema njima često pogrešan zaključak. Ernečić (2015) je u svojoj doktorskoj disertaciji istraživala reakcije stručnjaka na manipulaciju djetetom u procesu razvoda braka. Cilj je bio ispitati čimbenike koji usmjeravaju stručnjake CZSS u procjenjivanju rizika od emocionalnog zlostavljanja djeteta u procesu razvoda braka te određuju li njihove procjene potrebe za pojedinim oblicima stručnih intervencija. Dobiveni rezultati pokazuju da u situacijama prikrivenih oblika roditeljskih manipulativnih ponašanja stručnjaci razinu rizika za emocionalno zlostavljanje djeteta i potrebu za ponuđenim intervencijama procjenjuju manjom nego u situacijama direktnih oblika manipulativnih ponašanja roditelja. Rezultati istraživanja pokazuju također da su stručne reakcije donekle pod utjecajem različitih profesionalnih i osobnih obilježja samih stručnjaka - duljine radnog staža, struke, uloge roditeljstva te privatnog iskustva stručnjaka s razvodom (bilo vlastitim i/ili razvodom vlastitih roditelja). Istraživanje Maljuna, Ajduković i Ostojić (2020) pokazuje da stručnjaci Odjela za zaštitu djece, obitelji i braka u CZSS kod roditelja najčešće prepoznaju simptome emocionalno nestabilne ličnosti tijekom postupka razvoda i odlučivanja o roditeljskoj skrbi koji su obilježeni visokom razinom konflikta među roditeljima, nemogućnošću postizanja sporazuma oko ostvarivanja sadržaja roditeljske skrbi, manipulativnim ponašanjem i manipulacijom djetetom, drugim roditeljem (bivšim partnerom), stručnjacima i sustavom. Činjenica je da stručnjaci koji rade na ovom području često moraju donositi vrlo teške i po obitelj značajne odluke što kod njih može stvarati unutarnje sukobe i izazivati neugodne osjećaje (Ajduković, Sladović i Buško, 1999) što može interferirati s objektivnim procjenama u situacijama u kojima ih moraju donositi. Dakle ova istraživanja, prvo donekle, a drugo čini se više, navodi stručnjake kao dobre procjenitelje problematike koju moraju procijeniti.

Procjena stručnjaka u ovom istraživanju može se ocijeniti također kao dobrom s obzirom na očekivanu povezanost s ishodom postupaka, tj. postignutim ili nepostignutim sporazumom. Možda nije nevažno istaknuti da procjena koju su donosili stručnjaci nije bila vezana za daljnja postupanja za potrebe sudskog postupka kada su stručnjaci dužni napisati svoj prijedlog i mišljenje što je moguće doprinijelo relaksiranijoj, a možda time i objektivnoj procjeni. Osim toga, a to je metodološko ograničenje u istraživanju, je to što su stručnjaci svoje procjene donosili nakon provedenog postupka koji su završili postignutim ili nepostignutim sporazumom roditelja. „Zadatak“ procjenjivača je bio procjena roditelja, njihovog ponašanja, iznesenih stavova i razmišljanja o sadržajima roditeljske skrbi. Stručnjaci su donosili svoju procjenu na osnovu dojma o roditeljima, koji je moguće bio „lošiji“ kada roditelji ne bi postigli sporazum. Mada je moguće da je ishod koji se odnosi na nepostizanje sporazuma takav upravo s obzirom na ponašanja, stavove i razmišljanja roditelja o nekim ključnim pitanjima. Dakle, moguće je da su stručnjaci u situaciji nepostizanja sporazuma, jednog ili oba roditelja procjenjivali „strože“, iako je moguće i da je ponašanje i razmišljanje roditelja na potencijalno „rizičan“ način za ugrožavanje odnosa djeteta s drugim roditeljem vodilo prema nepostizanju sporazuma, a što su stručnjaci neovisno o ishodu, prepoznali. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Štifter i sur. (2016) u kojem se navodi također da roditelji koji su od strane stručnjaka procijenjeni da bolje surađuju, više postižu sporazume u odnosu na roditelje za koje je procijenjeno da suradnja često izostaje.

Što se tiče spolnih razlika, u prethodnom poglavlju navedene su statistički značajne povezanosti procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa roditelja i djeteta s pojedinim varijablama istraživanja dobivenim samo na uzorku žena. Ono što je zanimljivo i poželjno istaknuti je da postoji statistički značajna pozitivna povezanost procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja s učestalošću komunikacije i učestalošću viđanja, ali samo kod muškog spola. To znači, da što su se muškarci više izjašnjavali da djecu viđaju rijetko te da rijetko komuniciraju s drugim roditeljem, to je procjena stručnjaka za njih bila viša, ili može se tako reći, nepovoljnija. Uglavnom, očevi prema kojima su možda, s obzirom na njihove iskaze, majke njihove djece otežavale pristup djeci te je njihova međusobna komunikacija bila rijetka, moguće i iz razloga izbjegavanja ili otežavanja komunikacije od strane majki, procjenjivani su kao oni koji narušavaju odnos između djeteta i drugog roditelja sada ili bi to mogli u budućnosti. Iako rezultati ukazuju da su stručnjaci procjenjivali nepovoljnije majke, tj. višim procjenama o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja u odnosu na očeve te je ta razlika u procjeni između očeva i majki u uzorku onih koji nisu postigli sporazum statistički značajna, navedeni rezultat procjene stručnjaka

očeva ostaje kao paradoks ili nesklad. Postoje mnogobrojna istraživanja (npr. McClure, 2000) vezana za temu spolnih razlika u izražavanju i prepoznavanju emocija koji ukazuju na to da postoji prednost žena kada je u pitanju prepoznavanje emocija. No, zbog proturječnih rezultata još uvijek nije jasno koliko se ti efekti mogu generalizirati. Uglavnom, proizlazi da muškarci mogu naići na manje razumijevanja u sustavu u kojem su većinom žene. Vrlo često se sami žale na nerazumijevanje od strane ženskih stručnjaka. Međutim više procjene majki o mogućem narušavanju odnosa, mogu također biti pod utjecajem rodni stereotipa o tome da su majke češće „otuđiteljice“, a da su očevi češći „ciljani roditelji“.

Općenito što se tiče procjene stručnjaka kao vanjskog kriterija valjanosti upitnika USSNOD, dobiveni rezultati pokazuju da su više procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja statistički značajno povezane s višim rezultatima na upitniku USSNOD, iako samo na uzorku žena. Povezanost procjene stručnjaka s nepostizanjem sporazuma dobivena je i kod muškaraca i kod žena. Dobivene korelacije su niske, ali kao što je već rečeno u poglavlju obrade rezultata, poželjno je uzeti u obzir da je procjena stručnjaka kriterij tj. mjera koja dolazi od drugih osoba, da su različiti ljudi procjenjivali, što povećava varijancu pogreške. Osim toga, s obzirom da se radi o konstrukciji novog upitnika, dobivene se povezanosti može smatrati zadovoljavajućima. Može se reći da rezultati faktorske analize te procjena stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između roditelja i djeteta sada ili u budućnosti potvrđuju valjanost upitnika USSNOD, iako možda više za uzorak žena.

5.6.2 Analiza čestica Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Kao što je spomenuto, dobiveni rezultati na svim česticama upitnika USSNOD pokazuju da nije dobivena statistički značajna razlika između muškaraca i žena kao ni između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu. Dobiveni rezultati na cijelom uzorku ukazuju na vrlo niska slaganja s tvrdnjama, s tim da je zanimljivo da su nešto više vrijednosti dobivene na uzorku onih koji su postigli sporazum u odnosu na one koji nisu postigli sporazum. To je izrazitije kod muškaraca nego kod žena, dok je kod žena slaganje s tvrdnjama podjednako u oba uzorka. Takav rezultat nije u skladu s hipotezom s obzirom da je kod roditelja koji nisu postigli sporazum očekivano da imaju probleme u komunikaciji koji otežavaju međusobnu suradnju kao i eventualnu tendenciju ka otežavanju kontakta djeteta s drugim roditeljem. Vezano za to, potrebno je istaknuti da dobiveni rezultat većeg slaganja s tvrdnjama koje se odnose na moguće narušavanje odnosa drugog roditelja i djeteta u uzorku roditelja koji su postigli sporazum nije u skladu s drugim rezultatima ovog istraživanja. Naime kako je prethodno spomenuto, u uzorku

roditelja koji nisu postigli sporazum, 35 % majki i 41% očeva izjašnjava se da rijetko komuniciraju s drugim roditeljem u vezi djeteta, a 5% očeva i 5% majki navodi da ne komuniciraju uopće. Po pitanju mogućih poteškoća u odnosu djeteta i jednog roditelja još je istaknutiji podatak da je u uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum, 12% majki i 17% očeva navelo da viđa dijete rijetko ili ga uopće ne viđa. Razlozi nisu navedeni, ali moguće je i zbog ponašanja roditelja s kojim dijete boravi, a koje doprinosi problemima u kontaktu djeteta i drugog roditelja. S obzirom na to, vidljivo je da kod pojedinih roditelja postoje problemi koji mogu rezultirati ili već jesu, problemima u kontaktu između djeteta i drugog roditelja. Jedna od mogućih pretpostavki niskog slaganja s tvrdnjama u upitniku USSNOD koja može poslužiti kao objašnjenje je da su roditelji koji nisu postigli sporazum pri odgovaranju bili oprezniji u davanju svojih odgovora, muškarci posebno. Prema tome, za potrebe daljnje konstrukcije i primjenu na populaciji ispitanika u postupku razvoda, poželjna je detaljna analiza čestica, uočavanje i malih razlika u slaganju između onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu te razlika između muškaraca i žena.

Nadalje, vezano za procjenu stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja koja je korištena kao vanjski kriterij valjanosti upitnika USSNOD, na uzorku onih roditelja koji nisu postigli sporazum dobivene su statistički značajne korelacije na „samo“ 5 od 20 čestica (bez filera). Navedenih pet čestica uglavnom se odnose na ponašanja koja bi prema Baker i Darnall (2006) mogli podvesti pod šire strategije roditeljskog otuđenja, na stvaranje nezdravog saveza s djetetom, zatim na emocionalnu manipulaciju, ograničavanje viđanja i ocrnjivanje drugog roditelja. Zanimljivo je da su unatoč vrlo niskim slaganjima roditelja s tvrdnjama koje u sebi sadrže navedene strategije, stručnjaci „prepoznali“ te roditelje te ih procijenili kao one koji narušavaju ili bi mogli narušavati odnos djeteta i drugog roditelja. Čini se da bi to mogle biti možda „ključne“ strategije za razvoj problema u kontaktu roditelja i djeteta. Slično navedenom, Lopez, Iglesias i Garcia (2014) navode da se temeljna aktivnost roditelja koji otuđuje u njihovom istraživanju vrtjela oko 11 (od 27) strategija koje koristi više od 80% roditelja, dok ostale strategije, njih 20% igraju marginalnu ulogu u aktivnosti okretanja djece protiv drugog roditelja. Uz to, poželjno je spomenuti strategiju koja se odnosi na „dijeljenje informacija roditelja s djetetom“ koje Baker i Darnall (2006) i Lopez, Iglesias i Garcia (2014) navode kao jednu od značajnijih strategija u njihovim istraživanjima. U prvoj verziji upitnika USSNOD (prije izbacivanja čestica u konačnoj verziji) je ta strategija navedena u dvjema česticama (11 i 13). Te se tvrdnje odnose na to da „dijete treba upoznati s problemima i poteškoćama drugog roditelja“ te da „dijete treba biti poznato s raznim stručnim ili sudskim

postupcima koji se vode ili će se voditi s drugim roditeljem“. Na osnovu faktorske analize, čestice su ispuštene iz završne verzije. No, u stručnoj praksi se vrlo često uočava da roditelji kod kojih se prepoznaje tendencija ka eventualnom otežavanju kontakata s drugim roditeljem, pokazuju sklonost ka dijeljenju informacija i stavu da „djeca trebaju znati što se događa“. Uglavnom, navedene čestice su drugačiji faktor od preostalih te bi zapravo u konstrukciji upitnika trebalo razmotriti više stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem koji idu sadržajno i u njihovom smjeru te bi upitnik s više sličnih čestica bio dvofaktorski upitnik (ili i više faktorski).

5.6.3 Procjenjivanje narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem putem stavova

Ukoliko pogledamo stavove koji se nalaze u upitniku USSNOD, možemo reći da su to stavovi koji su zasnovani na emocijama i vrijednostima. U literaturi (Pennington, 2008) se navodi da su pokazatelji da su stavovi najvjerojatnije zasnovani na emocijama oni o kojima se ne smatra „pristojnim razglabati za večerom“. Dakle, stavovi koji su zasnovani na emocijama mogu izazvati jake emotivne reakcije te su usko povezani s vrijednostima i uvjerenjima. Za uvjerenja se navodi da predstavljaju ono što mislimo i znamo o svijetu, a vrijednosti ono što doživljavamo o svijetu emotivno. Vrijednosti predstavljaju etička načela, kulturalne i društvene norme. Vrijednosti su vrlo otporne na promjenu (Pennington, 2008). Naime, osoba koja brani emocionalno zasnovani stav zapravo neposredno i brani svoj vrijednosni sustav (Aronson, Wilson i Akert, 2005). U skladu s navedenim, prilikom odgovaranja na tvrdnje o nekim vidovima roditeljstva oblikovanim u stavove u upitniku USSNOD, ispitanici svojom procjenom govore više o sebi.

Smatra se da kada i ako pojedinac razvije neko uvjerenje, vjerojatno će se početi i ponašati na taj način (Pennington, 2008). Npr., uvjerenje jednog roditelja da djetetu ne treba drugi roditelj, tj. da je on „važniji“ roditelj, može dovesti do toga da se roditelj i počinje ponašati na način koji će stvoriti psihološku distancu između djeteta i drugog roditelja. No, također je moguće da se takva uvjerenja razvijaju postepeno, tj. da je to proces koji se razvija. U kontekstu razvoda to može podrazumijevati sljedeće faze razvoda, posebno pokretanje sudskog postupka nakon nepostignutog sporazuma. U prilog tome može se spomenuti navod Roje Đapić i Buljan Flander (2020) koje ističu da ako je obitelj došla na savjetovanje u trenutku kad se otuđujuće ponašanje tek počinje razvijati, na djetetu se ne moraju vidjeti znakovi. Naglasak je na tome da se otuđujuća ponašanja tek počinju razvijati. U skladu s tim, možemo pretpostaviti da se ne samo uvjerenja već i ponašanja kod roditelja koja mogu dovesti do narušenog odnosa djeteta s drugim roditeljem postepeno mijenjaju. U razumijevanju tog procesa, važnu ulogu mogu imati

mehanizmi nastanka stavova koji se odnose na 4 glavna mehanizma: traumu, imitaciju te integraciju i diferencijaciju koje su uglavnom stečene u ranijem periodu. Od 4 navedena mehanizma, u kontekstu razvoda na formiranje stavova kod pojedinaca može utjecati traumatsko iskustvo, tj. intenzivni emocionalni doživljaj (Zvonarević, 1981), za što, budući se zna da je razvod za mnoge izrazito stresno iskustvo pa i traumatično iskustvo, u postupku razvoda postoje uvjeti. Primjer može biti pozitivan stav prema nekim oblicima ponašanja kojima se može narušiti odnos djeteta s roditeljem, a čije formiranje može započeti u tom za mnoge traumatičnom trenutku. U skladu s tim može se reći da su uvjerenja i ponašanja roditelja koja mogu olakšati ili inhibirati uključivanje drugog roditelja u zajedničku brigu o djetetu nakon razvoda promjenjiva te kako raste napetost između roditelja, pretpostavka je da se mijenjaju i uvjerenja o tome što je dobro za dijete. Stoga, kako je u uvodu naglašeno, razvod, posebno ukoliko raste razina konflikta je kontekst u kojem se može očekivati problem narušenog odnosa između djeteta i drugog roditelja.

Općenito, formiranjem upitnika o stavovima oslanjamo se na nalaze istraživanja koja ukazuju da stavovi omogućuju predviđanje ponašanja. Međutim, to je točno u određenim uvjetima. U tom smislu ključno je razlikovati da li su ta ponašanja koja želimo predvidjeti spontana ili namjerno planirana. Pri tom, spontano ponašanje ovisi o pobudljivosti stava koji se odnosi na snagu asocijacije između nekog objekta i stava prema tom objektu. Pobudljivost stava važna je samo u situacijama kada se odmah treba donijeti odluka o tome što činiti, bez da se o tome puno razmišlja. Ukoliko se pak radi o namjernom ponašanju, ono će ovisiti o namjeri ponašanja (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Na strategije koje su roditelji koji narušavaju odnos djeteta s drugim roditeljem skloni poduzimati, općenito možemo gledati iz pozicije da su to ponašanja koja su namjerna, ciljana, podrazumijevaju ponavljanje, ustrajnost, a ne samo spontano postupanje. Stvaranje psihološke distance između djeteta i drugog roditelja, inhibiranje sudjelovanja drugog roditelja u brizi za dijete, dakle odvajanje djeteta od roditelja predstavlja ciljno ponašanje koje se mjeri u upitniku USSNOD. U tom smislu „Teorija planiranog ponašanja“ specificira kako stavovi omogućuju predviđanje ponašanja. Prema toj teoriji namjera ponašanja najbolje predviđa planirano i promišljeno ponašanje koju određuju tri elementa. To su stavovi prema specifičnom ponašanju, subjektivne norme (vjerovanja kako drugi gledaju na to ponašanje) i to koliko ljudi vjeruju da mogu kontrolirati to ponašanje. U skladu s tim, u upitniku USSNOD tvrdnje koje su oblikovane u stavove s ciljem predviđanja ponašanja, ne odnose se na opći stav prema roditeljskom ponašanju već se odnose na roditeljsko ponašanje koje je specifično vezano za kontekst razvoda, tj. kada roditelji ne žive zajedno.

Važno je nadalje poznavanje subjektivne norme, tj. vjerovanja ljudi i o tome kako na neko ponašanje gledaju druge njima važne osobe i okolina, ponekad društvo općenito. Primjer takvog stava iz upitnika mogla bi biti tvrdnja: „Opravdano je dijete staviti u situaciju da bira između roditelja“. Iako bi većina roditelja racionalno smatrala da djeca ne trebaju birati između roditelja, u okolnostima razvoda roditelji svoju djecu vrlo često stavljaju u takvu situaciju. Naime, u praktičnom radu s roditeljima, jedna od čestih izjava koju oni daju vezano za razrješenje spornih situacija oko stanovanja ili vremena viđanja, a odnose se na dijete, glase „Zovite ga/ju pa će vam on/ona reći. Voljela/volio bih da netko razgovara s djetetom pa da dijete kaže s kim želi živjeti“. To bi značilo da se roditelji u praksi ponašaju na način da stavljaju dijete u situaciju da bira i to im je očito potpuno prihvatljivo. Međutim, ovo je vrlo eksplicitan stav koji ima snažnu kulturološku osnovu i možda su na upitniku, s obzirom da rezultati pokazuju jako nisko slaganje s tom tvrdnjom i očeva i majki u oba uzorka, i onih koji su postigli sporazum i onih koji nisu, davani socijalno poželjni odgovori. Iako se roditelji vrlo često ponašaju na taj način, u upitniku se uglavnom nisu slagali s tom tvrdnjom. U skladu s tim odgovaranje na upitniku na ovaj način može se odnositi na „upravljanje dojmovima o sebi“ (Pennington, 2008), kao i na svijest o društvenim normama. Dakle, teoretski, može se očekivati da pojedini roditelji već u ovoj fazi razvoda imaju pozitivnije stavove prema nekim od navedenih strategija, ili se zapravo već ponašaju na taj način, ali na upitničkoj mjeri USSNOD nisu dobiveni takvi rezultati. S druge strane, ukoliko je partner/ica napustio/la obitelj, drugi roditelj možda misli da će za neka svoja ponašanja (npr. djeci govoriti negativno o tom roditelju) imati odobrenje bliže i/ili dalje okoline. Tako recimo na tvrdnji „Smatram da je ponekad potrebno djetetu ukazati na negativne osobine i/ili propuste drugog roditelja“ u uzorku i muškaraca i žena postoji veće slaganje u odnosu na druge tvrdnje, s obzirom da se takvo ponašanje smatra prihvatljivim. Treći element pod čijim su utjecajem namjere ponašanja je vjerovanje koliko je lako izvesti neko ponašanje, odnosno koliko ljudi opažaju stupanj kontrole nad nekim ponašanjem. Ukoliko ga smatraju lako izvedivim (kao npr. nešto uz put kupiti) vjerojatno će formirati snažnu namjeru da to učine (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Npr. u praksi je česta izjava roditelja da dijete treba znati tko je kriv za razvod, (tvrdnja 12 u upitniku). Za pojedine roditelje može biti „lako izvedivo“ govoriti djetetu o tome tko je odgovoran za razvod, što može pridonijeti namjeri da se s djetetom i razgovara na taj način.

Stav također može biti zasnovan na ponašanju. Takav stav proizlazi iz opažanja vlastitog ponašanja. Naime Aronson, Wilson i Akert, (2005) spominju da prema Bemovoj „Teoriji samopercepcije“ u određenim okolnostima ljudi ne znaju što osjećaju, sve dok ne vide kako se

ponašaju. Primjer takvog stava u upitniku može se odnositi npr. na tvrdnju „U redu je zamoliti dijete da prenosi informacije o drugom roditelju“. S obzirom da većina roditelja u postupku i nakon razvoda živi odvojeno, postoji velika vjerojatnost da ako ispituju dijete o drugom roditelju imaju pozitivniji stav prema takvoj vrsti ponašanja budući se i ponašaju na taj način. Međutim, važno je naglasiti da ljudi zaključuju o svojim stavovima na osnovu ponašanja samo kada za to ponašanje nemaju drugih prihvatljivih objašnjenja.

Konačno, možda je najrelevantnije pitanje na koji način mjeriti stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Naime, mjere stavova kojima dolazimo do informacija o području interesa dijele se na direktne i indirektne. Direktne mjere kao što su Osgoodov semantički diferencijal, Likertove skale pa tako i upitnik USSNOD formiran za potrebe ovog istraživanja, oslanjaju se na verbalni odgovor sudionika u vezi objekta stava. Kod indirektnih mjera se kod ispitanika o objektu stava zaključuje na temelju prosuđivanja, reakcija ili ponašanja samog ispitanika. Prednost je da je manje vjerojatno da će takve mjere proizvesti društveno poželjne odgovore, jer osoba ne zna koji se stav mjeri, tako da mjerenje ne utječe na stav (Pennington, 2008). To bi moglo biti djelomično točno vezano za procjenu stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa roditelja i djeteta, iako samo djelomično zbog već spomenutog konteksta CZSS i zbog toga barem u nekoj mjeri vjerojatnog kontroliranja svog ponašanja i izričaja od strane ispitanika. Iako takve mjere nisu pouzdane kao što bi se željelo, nekad predstavljaju jedini pristup kada se ispituju vrlo osjetljiva društvena pitanja (Pennington, 2008), što stav koji uključuje postupanja prema djeci svakako je. U tom smislu, možda se može pretpostaviti da se za ovu fazu postupka razvoda indirektno mjerenje stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem pokazuje kao relevantnije. Moguće bi kombinacija jedne i druge metode bila najpoželjnija.

Na kraju može se reći da rezultati ovog istraživanja, unatoč očekivanjima nisu pokazali da su roditelji u ovoj fazi njihovog razvoda imali pozitivne stavove o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem ili barem nisu dali takve odgovore na primijenjenom upitniku USSNOD. Također, možda nije naodmet spomenuti da nisko slaganje roditelja s tvrdnjama u upitniku, zapravo na neki način pobuđuje sumnju u to da roditelji „znaju“ ili barem suočeni s ovako formuliranim stavovima, prepoznaju nepoželjnost takvog ponašanja što je na neki način i edukativni element. Dobiveni niski rezultati slaganja s navedenim stavovima pružaju određeni uvid u moguću svjesnost ponašanja roditelja koji se i ponašaju na način iskazan u tvrdnjama. U svakom slučaju, poželjna su daljnja istraživanja vezano za konstrukciju upitnika te utvrđivanje čestica najosjetljivijih za prepoznavanje pozitivnih stavova roditelja o

strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem s ciljem predikcije nepoželjnog ponašanja. Također bi se daljnja konstrukcija upitnika trebala i nadalje temeljiti na Teoriji planiranog ponašanja s obzirom da je to najpoznatija teorija u predviđanju namjernih ponašanja putem stavova. Krznarić Jaković (2020) ističe u svojoj doktorskoj disertaciji da je Teorija planiranog ponašanja rijetko korištena u kontekstu bliskih odnosa te ističe dosadašnja saznanja da u hrvatskom kontekstu nije korištena uopće.

5.7 Metodološka ograničenja i smjernice za buduća istraživanja

Potrebno je osvrnuti se na neke aspekte istraživanja koji su mogli utjecati na dobivene rezultate. Naime, sam postupak razvoda, a obvezno savjetovanje je prvi korak u tom postupku, zasigurno je za same sudionike stresna situacija. Tijekom postupka obveznog savjetovanja, uskoro bivši partneri se ponekad po prvi puta susreću nakon raspada partnerske zajednice i ukoliko imaju narušenu komunikaciju, prvi puta saznaju što druga strana traži, tj. pozicije koje se odnose na njihove interese i potrebe. I u samom razmišljanju da li bi bilo bolje da ispitanici ispunjavaju upitnik prije ili poslije postupka obveznog savjetovanja, neke od kolegica koje provode ovaj postupak smatrale su da su sudionici prije jako fokusirani na sam postupak te da ne bi imali dovoljno koncentracije niti motivacije za ispunjavanje upitnika. Stoga je donesena odluka da se upitnici primjene nakon provedenog postupka. Zbog toga postoji dilema koliko su odgovori ispitanika bili pod utjecajem ishoda postupka, tj. postizanja ili nepostizanja sporazuma. No, razlika koju donosi ishod postupka također pruža i uvid u promjene u ispitivanim varijablama s obzirom na nepostizanje sporazuma.

Spomenuto je da ima malo istraživanja na uzorku roditelja u postupku razvoda, a vjerojatno jedan od razloga je moguća poteškoća u motiviranju sudionika postupka za istraživanje, što se pokazalo i u ovom istraživanju. Jedan od mogućih razloga je to što CZSS za korisnike ima negativnu konotaciju u postupcima razvoda, budući u sudskom postupku timovi iz Centra sudjeluju u procjeni roditelja i izradi mišljenja o sadržajima roditeljske skrbi. Slične probleme s nevoljkošću roditelja da sudjeluju u istraživanju u fazi postupka razvoda, navode i Finzi Dottan i Cohen (2014). Oni su u istraživanju percepcije o roditeljstvu jednog partnera od strane drugog provodili istraživanje u čekaonici savjetovišta obiteljskog suda. Taj je kontekst u kojem su roditelji osjećali nelagodu i veći oprez prilikom odgovaranja, mogao utjecati na rezultate. Međutim prema njihovom mišljenju, bez obzira na ograničenja, istraživanja vezana uz roditelje tijekom procesa razvoda potrebna su jer su jedini način stjecanja spoznaja o ovoj važnoj temi. Stoga je već pri samom planiranju ovog istraživanja kako bi se osigurao dostatan broj ispitanika, donesena odluka o uključenju većeg broja CZSS, njih 10. No

to podrazumijeva i veći broj ispitivača, čime se povećava mogućnost neusklađenosti u samom postupku prikupljanja podataka. Iako su svi ispitivači, tj. kolegice i kolege iz CZSS dobili jednaku pismenu uputu, nema stvarne sigurnosti da je primjena upitnika tj. dana uputa bila kod svih jednaka. Nadalje, ispitanici koji su sudjelovali u obiteljskoj medijaciji su oni koji nisu postigli sporazum u obveznom savjetovanju. Oni se razlikuju od ispitanika koji nisu postigli sporazum nakon obveznog savjetovanja po tome što su sudjelovali u dva postupka, što između ta dva postupka postoji određena vremenska distanca koja u ovom istraživanju nije kontrolirana. Protok određenog vremena između dva postupka mogao je utjecati na ispitanike tako da je među roditeljima moglo doći do međusobnog zaoštavanja odnosa ili pak smirivanja. Kod onih koji su u međuvremenu zaoštrili svoj odnos, moguće su dobiveni drugačiji rezultati na pojedinim upitnicima koji ne bi bili dobiveni da su primijenjeni odmah u obveznom savjetovanju, bez obzira na ishod sporazuma. S druge strane kod onih roditelja koji su nakon obiteljske medijacije postigli sporazum, moguće su dobivene manje razlike na nekim od ispitivanih obilježja nego što bi bile dobivene da nije bilo proteka vremena kao i sudjelovanja u još jednom postupku. I to je nova okolnost u ovom istraživanju te se može smatrati metodološkim ograničenjem.

Poteškoće u provedbi istraživanju pokazale su se s motiviranjem sudionika postupka za istraživanje od strane stručnjaka koji su sudjelovali u istraživanju. S obzirom na opterećenost poslom i nedostatkom vremena za aktivnosti mimo redovnih radnih zadataka, bilo bi poželjno motivirati stručnjake koji sudjeluju u istraživanju, možda kroz dogovor od strane ravnatelja ili Ministarstva za slobodan dan ili sl. Nadalje, s obzirom na navedene poteškoće prikupljanja podataka za istraživanje budući da su roditelji u postupku, posebno u obveznom savjetovanju u velikoj mjeri odbijali sudjelovati u istraživanju, postoji vjerojatnost da je manje konfliktnih parova rješavalo upitnike, a da su konfliktniji parovi odbijali sudjelovanje u istraživanju. Stoga je moguće da je varijabilitet unutar grupa manji, odnosno da kategoriju „konfliktnijih“ u uzorku koji nisu postigli sporazum sačinjavaju parovi slabijeg intenziteta konflikta (skloniji pristanku na sudjelovanje u istraživanju). Iz navedenog razloga moguća je prividna umanjenost efekata varijabli u istraživanju na konfliktnost razvoda. Također, osim pretpostavke ne sudjelovanja u postupku obiteljske medijacije parova kod kojih je bilo prisutno obiteljsko nasilje, moguće da su takvi parovi bez obzira na sudjelovanje u postupku, prvenstveno se to odnosi na postupak obveznog savjetovanja, u većoj mjeri odbijali ispunjavati upitnik. To može biti i razlog manjeg postotka navedenog nasilja kao razloga razvoda. Nadalje, moguće su neki roditelji već bili prijavljeni CZSS od strane drugog roditelja zbog manipulacije ili narušavanja odnosa djeteta s

drugim roditeljem te su od strane stručnjaka upoznati s poželjnim načinima ponašanja kao i onima koja se smatraju neprihvatljivima. U tom slučaju je moguće da bi na samom upitniku USSNOD mogli biti skloni zaokruživati manje slaganja s navedenim strategijama koje mogu dovesti do narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem. Također se pokazao kao problem netransparentnost podataka o spornom pitanju s obzirom na uočenu nesuglasnost roditelja oko spornih pitanja kod onih roditelja koji nisu postigli sporazum. Pokazala se tendencija zaokruživanja sva tri sporna pitanja (prebivalište, ostvarivanje osobnih odnosa djeteta sa svakim roditeljem¹⁶ i visina uzdržavanja), dok bi stručnjak zaokružio kao sporno pitanje jedno ili dva. U ovom istraživanju je možda za prevladavanje navedenog mogao biti dan naputak stručnjacima da navedu koje je sporno pitanje ostalo nerazriješeno, oko kojeg bi se usuglasila oba roditelja (jedno, dva ili sva tri pitanja). Nadalje, u istraživanju su korišteni instrumenti samoprocjene za mjerenje varijabli što se u istraživanju parova može smatrati ograničenjem studije. Naime, kako ističu Solomon i Jackson (2014) uspjeh ili neuspjeh veze ovisi o oba člana para unutar dijade, stoga bi bilo interesantno u daljnjim istraživanjima vidjeti akterske i partnerske efekte u pojedinim ispitanim obilježjima. Što se tiče samoprocjene o kojoj se polemiziralo u raspravi s obzirom na sumnju neiskrenog odgovaranja, može se reći da iako postoji mnogo dokaza o čestoj neusklađenosti percepcije vlastitog ponašanja s vlastitim ponašanjem (npr. Wilson i Gilbert, 2003) također se može postaviti i pitanje o objektivnosti procjene nečijeg ponašanja od strane partnera. Čini se da bi u situacijama kada je važno što bolje poznavanje sudionika nekih događaja, kao što je to proces razvoda s obzirom na moguće negativne posljedice, trebalo uz samoprocjenu uključiti i procjenu partnera kao i vanjsku procjenu, tj. procjenu stručnjaka. Međutim, bez obzira na nedostatke samoprocjene, ipak su pojedinci ti koji najbolje mogu znati i procijeniti to kako se sami osjećaju te se i u budućim istraživanjima na procjene drugih osoba kao i izvještanih procjenjivača može gledati kao na nadopune (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Također su spomenuti metodološki problemi u vezi procjene stručnjaka o mogućem narušavanju odnosa između djeteta i drugog roditelja koji se odnose na eventualnu opterećenost stručnjaka samim ishodom postupka prilikom davanja procjene o roditelju iako se to ne može izbjeći budući stručnjaci svoju procjenu ne mogu dati prije samog postupka. Uz to, u ovom se istraživanju procjena odnosila na opći dojam. U budućim istraživanjima trebalo bi težiti što objektivnijoj procjeni koja se može postići procjenom više željenih elemenata pomoću stupnjevanе skale. Također bi u budućim istraživanjima kauzalnih atribucija bilo interesantno da se procjena uzroka negativnog

¹⁶ Odnosi se na vrijeme koje će dijete provoditi sa svakim roditeljem, kako se navodi u PZRS.

ponašanja dosadašnjeg partnera što se tiče mjesta uzroka odnosi i na partnera i na njih same. Osim toga bi bilo poželjno ispitati efekte na kauzalnim atribucijama i na pojedinim dimenzijama. U ovom istraživanju to nije bio slučaj kako bi se izbjeglo stvaranje pretjerano složenog modela. Iz istog razloga, iako bi to bilo poželjno, nije se ispitalo neslaganje oko pojedinih komponenti suroditeljstva kod onih roditelja koji ne postižu sporazum, a kojih u CRS upitniku korištenom u ovom istraživanju ima sedam.

Što se tiče povezanosti crta ličnosti s konfliktnošću razvoda, u ovom istraživanju bio je zahvaćen samo neuroticizam, i zbog teoretske osnove za uključivanjem baš te crte ličnosti, ali također i zbog potrebe za ne pretjeranom složenošću modela. No postoje preporuke čak za zahvaćanjem ne samo svih pet crta ličnosti već i svih faceta pet faktora koje bi upućivale na suptilnije razlike u ponašanju (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Također bi bilo interesantno vidjeti povezanost crta mračne trijade s ispitivanim obilježjima u ovom istraživanju kao i s ishodom postizanja sporazuma. Nadalje, dobiveni rezultati ukazuju da je duljina razdvojenosti povezana s nepostizanjem sporazuma budući je čak 56 % ispitanika u uzorku onih koji nisu postigli sporazum razdvojeno više od godinu dana. Čini se da je vrijeme bitan faktor koji u ovoj fazi razvoda ili dovodi do smirivanja tenzija između bivših partnera, a koji su sastavni dio razvoda ili se povećaju zauzete suprotstavljene pozicije u konfliktu što smanjuje vjerojatnost postizanja sporazuma. Stoga se preporuka za daljnja istraživanja odnosi na utvrđivanje recimo kako je vrijeme povezano s motivacijom za roditeljsku suradnju, tj. što se događa između roditelja, što je to što ih može odrediti u ovom ili onom smjeru što se tiče konfliktnosti razvoda, tj. postizanja ili nepostizanja sporazuma. Uz to, u ovom istraživanju obiteljsko nasilje nije bilo u fokusu istraživanja, ali u budućim istraživanjima o ovome treba voditi računa te uključiti prikupljanje podataka i analizu učinaka obiteljskog nasilja.

5.8 Znanstveni i praktični doprinos istraživanja

Znanstveni doprinos ovog istraživanja je utvrđivanje prediktora konfliktnosti razvoda odnosno nepostizanja sporazuma koji se odnose na kauzalne atribucije i suroditeljstvo. Dobiveni rezultati ukazuju na to da oni koji na negativniji način atribuiraju negativno ponašanje dosadašnjeg partnera te niže procjenjuju suroditeljstvo statistički značajno manje postižu PZRS u postupku obveznog savjetovanja i/ili obiteljske medijacije. Time se ova obilježja roditelja u skladu s modelom istraživanja mogu smatrati prediktorima konfliktnosti razvoda. U Ekološkom transakcijskom modelu prilagođenom ovom istraživanju, navedena obilježja roditelja mogu biti dio prve i druge domene, kao prediktori konfliktnosti razvoda i indikatori konfliktnosti razvoda (nepostignutog sporazuma). Dobivenim nalazima može se smatrati da je model proširen na

način lakšeg budućeg prepoznavanja obilježja koja mogu doprinijeti nepostizanju sporazuma, tj. PZRS te boljeg razumijevanja roditelja u toj fazi postupka razvoda.

Znanstvenim doprinosom se može smatrati i ne utvrđivanje očekivanog međusobnog odnosa ispitanih varijabli, tj. nije potvrđen medijatorski kao ni moderatorski efekt kauzalnih atribucija. Također nije utvrđen efekt spola roditelja na odnos suroditeljstva i stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem tj. spol nije moderator u tom odnosu. Utvrđen je efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i konfliktnosti razvoda u skladu s postavljenom hipotezom, ali eksploratorno dobivenim na drugom načinu grupiranja rezultata nazvanom „ikad i nikad“ što se može smatrati znanstvenim doprinosom.

Nadalje, praktični doprinos u ovom istraživanju je što je prvi puta korišten upitnik CRS (*Coparenting Relationship Scale*) koji je za potrebe istraživanja preveden, a prema dostupnoj literaturi isti nije primjenjivan na populaciji u postupku razvoda braka (na razvedenim roditeljima korišten je CRS Brief, Lamela i sur., 2015). Upitnik bi mogao biti primjenjivan na populaciji roditelja za potrebe davanja mišljenja sudu vezano za prijedlog o sadržajima roditeljske skrbi budući da daje informacije o međusobnom viđenju roditelja, ali i području u kojem roditelji smatraju da imaju najviše problema (što nije bio interes ovog istraživanja). Nadalje, Mjera atribucija u vezi (RAM, *Relationship Attribution Measure*) također se prema saznanjima iz dostupne literature prvi puta koristila na populaciji parova u postupku razvoda. I ovaj upitnik, koji je za potrebe ovog istraživanja adaptiran za populaciju u postupku razvoda, može biti korišten za procjenu atribucija svakog pojedinog roditelja u smislu daljnje prognoze za konfliktnost razvoda s obzirom na dobivene rezultate koji ukazuju na povezanost kauzalnih atribucija s nepostizanjem sporazuma. Upitnik se može koristiti i u dijagnostičke svrhe, kao i u svrhu utvrđivanja područja intervencija za roditelje uključene u programe za razvedene roditelje.

Znanstveni i praktični doprinos daju dobiveni rezultati vezano za konstrukciju Upitnika stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD). S obzirom da njegovom primjenom nisu dobiveni očekivani viši rezultati na uzorku roditelja koji nisu postigli sporazum, može se pretpostaviti da u ovoj fazi razvoda prije pokretanja sudskog postupka roditelji nemaju pozitivne stavove prema ispitivanim strategijama. No, treba doraditi pojedine tvrdnje i usporediti njegovu prognostičku vrijednost u uzorku roditelja kod kojih postoje problemi u kontaktima između jednog roditelja i djeteta. Doprinos je dobiven uvid u neke čestice koje su se pokazale diskriminativnijim vezano za njihovu povezanost s nepostizanjem sporazuma.

6 ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem nastojao se provjeriti model koncipiran za potrebe ovog istraživanja, a koji se odnosi na obilježja roditelja maloljetne djece koji su obavezni sudjelovati u postupcima obveznog savjetovanja i obiteljske medijacije prije pokretanja sudskog postupka, kao mogućih prediktora konfliktnosti razvoda, tj. nepostizanja sporazuma.

Testiranjem 9 hipoteza koje se odnose na 4 postavljena problema, pokazalo se da su u sklopu prvog problema potvrđene prva i treća hipoteza. Kauzalne atribucije i suroditeljstvo možemo smatrati prediktorima konfliktnosti razvoda u modelu koji je testiran. U sklopu trećeg problema, potvrđena je samo druga hipoteza i to eksploratorno provjerom hipoteze na drugom načinu grupiranja rezultata, nazvanom „ikad i nikad“ na kojem je potvrđen moderatorski efekt kauzalnih atribucija na odnos suroditeljstva i nepostizanja sporazuma, tj. konfliktnosti razvoda.

Varijabla koja se odnosi na manju učestalost komunikacije između roditelja i niži rezultati na suroditeljstvu imaju najveću visinu povezanosti u ovom istraživanju od svih ostalih povezanosti, i za muškarce i za žene. Nadalje, manje učestala komunikacija između roditelja u vezi djeteta najviše je povezana s nepostizanjem sporazuma, nešto više kod muškaraca, ali i kod žena, dok nasuprot tome bolja percepcija o suroditeljstvu pridonosi postizanju sporazumu također kod oba spola, nešto više kod žena. Općenito na osnovu svih varijabli u istraživanju mogu se izlučiti varijable povezane s nepostizanjem sporazuma. To su: manja učestalost komunikacije, razdvojenost od partnera 12 i više mjeseci, rijetko viđanje djeteta od strane roditelja koji ne živi s djetetom, inicijativa za razvod od strane samo jednog partnera, posebno ukoliko je to muškarac, lošija percepcija suroditeljstva, negativniji način atribuiranja negativnog ponašanja dosadašnjeg partnera i neslaganje oko stava o kulturi majčinstva. Nadalje, u uzorku onih koji nisu postigli sporazum više su prisutni određeni razlozi za razvod braka, kod muškaraca su to razlike u temeljnim vrijednostima, a kod žena razlike u postupanju prema djeci.

Sam Upitnik strategija stavova o narušavanju odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD) dobrih je mjernih karakteristika, ali zahtjeva doradu. Pokazalo se da su neke čestice više diskriminativne i povezane s nepostizanjem sporazuma, što može biti temelj za daljnji razvoj upitnika.

Zaključak je da je u ovoj fazi postupka razvoda roditelja koji je usmjeren na pokušaj postizanja sporazuma tj. izrade Plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, potvrđen manji dio hipoteza. Konačno, istraživanje daje doprinos razumijevanju ispitanih obilježja u kontekstu

razvoda kao i njihovog međusobnog odnosa. Također doprinosi kreiranju programa tretmana temeljenim na dokazima, a kojima bi stručnjaci mogli provoditi preventivne programe i/ili nuditi adekvatnu pomoć roditeljima čiji se razvod već „razvio“ u visokokonfliktni razvod. S obzirom na dobivene rezultate ovog istraživanja koji ukazuju na povezanost suroditeljstva i kauzalnih atribucija s postizanjem sporazuma te s obzirom na komunikaciju kao najčešće navođeni razlog razvoda, programi temeljeni na iskustvu mogu se graditi na nekim od ovih i sličnih sadržaja.

7 LITERATURA

1. Afifi, T. D. i Hamrick, K. (2006). Communication processes that promote risk and resiliency in postdivorce families. In: Fine, M.A. i Harvey, J.H., (Ur.), *Handbook of divorce and relationship dissolution*. New York, Psychology Press, 451–472. <https://doi.org/10.4324/9781315820880>
2. Ahrons, C. (1994). *The good divorce: Keeping your family together when your marriage comes apart*. New York: Harper Collins.
3. Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce: Long-term implications for children. *Family process*, 46 (1), 53-65. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00191.x>
4. Ajduković, M., Sladović, B. i Buško, V. (1999). Struktura stavova stručnjaka prema spolnom zlostavljanju djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 35 (2), 173-186.
5. Ajduković M., (2004). Psihosocijalne intervencije s počiniteljima nasilja u obitelji, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11 (1), 171-199.
6. Ajduković, M., Blažeka Kokorić, S. i Sladović Franz, B. (2018). Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva. Ishod programa „Sustavna podrška obiteljima s djecom: Procjenjivanje i smanjivanje rizika za dobrobit djece“ *dostupan CZSS*.
7. Ajduković M., Kožljan, P. i Rezo, I. (2018). Upitnik roditeljskih ponašanja u situacijama razdvojenog roditeljstva (*neobjavljeno*).
8. Ajduković, M. i Sladović Franz, B. (2021). Prilog javnoj raspravi o položaju djece i roditelja izloženih nasilju u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva iz psihosocijalne perspektive, *HUSOR*, Zagreb. <https://www.hksr.hr/prilog-javnoj-raspravi-o-polozaju-djece-i-roditelja-izlozenih-nasilju-u-situacijama-konfliktnog>, (preuzeto, 29. 6. 2022.)
9. Aluja, A., Del Barrio, V., i García, L. F. (2007). Personality, social values, and marital satisfaction as predictors of parents' rearing styles. *International Journal of Clinical Health & Psychology*, 7(3), 725–737.
10. Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4) 1269–1287. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>

11. Amato, P. R. (2001). Children and divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15 (3) 355–370. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0893-3200.15.3.355>
12. Amato, P. R. i Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of family issues*, 24(5), 602-626. <https://doi.org/10.1177/0192513X03254507>
13. Amato, P. R. i Sobolewski, J. M. (2004). The Effects of Divorce on Fathers and Children: Nonresidential Fathers and Stepfathers. u M. E. Lamb (Ur.), *The role of the father in child development* (pp. 341–367). John Wiley & Sons Inc.
14. Amato, P. R. i Afifi, T. D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68 (1), 222–235. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00243.x>
15. Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72 (3), 650–666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
16. Amato, P. R., Kane, J. B. i James, S. (2011). Reconsidering the “good divorce”. *Family relations*, 60 (5), 511-524. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00666.x>
17. Američka psihijatrijska udruga, (2013). *DSM-5 Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*. Jastrebarsko: Naklada slap.
18. Anderson, K. L. (2010). Conflict, power, and violence in families. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 726-742. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00727.x>
19. Anderson, S. R., Anderson, S. A., Palmer, K. L., Mutchler, M. S. i Baker, L. K. (2011). Defining High Conflict. *The American Journal of Family Therapy*, 39 (1), 11–27. doi:10.1080/01926187.2010.530194
20. Archer-Kuhn, B. (2018). Domestic violence and high conflict are not the same: A gendered analysis. *Journal of social welfare and family law*, 40(2), 216-233. <https://doi.org/10.1080/09649069.2018.1444446>
21. Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert R.M. (2005). *Socijalna psihologija*, Zagreb, Mate d.o.o.
22. Austin, W. G., Pruett, M. K., Kirkpatrick, H. D., Flens, J. R. i Gould, J. W. (2013). Parental gatekeeping and child custody/child access evaluation: Part I: Conceptual framework, research and application. *Family Court Review*, 51 (3), 485–501. <https://doi.org/10.1111/fcre.12045>

23. Bailey, R., Dana, D., Bailey, E. i Davis, F. (2020). The application of the polyvagal theory to high conflict co-parenting cases. *Family Court Review*, 58 (2), 525–543. <https://doi.org/10.1111/fcre.12485>
24. Baker, A.J.L. (2005). Parent alienation strategies: A qualitative study of adults who experienced parental alienation as a child. *American Journal of Forensic Psychology*, 23 (4), 43-62.
25. Baker, A.J.L. i Darnall, D. (2006). Behaviors and strategies employed in parental alienation: A survey of parental experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 97-124. https://doi.org/10.1300/J087v45n01_06
26. Baker, A. J. L. i Ben-Ami, N. (2011). To Turn a Child Against a Parent Is To Turn a Child Against Himself: The Direct and Indirect Effects of Exposure to Parental Alienation Strategies on Self-Esteem and Well-Being. *Journal of Divorce and Remarriage*, 52 (7), 472–489. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.609424>
27. Baker, A. J., i Chambers, J. (2011). Adult recall of childhood exposure to parental conflict: Unpacking the black box of parental alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(1), 55-76. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.534396>
28. Baker, A. J. L. i Eichler, A. (2016). The linkage between parental alienation behaviors and child alienation. *Journal of Divorce and Remarriage*, 57 (7), 475-484. <https://doi.org/10.1080/10502556.2016.1220285>
29. Baker, A.J.L. (2018.). Reliability and validity of the four-factor model of parental alienation. *Journal of Family Therapy*, 0, 1–2. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12253>
30. Balmer, S., Matthewson, M. i Haines, J. (2018). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian journal of psychology*, 70 (1), 91-99. <https://doi.org/10.1111/ajpy.12159>
31. Baucom, D. H., Sayers, S. L. i Duhe, A. (1989). Attributional style and attributional patterns among married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(4), 596–607. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.4.596>
32. Baum, N. i Shnit, D. (2003). Divorced parents' conflict management styles: Self-differentiation and narcissism. *Journal of Divorce and Remarriage*, 39 (3-4), 37–58. https://doi.org/10.1300/J087v39n03_02
33. Baum, N. (2004). Typology of post-divorce parental relationships and behaviors *Journal of Divorce & Remarriage*, 41 (3–4), 53–79. https://doi.org/10.1300/J087v41n03_03

34. Beckerman, M., van Berkel, S. R., Mesman, J. i Alink, L. R. (2018). Negative parental attributions mediate associations between risk factors and dysfunctional parenting: A replication and extension. *Child Abuse & Neglect*, 81, 249-258. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.05.001>
35. Benet-Martinez, V. i John, O.P. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (3), 729-750.
36. Bernet, W. (2008). Parental alienation disorder and DSM-V. *The American Journal of Family Therapy*, 36(5), 349-366. <https://doi.org/10.1080/01926180802405513>
37. Bernet, W., i Baker, A. J. L. (2013). Parental Alienation, DSM-5, and ICD-11: Response to critics. *Journal of American Academy of Psychiatry and the Law*, 41(1), 98–104.
38. Bernet, W., Gregory, N., Reay, K. M. i Rohner, R. P. (2018). An objective measure of splitting in parental alienation: The parental acceptance–rejection questionnaire. *Journal of forensic sciences*, 63 (3), 776-783. doi: 10.1111/1556-4029.13625
39. Bernet, W. (2020). Introduction to parental alienation. U D. Lorandos i W. Bernet (Ur.), *Parental alienation – Science and law* (5–43). Charles C Thomas.
40. Bertelsen, B. (2021). Staying with the conflict–parenting work and the social organization of post-divorce conflict. *Journal of Family Studies*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/13229400.2020.1869578>
41. Birnbaum, R. i Fidler, B. J. (2005). Commentary on epstein and madsen's »Joint custody with a vengeance: The emergence of parallel parenting orders«. *Canadian Family Law Quarterly*, 24 (3), 337-345.
42. Birnbaum, R. i Bala, N. (2010). Toward the differentiation of high-conflict families: An analysis of social science research and Canadian case law. *Family Court Review*, 48 (3), 403–416. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2010.01319.x>
43. Bonach, K., i Sales, E. (2002). Forgiveness as a mediator between post divorce cognitive processes and coparenting quality. *Journal of Divorce & Remarriage*, 38 (1-2), 17-38. https://doi.org/10.1300/J087v38n01_02
44. Bonach, K. (2005). Factors contributing to quality coparenting: Implications for family policy. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3-4), 79-103. https://doi.org/10.1300/J087v43n03_05
45. Bonach, K., Sales, E. i Koeske, G. (2005). Gender differences in perceptions of coparenting quality among expartners. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43 (1–2), 1–28. https://doi.org/10.1300/J087v43n01_01

46. Bonach, K. (2008). Empirical support for the application of the forgiveness intervention model to postdivorce coparenting. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50 (1), 38-54. <https://doi.org/10.1080/10502550802365631>
47. Boelen, P. A., i Reijntjes, A. (2009). Negative cognitions in emotional problems following romantic relationship break-ups. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 25 (1), 11-19. <https://doi.org/10.1002/smi.1219>
48. Boertien, D., von Scheve, C. i Park, M. (2015). Can Personality Explain the Educational Gradient in Divorce? Evidence From a Nationally Representative Panel Survey. *Journal of Family Issues*, 38(10), 1339–1362. <https://doi.org/10.1177/0192513X15585811>
49. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events?. *American psychologist*, 59 (1), 20-28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
50. Bouchard Jr, T. J. i McGue, M. (2003). Genetic and environmental influences on human psychological differences. *Journal of neurobiology*, 54(1), 4-45. <https://doi.org/10.1002/neu.10160>
51. Boyan, S. i Termini, A. M. (2013). *The psychotherapist as parent coordinator in high-conflict divorce: Strategies and techniques*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315808673>
52. Bradbury, T.N. i Fincham F. D. (1990). Attributions in Marriage, *Psychological Review and critique, Psychological Bulletin*, 107 (1), 3-33.
53. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
54. Buchanan, C. M. i Heiges, K. L. (2001). When conflict continues after the marriage ends: Effects of postdivorce conflict on children. U: Grych, J.H & Fincham, F.D, (Ur.) *Interparental Conflict and Child Development: Theory, research, and applications*. New York, Cambridge University Press, 337–362. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/CBO9780511527838.015>
55. Buljan Flander, G., Tuščić, S.J. i Matešković, D. (2014). Visokokonfliktni razvodi: djeca u središtu sukoba. U: Brajša Žganec, A., Lopižić, J. i Penezić, Z.: *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (375-394). Zagreb: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
56. Caughlin, J. P., Huston, T. L. i Houts, R. M. (2000). How does personality matter in marriage? An examination of trait anxiety, interpersonal negativity, and marital

- satisfaction. *Journal of Personality and social psychology*, 78 (2), 326.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.78.2.326>
57. Clark, W. i Crompton, S. (2006). Till death do us part? The risk of first and second marriage dissolution. *Canadian Social Trends*, 81, 23-33.
58. Claxton, A., O'Rourke, N., Smith, J. Z. i DeLongis, A. (2012). Personality traits and marital satisfaction within enduring relationships: An intra-couple discrepancy approach. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29 (3), 375-396.
<https://doi.org/10.1177/0265407511431183>
59. Clemente, M., Padilla-Racero, D. i Espinosa, P. (2020). The dark triad and the detection of parental judicial manipulators. Development of a judicial manipulation scale. *International journal of environmental research and public health*, 17(8), 2843.
<https://doi.org/10.3390/ijerph16244950>
60. Cohen, O. i Finzi-Dottan, R. (2012). Defense mechanisms and negotiation as predictors of co-parenting among divorcing couples: A dyadic perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30 (4), 430–456.
<https://doi.org/10.1177/0265407512458657>
61. Čubela, V. i Rakić, A., (2001). Odnos između atribucija partnerova negativnog ponašanja i subjektivne kvalitete braka: efekt učestalosti partnerova negativnog ponašanja, *RFFZd* 40 (17) 83-104.
62. Davey, A., Fincham, F. D., Beach, S. R. i Brody, G. H. (2001). Attributions in marriage: Examining the entailment model in dyadic context. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 721. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.4.721>
63. Davies, P. T., Martin, M. J., Sturge-Apple, M. L., Ripple, M. T. i Cicchetti, D. (2016). The distinctive sequelae of children's coping with interparental conflict: Testing the reformulated emotional security theory. *Developmental psychology*, 52 (10), 1646-1655.
doi: 10.1037/dev0000170
64. De Graaf, P. M. i Kalmijn, M. (2006). Divorce motives in a period of rising divorce: Evidence from a Dutch life-history survey. *Journal of family issues*, 27(4), 483-505.
<https://doi.org/10.1177/0192513X05283982>
65. Diamond, R. M. i Parker, M. L. (2018). Development of the divorce initiation inventory. *Contemporary Family Therapy*, 40 (4), 346-356.
<https://doi.org/10.1007/s10591-018-9463-0>
66. Dijkstra, S. (2016). Listening to children and parents: Seven dimensions to untangle high-conflict divorce. U: Liefaard, T. & Sloth-Nielsen, J., (Ur.), *The United Nations*

- Convention on the rights of the child: Taking stock after 25 years and looking ahead.* Leiden: Brill Nijhoff, 855–876.
67. Dilchert, S., Ones, D. S., Viswesvaran, C. i Deller, J. (2006). Response distortion in personality measurement: Born to deceive, yet capable of providing valid self-assessments?. *Psychology Science*, 48 (3), 209-225.
 68. Donner, M. B. (2006). Tearing the child apart. The contribution of narcissism, envy and perverse of thought to child custody wars. *Psychoanalytic Psychology*, 23 (3), 542–553. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0736-9735.23.3.542>
 69. Donnellan, M. B., Conger, R. D. i Bryant, C. M. (2004). The Big Five and enduring marriages. *Journal of Research in personality*, 38 (5), 481-504. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2004.01.001>
 70. Drozd, L. M. i Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation, and/or estrangement? A decision tree. *Journal of child custody*, 1(3), 65-106. https://doi.org/10.1300/J190v01n03_05
 71. Drozd, L., Saini, M. i Olesen, N. (2016). *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*. New York:Oxford University Press.
 72. Durtschi, J. A., Fincham, F. D., Cui, M., Lorenz, F. O. i Conger, R. D. (2011). Dyadic Processes in Early Marriage: Attributions, Behavior, and Marital Quality. *Family Relations*, 60(4), 421–434. doi:10.1111/j.1741-3729.2011.00655.x
 73. Dush, C. M. K., Kotila, L. E. i Schoppe-Sullivan, S. J. (2011). Predictors of supportive coparenting after relationship dissolution among at-risk parents. *Journal of Family Psychology*, 25 (3), 356-365. <https://doi.org/10.1037/a0023652>
 74. Elizabeth, V. (2015). From domestic violence to coercive control: Towards the recognition of oppressive intimacy in the Family Court. *New Zealand Sociology*, 30 (2), 26–43.
 75. Elrod, L. D. (2001). Reforming the system to protect children in highconflict custody cases. *William Mitchell Law Review*, 28 (2), 495-551. <http://open.mitchellhamline.edu/wmlr/vol28/iss2/5>
 76. Emery, R. E., Shim, H. J. i Horn, E. (2012). Examining divorce consequences and policies and the question: Is marriage more than a piece of paper? U Campbell, L., & Loving, T.J., (Ur.), *Interdisciplinary research on close relationships: The case for integration*. Washington, DC, American Psychological Association, 227–250.

77. Ernečić, M. (2015). Odrednice reakcija stručnjaka na manipulaciju djetetom u procesu razvoda braka, *Doktorska disertacija*, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb
78. Ernečić, M. i Patrčević, S. (2013). *Razvod – pogled iznutra.*, Koprivnica: Udruga za pomoć djeci i mladeži »Priatelj«
79. Feinberg, M. E. (2003). The internal structure and ecological context of coparenting: A framework for research and intervention. *Parenting: science and practice*, 3 (2), 95-131. https://doi.org/10.1207/S15327922PAR0302_01
80. Feinberg, M. E., Brown, L. D. i Kan, M. L. (2012). A multi-domain self-report measure of coparenting. *Parenting*, 12 (1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.638870>
81. Fidler, B. J., Bala, N., Birnbaum, R., i Kavassalis, K. (2008). Challenging issues in child custody assessments: A guide for legal and mental health professionals. *Toronto: Thomson Carswell.*
82. Fidler, B. J., i Bala, N. (2010). Children resisting postseparation contact with a parent: Concepts, controversies, and conundrums. *Family Court Review*, 48 (1), 10-47. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01287.x>
83. Fidler, B. J., Bala, N., i Hurwitz, H. (2013). *Best practice guide: Responding to emotional harm of children in high conflict separation.* Toronto, CA: High Conflict Forum.
84. Fidler, B. J., Bala, N. i Saini, M. A. (2013). *Children who resist postseparation parental contact: A differential approach for legal and mental health professionals.* New York, NY: Oxford University Press.
85. Fidler, B. J. i Bala, N. (2020). Concepts, controversies and conundrums of “alienation:” Lessons learned in a decade and reflections on challenges ahead. *Family court review*, 58 (2), 576-603. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01287.x>
86. Filipović, G. i Osmak-Franjić, D. (2010). Manipulacija djecom tijekom razvoda braka ili prekida izvanbračne zajednice roditelja – iz perspektive pravobraniteljice za djecu. U: Osmak-Franjić, D., ur. (2010). *Djeca i konfliktni razvodi.* Zagreb. Pravobraniteljica za djecu.
87. Fincham, F. D. i Bradbury, T. N. (1992). Assessing attributions in marriage: the relationship attribution measure. *Journal of personality and social psychology*, 62 (3), 457-468. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.3.457>

88. Fincham, F. D., Paleari, F. G. i Regalia, C. (2002). Forgiveness in marriage: The role of relationship quality, attributions, and empathy. *Personal relationships*, 9 (1), 27-37. <https://doi.org/10.1111/1475-6811.00002>
89. Fincham, F. D. (2009). Conflict, marital. U H. T. Reis i S. Sprecher (Ed). *Encyclopedia of human relationships*, Los Angeles: Sage Reference Publication. 2, 298 – 303.
90. Finzi-Dottan, R. i Cohen, O. (2014). Predictors of parental communication and cooperation among divorcing spouses. *Journal of Child and family Studies*, 23 (1), 39-51. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9684-z>
91. Fischer, T. F., De Graaf, P. M. i Kalmijn, M. (2005). Friendly and antagonistic contact between former spouses after divorce: Patterns and determinants. *Journal of Family Issues*, 26 (8), 1131-1163. <https://doi.org/10.1177/0192513X05275435>
92. Fletcher, G. J. O., (2002). *The new science of intimate relationships*. Malden, MA.
93. Flis, I. i Rezo Bagarić, I. (2021). Znanstveni mač i gordijski čvor otuđenja. *Zagrebačko psihološko društvo*.
94. Forsterling, F. (2001). *Attribution retraining*. Milton Keynes: Academic Press.
95. Fotheringham, S., Dunbar, J. i Hensley, D. (2013). Speaking for themselves: Hope for children caught in high conflict custody and access disputes involving domestic violence. *Journal of Family Violence*, 28 (4), 311–324. <https://doi.org/10.1007/s10896-013-9511-3>
96. Friedlander, S. i Walters, M. G. (2010). When a child rejects a parent: Tailoring the intervention to fit the problem. *Family Court Review*, 48, 98–111.
97. Friedman, M. (2004). The so-called high-conflict couple: A closer look, *The American Journal of Family Therapy*, 32 (2), 101–117. <https://doi.org/10.1080/01926180490424217>
98. Frisby, B. N., Booth-Butterfield, M., Dillow, M., Matthew, M. M. i Weber, K. D. (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress, and post-divorce relationships, *Journal of Social and Personal Relationships*, 29 (6), 715–735. <https://doi.org/10.1177%2F0265407512443452>
99. Funder, D. C. (2001). Personality. *Annual Review of Psychology*, 52, 197-221.
100. Funder, D.C., (2010)., *The Personality Puzzle*, W.W. Norton & Company. Inc, New York 162-175.
101. Ganiban, J. M., Ulbricht, J. A., Spotts, E. L., Lichtenstein, P., Reiss, D., Hansson, K. i Neiderhiser, J. M. (2009). Understanding the role of personality in explaining

- associations between marital quality and parenting. *Journal of Family Psychology*, 23 (5), 646–660. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0016091>
102. Ganong, L., Coleman, M. & Chapman, A. (2012). Gatekeeping after separation and divorce. In: Drozd, L., Saini, M. & Olesen, N., (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*. Oxford University Press, 369–398.
103. Garber, B. D. (2014). The chameleon child: Children as actors in the high conflict divorce drama. *Journal of Child Custody*, 11(1), 25-40. <https://doi.org/10.1080/15379418.2014.892805>
104. Garber, B. D. (2015). Cognitive-behavioral methods in high conflict divorce: Systematic desensitization adapted to parent child reunification interventions. *Family Court Review*, 53 (1), 96-112. <https://doi.org/10.1111/fcre.12133>
105. Gardner, R. A. (2001). Parental alienation syndrome (PAS): Sixteen years later. In *Academy Forum*, 45 (1), 10-12.
106. Garrity, C. B. & Baris, M. A. (1994). *Caught in the middle: Protecting the children of high-conflict divorce*. New York: Lexington Books.
107. Garton, N. (2016). Conflict analysis and intervention selection for the parenting coordinator: strategies for success. Available at SSRN 2887675. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2887675>
108. Gilmour, G. A. (2004). *High-conflict separation and divorce: Options for consideration*. Presented to Family, Children and Youth Section: Department of Justice, Canada.
109. Gottman, J. M. (1983). *Divorce in psychosocial perspective: Theory and research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
110. Graham, E. E. (2003). Dialectic contradictions in postmarital relationships, *The Journal of Family Communication*, 3 (4), 193–214. https://doi.org/10.1207/S15327698JFC0304_3
111. Graham, E. E. & Edwards, A. P. (2008). A separate togetherness: Dialectical tensions and shadow realities in post-marital relationships. In L. Arnold (Eds.), *Research in Family Communication*. Boston, MA: Allyn & Bacon, 90–98.
112. Greenberg, L. S. (2004). Emotion-focused therapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 11 (1), 3–16. <https://doi.org/10.1002/cpp.388>

- 113.Greenberg, L. R., Doi Fick, L. i Schnider, H. R. A. (2016). Catching them before too much damage is done: Early intervention with resistance-refusal dynamics. *Family Court Review*, 54(4), 548-563. <https://doi.org/10.1111/fcre.12242>
- 114.Gryczkowski, M. R., Jordan, S. S. i Mercer, S. H. (2010). Differential relations between mothers' and fathers' parenting practices and child externalizing behavior. *Journal of Child and Family Studies*, 19 (5), 539–546. <https://doi.org/10.1002/cpp.388>
- 115.Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N. i McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 71 (6), 1648–1661. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00255>
- 116.Gumina, J. M. (2009). Communication of the decision to divorce: A retrospective qualitative study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50 (3), 220-232. <https://doi.org/10.1080/10502550902717921>
- 117.Hald, G. M., Strizzi, J. M., Ciprić, A. i Sander, S. (2019). The Divorce Conflict Scale. *Journal of Divorce & Remarriage*. 61 (2), 83-104. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1627150>
- 118.Hallman, M., Dienhart, A. i Beaton, J. (2007). A qualitative analysis of fathers' experiences of parental time after separation and divorce. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice About Men as Fathers*, 5 (1), 4–24. DOI: 10.3149/fth.0501.4
- 119.Härkönen, Juho. 2014. "Divorce: Trends, Patterns, Causes, Consequences." U Treas, Judith K., Scott, Jacqueline, and Richards, Martin (Ur.) *The Wiley-Blackwell Companion to the Sociology of Families*. Chichester: John Wiley and Sons, pp. 303-322.
- 120.Harman, J. J., Leder-Elder, S. i Biringen, Z. (2016). Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll. *Children and youth services review*, 66, 62-66. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.04.021>
- 121.Harman, J. J., Kruk, E., i Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological bulletin*, 144 (12), 1275-1299. <https://doi.org/10.1037/bul0000175>
- 122.Harman, J. J., Bernet, W., i Harman, J. (2019). Parental alienation: The blossoming of a field of study. *Current directions in psychological science*, 28(2), 212-217. <https://doi.org/10.1177/0963721419827271>

123. Harman, J. J., Lorandos, D., Biringen, Z. i Grubb, C. (2020). Gender differences in the use of parental alienating behaviors. *Journal of family violence*, 35 (5), 459-469. <https://doi.org/10.1007/s10896-019-00097-5>
124. Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication monographs*, 76(4), 408–420 <https://doi.org/10.1080/03637750903310360>
125. Heaven, P. C., Smith, L., Prabhakar, S. M., Abraham, J. i Mete, M. E. (2006). Personality and conflict communication patterns in cohabiting couples. *Journal of Research in Personality*, 40 (5), 829-840. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.09.012>
126. Heller, D., Watson, D. i Ilies, R. (2004). The role of person versus situation in life satisfaction: a critical examination. *Psychological bulletin*, 130(4), 574-600. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.4.574>
127. Hercigonja Novković, H., Buljan Flander, G. i Kocijan Hercigonja, D. (2012). Roditeljska manipulacija djecom-oblik emocionalnog zlostavljanja. *Socijalna psihijatrija*, 40 (2), 151-156.
128. Hetherington, E. M. i Kelly, J. (2002). *For better or for worse*. New York: Norton.
129. Hewstone, M. E., Stroebe, W. E., i Jonas, K. E. (2008). *Introduction to social psychology*. Blackwell Publishing.
130. Holtzworth, A., Munero, A. i Jacobson, W. S. (1985). Casual attributions and married couples. *Journal of personality and social psychology*, 3, 412-432.
131. Hutson, R. A. (2007). Child support and parental conflict in low-income families. *Children and Youth Services Review*, 29 (9), 1142–1157. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.04.004>
132. Jakovina, A., (2010), Odnos neuroticizma i njegovih faceta s egoističkim i moralističkim iskrivljanjem odgovora, *Diplomski rad*, Filozofski fakultet, Zagreb
133. Johnston, J. R. (1994). High-conflict divorce. *Future of Children*, 4 (1), 165–182. <https://doi.org/10.2307/1602483>
134. Johnston, J. R. i Campbell, L. E. (1999). *Impasses of divorce: The dynamics and resolution of family conflict*. New York: Simon and Schuster.
135. Johnston, J. R. i Kelly, J. B. (2004). Rejoinder to Gardner's "Commentary on Kelly and Johnston's 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome." *Family Court Review*, 42 (4), 622–628. DOI:10.1177/1531244504268658

136. Johnston, J. R., Roseby, V. i Kuehnle, K. (2009). *In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce*. New York, NY: Springer Publishing Company.
137. Johnston, J. i Sullivan, M. (2020). Parental Alienation: In search of common ground for a more differentiated theory. *Family Court Review*, 58 (2), 270-292. <https://doi.org/10.1111/fcre.12472>
138. Jolivet, K. R. (2011). The psychological impact of divorce on children: What is a family lawyer to do. *American Journal of Family Law*, 25 (4), 175-183.
139. Jones, R., Browne, K. i Chou, S. (2017). A critique of the revised Conflict Tactics Scales-2 (CTS-2). *Aggression and Violent Behavior*, 37, 83-90. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.08.005>
140. Joyce, A. N. (2016). High-Conflict Divorce: A form of child neglect. *Family Court Review*, 54 (4), 642–656. <https://doi.org/10.1111/fcre.12249>
141. Kalmijn, M. i Monden, C. W. (2006). Are the negative effects of divorce on well-being dependent on marital quality?. *Journal of marriage and family*, 68 (5), 1197-1213. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00323.x>
142. Kalmijn, M. i Poortman, A. R. (2006). His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European sociological review*, 22 (2), 201-214. <https://doi.org/10.1093/esr/jci052>
143. Kalmijn, M. (2015). Father-child relations after divorce in four European countries: Patterns and determinants. *Comparative Population Studies*, 40 (3), 251-276. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-10>
144. Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihologijske teme*, 15 (1), 101-128.
145. Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological bulletin*, 118 (1), 3.
146. Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (2000). Attributions in marriage: State or trait? A growth curve analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (2), 295. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.2.295>
147. Kayser, K. i Rao, S. S. (2006). Process of disaffection in relationship breakdown. In M. A. Fine i J. H. Harvey (Eds.), *Handbook of divorce and relationship dissolution*, New Jersey, NJ: Lawrence Erlbaum, 201–221.

148. Kelly, J. B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39 (8), 963–973. <https://doi.org/10.1097/00004583-200008000-00007>
149. Kelly, J. B. i Lamb, M. E. (2000). Using child development research to make appropriate custody and access decisions for young children. *Family Court Review*, 38 (3), 297–311. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2000.tb00577.x>
150. Kelly, K. B. i Johnston, J. R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*, 39 (3), 248–266. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2001.tb00609.x>
151. Kelly, J. B. (2002). Psychological and legal interventions for parents and children in custody and access disputes: Current research and practice. *Virginia Journal of Social Policy & the Law*, 10 (1), 129-163.
152. Kelly, J. B. i Emery, R. E. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52 (4), 352–362. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
153. Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family Process*, 46 (1), 35–52. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00190.x>
154. Klasnić, K. (2017). *Utjecaj rodne podjele obiteljskih obveza i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena*. Zagreb, Pravobranitelj/ca za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:780017>
155. Koppejan-Luitze, H. S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M. i Finkenauer, C. (2020). Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38 (2), 765–782. <https://doi.org/10.1177/0265407520972189>
156. Kruk, E. (2018). Parental alienation as a form of emotional child abuse: Current state of knowledge and future directions for research. *Family science review*, 22 (4), 141-164.
157. Krznarić, T. i Kamenov, Ž. (2016). Attributions of partner's negative behavior and intimate relationship quality. *Socijalna psihijatrija*, 44(4), 283-290.
158. Krznarić Jaković, T. (2020). *Uloga kognitivnih i motivacijskih činitelja u predviđanju konstruktivne komunikacije prilikom sukoba u bliskim vezama* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Psychology).

159. Kullberg, C. (2004). Work and social support: Social workers' assessments of male and female clients' problems and needs. *Affilia*, 19 (2), 199-210.
160. Lacković-Grgin, K. Penezić, Z. (2018). Razvojno-psihološka perspektiva. Jastrebarsko: Naklada Slap.
161. Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A. i Feinberg, M. (2016). Typologies of post-divorce coparenting and parental well-being, parenting quality and children's psychological adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 47 (5), 716-728. <https://doi.org/10.1007/s10578-015-0604-5>
162. Lange, A., Visser, M. M., Scholte, R. H. i Finkenauer, C. (2021). Parental conflicts and posttraumatic stress of children in high-conflict divorce families. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s40653-021-00410-9>
163. Langenbrunner, M. R., Cox, M. E. i Cherry, D. (2013). Psychometrics of LOCA: Level of conflict assessment of divorcing or separating couples. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54 (6), 439-457. <https://doi.org/10.1080/10502556.2013.810978>
164. Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A. i Feinberg, M. (2015). Typologies of Post-divorce Coparenting and Parental Well-Being, Parenting Quality and Children's Psychological Adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 47(5), 716-728. <https://doi.org/10.1007/s10578-015-0604-5>
165. Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008). *Psihologija ličnosti*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
166. Lavee, Y. i Ben-Ari, A. (2004). Emotional expressiveness and neuroticism: Do they predict marital quality? *Journal of Family Psychology*, 18(4), 620-627. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.4.620>
167. Lauri Korajlija, A. (2022). Trebamo li se otuđiti od otuđenja?. *Socijalna psihijatrija*, 50 (1), 49-74. <https://doi.org/10.24869/spsih.2022.49>
168. Laurin, J. C., Joussemet, M., Tremblay, R. E. i Boivin, M. (2015). Early forms of controlling parenting and the development of childhood anxiety. *Journal of Child and Family Studies*, 24 (11), 3279-3292. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0131-9>
169. Lazić, M. M. (2020). Teorijski i praktični značaj složenih modela zasnovanih na analizama moderacije i medijacije. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 45(2), 57-76. <https://doi.org/10.19090/gff.2020.2.57-76>
170. Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: A study of multiple outcomes. *Demography*, 55 (3), 769-797. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0667-6>

171. Lebow, J. i NEWCOMB REKART, K. A. T. H. L. E. E. N. (2007). Integrative family therapy for high-conflict divorce with disputes over child custody and visitation. *Family Process*, 46(1), 79-91. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2006.00193.x>
172. López, T. J., Iglesias, V. E. N. i García, P. F. (2014). Parental alienation gradient: Strategies for a syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 42 (3), 217-231. <https://doi.org/10.1080/01926187.2013.820116>
173. Lucas, N., Nicholson, J. M. i Erbas, B. (2013). Child mental health after parental separation: The impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, 19 (1), 53-69. <https://doi.org/10.5172/jfs.2013.19.1.53>
174. Lund, K. L. (1990). A feminist perspective on divorce therapy for women. *Journal of Divorce*, 13 (3), 57-68. https://doi.org/10.1300/J279v13n03_05
175. Lundberg, S. (2010). *Personality and marital surplus* (IZA Discussion Paper No. 4945). Retrieved from
176. MacKinnon, D. P. i Fairchild, A. J. (2009). Current directions in mediation analysis. *Current directions in psychological science*, 18 (1), 16-20. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01598.x>
177. Macoby, E. E. i Mnookin, R. H. (1992). *Dividing the child: Social and legal dilemmas of custody*. London:Harvard University Press.
178. Madden-Derdich, D. A. i Leonard, S. A. (2002). Shared experiences, unique realities: Formerly married mothers' and fathers' perceptions of parenting and custody after divorce. *Family Relations*, 51(1), 37-45. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2002.00037.x>
179. Mahmoodabadi, H. Z., Bahrami, F., Ahmadi, A., Etemadi, O. i Zadeh, M. S. F. (2012). The effectiveness of retraining attribution styles (cognitive therapy) on dimensions of family functioning in divorce applicant couples. *International Journal of Psychological Studies*, 4(2), 257-263. <http://dx.doi.org/10.5539/ijps.v4n2p257>
180. Majnarić, I. (2022). Obilježja visokokonfliktnih razvoda roditelja s maloljetnom djecom. *Ljetopis socijalnog rada*, 1(29), 99-123. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v29i1.487>
181. Malcore, S. A., Windell, J., Seyuin, M. i Hill, E. (2010). Predictors of continued conflict after divorce or separation: Evidence from a high-conflict group treatment program. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51 (1), 50-64. <https://doi.org/10.1080/10502550903423297>

182. Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B., Schutte, N. S., Bhullar, N. i Rooke, S. E. (2010). The five-factor model of personality and relationship satisfaction of intimate partners: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 44 (1), 124-127. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.09.004>
183. Maljuna, I., Ajduković, M. i Ostojić, D. (2019). Prepoznavanje simptoma graničnog poremećaja ličnosti roditelja u situacijama ugrožene dobrobiti djeteta: perspektiva stručnjaka iz centara za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 26 (3), 305–333. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v26i3.337>
184. Maljuna, I., Ajduković, M. i Ostojić, D. (2020). Obilježja prekida partnerske zajednice roditelja sa simptomima emocionalno nestabilne ličnosti. *Socijalna psihijatrija*, 48 (1), 20–49. <https://doi.org/10.24869/spsih.2020.20>
185. Mandarino, K., Kline Pruett, M. i Fieldstone, L. (2016). Co-parenting in a highly conflicted separation/divorce: Learning about parents and their experiences of parenting coordination, legal, and mental health interventions. *Family Court Review*, 54(4), 564-577. <https://doi.org/10.1111/fcre.12243>
186. Markham, M. S., Ganong, L. H. i Coleman, M. (2007). Coparental identity and mothers' cooperation in coparental relationships. *Family Relations*, 56 (4), 369-377. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2007.00466.x>
187. Marques, T. M., Narciso, I. i Ferreira, L. C. (2020). Empirical research on parental alienation: A descriptive literature review. *Children and Youth Services Review*, 119, 105572. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105572>
188. Marshack, K., J. (2007). *High conflict divorce* Preuzeto s: <https://kmarshack.com/therapy-basics/high-conflict-divorce/>(1. 2. 2022.)
189. McClure, E. B. (2000). A meta-analytic review of sex differences in facial expression processing and their development in infants, children, and adolescents. *Psychological Bulletin*, 126, 424–453.
190. McIntosh, J. (2003). Enduring conflict in parental separation: Pathways of impact on child development. *Journal of Family Studies*, 9 (1), 63–80. <https://doi.org/10.5172/jfs.9.1.63>
191. Mercadante, C., Taylor, M. F. i Pooley, J. A. (2014). "I wouldn't wish it on my worst enemy": Western Australian fathers' perspectives on their marital separation experiences. *Marriage & family review*, 50(4), 318-341. <https://doi.org/10.1080/01494929.2013.879556>

192. Milković, M., Stojević, M. i Ćosić, I. (2021). Postupci u konfliktnom razdvojenom roditeljstvu i tretmanske intervencije. *Društvo za psihološku pomoć. Dostupno na stranici: <https://zgpd.hr/2021/11/07/postupci-u-konfliktnom-razdvojenom-roditeljstvu-i-tretmanskeintervencije>*.
193. Mitcham-Smith, M. i Henry, W. J. (2007). High-conflict divorce solutions: Parenting coordination as an innovative co-parenting intervention. *The Family Journal*, 15(4), 368-373. <https://doi.org/10.1177/1066480707303751>
194. Mikulincer, M. i Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York, NY: Guilford.
195. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (MRMS) (2022). *Statistička izvješća, Obiteljsko pravna zaštita u Republici Hrvatskoj (2017-2021)*. Preuzeto: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Odluke/Godisnje%20statisti%C4%8Dko%20izvje%C5%A1%C4%87e%20za%202021.%20godinu.pdf> (20.9.2022.).
196. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (MRMS) (2022). *Razvod braka*. Preuzeto s <https://mrosp.gov.hr/istaknute-teme/obitelj-i-socijalna-politika/obitelj-12037/djeca-i-obitelj-12048/razvod-braka-12059/12059>. (26. 6. 2022.)
197. Morris, M. H. i West, C. (2000). An evaluation of the post-divorce parental conflict scale. *Journal of Divorce & Remarriage*, 33(3-4), 77-91. https://doi.org/10.1300/J087v33n03_05
198. Mutchler, M. S. (2017). Family counseling with high-conflict separated parents: Challenges and strategies. *The Family Journal*, 25 (4), 368–375. <https://doi.org/10.1177%2F1066480717731346>
199. NCAPA (National Coalition Against Parental Alienation) (2019). Preuzeto s: <http://againstpas.org/what-is-parental-alienation/>. (9. 7. 2019.).
200. Neff, R. i Cooper, K. (2004). Parental conflict resolution: Six-, twelve-, and fifteen-month follow-ups of a high-conflict program. *Family Court Review*, 42 (1), 99–114. <https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2004.tb00636.x>
201. Newman, H. M. i Langer, E. J. (1981). Post-divorce adaptation and the attribution of responsibility. *Sex Roles*, 7(3), 223-232. <https://doi.org/10.1007/BF00287537>
202. Nilforooshan, P., Ahmadi, A., Fatehizadeh, M., Abedi, M. R. i Ghasemi, V. (2013). How adult attachment and personality traits are related to marital quality: The role of relationship attributions and emotional reactions. *Europe's Journal of Psychology*, 9(4), 783-797.

203. Obiteljski zakon (2015). *Narodne novine*, 103/2015., 98/2019. (preuzeto 9.1. 2022. <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>)
204. Obradović, J., i Čudina-Obradović, M. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10 (1), 45-68. <https://doi.org/10.3935/rsp.v10i1.139>
205. O'Hara, K. L., Sandler, I. N., Wolchik, S. A. i Tein, J. Y. (2019). Coping in context: The effects of long-term relations between interparental conflict and coping on the development of child psychopathology following parental divorce. *Development and psychopathology*, 31 (5), 1695-1713. doi:10.1017/s0954579419000981
206. Parmač Kovačić, M. (2015). Sveci i superheroji, ili općenito savršeni: Provjera mogućnosti odvajanja egoističkoga od moralističkoga socijalno poželjnoga odgovaranja. *Psihologijske teme*, 24 (2), 259-277.
207. Pennington, D.C. (2008). *Osnove socijalne psihologije*. Naklada Slap, Jastrebarsko
208. Petren, R. E., Ferraro, A. J., Davis, T. R. i Pasley, K. (2017). Factors linked with coparenting support and conflict after divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58 (3), 145–160. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1300013>
209. Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta
210. Polak, S., i Saini, M. (2015). Children resisting contact with a parent postseparation: Assessing this phenomenon using an ecological systems framework. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(3), 220-247. <https://doi.org/10.1080/10502556.2015.1012698>
211. Polak, S. i Saini, M. (2018). The complexity of families involved in high-conflict disputes: A postseparation ecological transactional framework. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60 (2) 117-140. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1488114>
212. Poustie, C., Matthewson, M. i Balmer, S. (2018). The forgotten parent: The targeted parent perspective of parental alienation. *Journal of Family Issues*, 39 (12), 3298-3323. <https://doi.org/10.1177/0192513X18777867>
213. Profaca, B. (2010). Učinci izraženog roditeljskog sukoba tijekom razvoda na dijete. U: Osmak-Franjić, D. (Ur.), *Djeca i konfliktni razvodi*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu, 77-93.
214. Pruett, M. K., Williams, T. Y., Insabella, G. i Little, T. D. (2003). Family and legal indicators of child adjustment to divorce among families with young children. *Journal of Family Psychology*, 17 (2), 169. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0893-3200.17.2.169>

- 215.Pruett, M. K., Cowan, C. P., Cowan, P. A. i Diamond, J. (2012). Supporting father involvement in the context of separation and divorce. In K. Kuehnle & L. M. Drozd (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (123-151). New York: Oxford University Press.
- 216.Rammstedt, B. i John, O. P. (2007). Measuring personality in one minute or less: A 10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of research in Personality*, 41(1), 203-212. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001>
- 217.Ranson, G. (2012). Men, paid employment and family responsibilities: Conceptualizing the ‘working father’. *Gender, Work & Organization*, 19(6), 741-761.
- 218.Rao, A. G. (2021). Rejecting'Unjustified'Rejection: Why Family Courts Should Exclude Parental Alienation Experts. *BCL Rev.*, 62, 1759.
- 219.Repišti, S. (2017). Posebne Teme U Statističkom Obrazovanju: Lekcija O Medijatorskim I Moderatorskim Efektima (Special Topics in Statistical Education: The Lesson on Mediating and Moderating Effects). *Istraživanje matematičkog obrazovanja (IMO)*, 9, 15-25. DOI: 10.7251/IMO1701035R
- 220.Rezolucija „*The impact of intimate partner violence and custody rights on women and children*” (2021). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0406_EN.html (preuzeto: 20. 6. 2022.).
- 221.Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A. i Goldberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives on Psychological science*, 2(4), 313-345. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1745-6916.2007.00047.x>
- 222.Robins, R. W., Caspi, A. i Moffitt, T. E. (2000). Two personalities, one relationship: both partners' personality traits shape the quality of their relationship. *Journal of personality and social psychology*, 79(2), 251. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.2.251>
- 223.Roje Đapić, M. i Buljan Flander, G. (2019). Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja: Analiza stanja u Hrvatskoj. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 27 (2), 256–274. DOI: 10.31299/ksi.27.2.6
- 224.Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. i Galić, R. (2020). Razdvajanje roditelja i otuđenje: Izgubljeni u prijevodu – Operacionalizacija stručne i znanstvene terminologije. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 28 (1), 133–141. <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.7>

225. Rowen, J. i Emery, R. (2018). Parental denigration: A form of conflict that typically backfires. *Family Court Review*, 56 (2), 258-268. <https://doi.org/10.1111/fcre.12339>
226. Rowlands, G. A. (2018). Parental alienation: A measurement tool. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60 (4), 316–331. doi:10.1080/10502556.2018.1546031
227. Saeed Abbasi, I. (2017). Personality and marital relationships: Developing a satisfactory relationship with an imperfect partner. *Contemporary Family Therapy*, 39(3), 184-194. <https://doi.org/10.1007/s10591-017-9414-1>
228. Saini, M., Johnston, J. R., Fidler, B. J. i Bala, N. (2016). Empirical studies of alienation. In Drozd, L., Saini, M & Olesen, N. (Eds) *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*, New York, Oxford University Press, *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*, 374-430.
229. Saini, M. A., Drozd, L. M. i Olesen, N. W. (2017). Adaptive and maladaptive gatekeeping behaviors and attitudes: Implications for child outcomes after separation and divorce. *Family Court Review*, 55 (2), 260-272. <https://doi.org/10.1111/fcre.12276>
230. Saini, M. i Deutsch, R. (2017). Program evaluation, training, and dissemination. In A. Judge & R. Deutsch (Eds.), *Overcoming parent-child contact problems: Family-based interventions for resistance, rejection, and alienation*, New York, NY: Oxford University Press. 277–306.
231. Sandler, I., Miles, J., Cookston, J. i Braver, S. (2008). Effects of father and mother parenting on children's mental health in high-and low-conflict divorces. *Family Court Review*, 46 (2), 282-296. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2008.00201.x>
232. Simring Milchman, M. (2019). How far has parental alienation research progressed toward achieving scientific validity?. *Journal of Child Custody*, 16 (2), 115-139. <https://doi.org/10.1080/15379418.2019.1614511>
233. Sbarra, D. A. i Emery, R. E. (2005). Coparenting conflict, nonacceptance, and depression among divorced adults: Results from a 12-year follow-up study of child custody mediation using multiple imputation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75(1), 63-75. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.75.1.63>
234. Sbarra, D. A. i Emery, R. E. (2008). Deeper into divorce: using actor-partner analyses to explore systemic differences in coparenting conflict following custody dispute resolution. *Journal of Family Psychology*, 22(1), 144. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.1.144>
235. Schramm, D. G. i Becher, E. H. (2020). Common practices for divorce education. *Family Relations*, 69 (3), 543–558. <https://doi.org/10.1111/fare.12444>

- 236.Scott, M. E., Booth, A., King, V. i Johnson, D. R. (2007). Postdivorce father-adolescent closeness. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1194-1209. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00441.x>
- 237.Sears, M. S., Repetti, R. L., Reynolds, B. M., Robles, T. F. i Krull, J. L. (2016). Spillover in the home: The effects of family conflict on parents' behavior. *Journal of Marriage and Family*, 78 (1), 127–141. <https://doi.org/10.1111/jomf.12265>
- 238.Siegel, J. C. i Langford, J. S. (1998). MMPI-2 Validity scales and suspected parental alienation syndrom. *American Journal of Forensic Psychology*, 16 (4), 5-14.
- 239.Sillars, A., i McLaren, R. M. (2015). Attribution in conflict. *The International Encyclopedia of Interpersonal Communication*, 1-6. <https://doi.org/10.1002/9781118540190.wbeic113>
- 240.Smojver-Ažić, S. i Martinac Dorčić, T. (2010). Povezanost osobina ličnosti i nekih karakteristika obiteljskoga funkcioniranja sa psihičkim simptomima majki i očeva. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19 (1-2 (105-106)), 209-231.
- 241.Smyth, B. M. i Moloney, L. J. (2017). Entrenched postseparation parenting disputes: The role of interparental hatred? *Family Court Review*, 55 (3), 404–416. <https://doi.org/10.1111/fcre.12294>
- 242.Smyth, B. M. i Moloney, L. J. (2019). Post-separation parenting disputes and the many faces of high conflict: Theory and research. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 40(1), 74-84. <https://doi.org/10.1002/anzf.1346>
- 243.Sobolewski, J. M. i King, V. (2005). The importance of the coparental relationship for nonresident fathers' ties to children. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1196-1212. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00210.x>
- 244.Sobolewski, J. M. i Amato, P. R. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents always better than feeling close to one?. *Social forces*, 85 (3), 1105-1124. <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0056>
- 245.Solomon, B. C., i Jackson, J. J. (2014). Why do personality traits predict divorce? Multiple pathways through satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106 (6), 978. <https://doi.org/10.1037/a0036190>
- 246.Spillane-Grieco, E. (2000). Cognitive-behavioral family therapy with a family in high-conflict divorce: A case study. *Clinical Social Work Journal*, 28 (1), 105–119. <https://doi.org/10.1023/A:1005167926689>

247. Statista: *Divorce rates in Europe in 2020, by country (per 100 marriages)* (2022). Preuzeto s: <https://www.statista.com/statistics/612201/divorce-rates-in-european-countries/> (8. 10. 2022.).
248. Steinbach, A. i Augustijn, L. (2022). Children's well-being in sole and joint physical custody families. *Journal of Family Psychology*, 36(2), 301. <https://doi.org/10.1037/fam0000875>
249. Stewart, R. (2001). *The early identification and streaming of cases of high conflict separation and divorce: A review*. Department of Justice Canada.
250. Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S. i Sugarman, D. B. (1996). The revised Conflict Tactics Scales (CTS2): Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17 (3) 283–316. <https://doi.org/10.1177%2F019251396017003001>
251. Štifter, A., Mihalj, M., Bulat, L. R. i Vuković, S. (2016). Razlozi razvoda braka kao odrednice sporazuma o roditeljskoj skrbi. *Ljetopis Socijalnog Rada/Annual of Social Work*, 23 (2).
252. Treloar, R. (2019). Parents making meaning of high-conflict divorce. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 40 (1), 85-97. <https://doi.org/10.1002/anzf.1347>
253. Trinder, L. (2008). Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families. *Journal of Family Issues*, 29 (10), 1298–1324. <https://doi.org/10.1177%2F0192513X08315362>
254. van der Wal, R. C., Finkenauer, C. i Visser, M. M. (2019). Reconciling mixed findings on children's adjustment following high-conflict divorce. *Journal of Child and Family Studies*, 28 (2), 468–478. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1277-z>
255. van Dijk, R., van der Valk, I. E., Deković, M. i Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79 (2020), 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>
256. Visser, M., Finkenauer, C., Schoemaker, K., Kluwer, E., Rijken, R. van der, Lawick, J. i van Lamers-Winkelmann, F. (2017). I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts. *Journal of Child and Family Studies*, 26 (11), 3055–3066. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0821-6>

257. Van Lawick, J. i Visser, M. (2015). No kids in the middle: Dialogical and creative work with parents and children in the context of high conflict divorces. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36 (1), 33-50. <https://doi.org/10.1002/anzf.1091>
258. Vianello, M., Schnabel, K., Sriram, N., i Nosek, B. (2013). Gender differences in implicit and explicit personality traits. *Personality and individual differences*, 55(8), 994-999. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.08.008>
259. Wade, T. J. i Pevalin, D. J. (2004). Marital transitions and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 45 (2), 155–170. <https://doi.org/10.1177%2F002214650404500203>
260. Wallerstein, J. S. (1991). Is Divorce a Major Trauma? *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 30(6), 1022–1023.
261. Wallerstein, J. S., Lewis, J. M. i Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce: The 25 year landmark study*. New York : Hyperion : Edicoes Loyola.
262. Warshak, R. A. (2020). When evaluators get it wrong: False positive IDs and parental alienation. *Psychology, public policy, and law*, 26 (1), 54-68. <https://doi.org/10.1037/law0000216>
263. Watts, P. S. (2008). *Shared care or divided lives: What's best for children when parents separate*. Ogilvie Publishing.
264. Weary, G., i Harvey, J. H. (2001). Evaluation in attributional process. *Journal for the theory of social behavior*, 11, 193-208.
265. Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological review*, 92(4), 548.
266. Wolcott, I., Hughes, J. i Ilene, W. (1999). *Towards understanding the reasons for divorce*. Australian Institute of Family Studies
267. Zacchilli, T. L., Hendrick, C. i Hendrick, S. S. (2009). The romantic partner conflict scale: A new scale to measure relationship conflict. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26 (8), 1073–1096. <https://doi.org/10.1177%2F0265407509347936>

Ono što je bio uzrok takvog ponašanja mog dosadašnjeg partnera utjecalo je također i na druga područja naše veze.	1	2	3	4	5	6
Moj dosadašnji partner je to činio više s namjerom nego nesvjesno.	1	2	3	4	5	6
Ponašanje mog dosadašnjeg partnera bilo je motivirano više sebičnim nego nesebičnim motivima.	1	2	3	4	5	6
Zbog toga što je moj dosadašnji partner bio ravnodušan i distanciran prema meni zaslužio je da ga krivim/osuđujem	1	2	3	4	5	6

PRILOG 2: Upitnik stavova o strategijama narušavanja odnosa djeteta s drugim roditeljem (USSNOD)

Molimo Vas da pokraj svake dolje navedene tvrdnje zaokružite broj koji će označavati koliko se VI slažete ili ne slažete s tom tvrdnjom, koristeći ljestvicu za ocjenjivanje ispod:					
1	2	3	4	5	
Uopće se ne slažem	Djelomično se ne slažem	Niti se slažem niti se slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem	
1. Kada roditelji ne žive zajedno, bolje je za dijete izbjegavati ili prekidati razgovor o lijepim trenucima koje je doživljavalo u prošlosti ili sadašnjosti s drugim roditeljem.	1	2	3	4	5
2. Kada roditelji ne žive zajedno, opravdano je poticati dijete da se što više oslanja samo na jednog roditelja.	1	2	3	4	5
3. Smatram da je ponekad potrebno djetetu ukazati na negativne osobine i/ili propuste drugog roditelja.	1	2	3	4	5
4. U tijeku razvoda djetetu treba objasniti da će zbog drugog roditelja doživljavati neke teške ili neželjene situacije (npr. zbog drugog roditelja ići u CZSS, a ne na aktivnost koju voli).	1	2	3	4	5
5. Kada roditelji ne žive zajedno, u redu je pred djetetom pokazivati tugu, ljutnju, ili nezadovoljstvo kada ono treba ići drugom roditelju.	1	2	3	4	5
6. Za dobar razvoj djeteta je potreban dobar odnos s ocem i majkom.	1	2	3	4	5
7. Kada roditelji ne žive zajedno, poželjno je poticati dijete da mu jedan roditelj bude favorizirani roditelj (važniji).	1	2	3	4	5
8. Vjerujem da je u redu ako roditelj zamoli dijete da čuva njegove tajne.	1	2	3	4	5
9. Roditelj smije pokazati da je uzrujan ako dijete pokazuje naklonost prema drugom roditelju.	1	2	3	4	5
10. Opravdano je dijete staviti u situaciju da bira između roditelja.	1	2	3	4	5
11. Nakon razvoda dijete treba upoznati s tim koji je roditelj odgovoran za razvod.	1	2	3	4	5
12. Djetetu treba dozvoliti da samo odlučuje u različitim situacijama nakon razvoda (npr. hoće li ići u dogovoreno vrijeme kod drugog roditelja, hoće li se odazvati na pozive Centra, suda i sl.).	1	2	3	4	5
13. Kada roditelji ne žive zajedno treba nastojati biti što blaži prema djetetu i ugađati mu kako bi se s njim imalo dobar odnos.	1	2	3	4	5
14. Bez obzira na razvod smatram da djetetu treba dosljedno postaviti granice njegovog ponašanja.	1	2	3	4	5
15. Kada roditelji ne žive zajedno, jedan roditelj ima pravo ograničiti kontakt djeteta s drugim roditeljem.	1	2	3	4	5
16. Ako dijete nije zainteresirano za drugog roditelja mislim da ga ne treba prisiljavati da s njim provodi vrijeme.	1	2	3	4	5
17. U redu je zamoliti dijete da prenosi informacije o drugom roditelju.	1	2	3	4	5
18. Djetetu treba reći da ga drugi roditelj nije volio.	1	2	3	4	5
19. Kada dijete nije u dobrim odnosima s drugim roditeljem ne treba se vidati ni s njegovom obitelji.	1	2	3	4	5
20. U redu je podržati dijete u njegovoj ljutnji na drugog roditelja.	1	2	3	4	5
21. Smatram da je u redu u razgovoru s djetetom o njegovom drugom roditelju ne govoriti o njemu kao mami ili tati nego ga zvati po imenu.	1	2	3	4	5
22. Ponekad treba obustaviti ili blokirati na mobitelu poruke drugog roditelja.	1	2	3	4	5

PRILOG 3: Skala suroditeljstva (CRS)

Za svaku tvrdnju procijenite na skali od 0 do 6 broj koji najbolje opisuje način na koji Vi i Vaš dosadašnji partner djelujete zajedno kao roditelji Vaše zajedničke djece ili djeteta te zaokružite broj koji će označavati koliko se slažete s dolje navedenom tvrdnjom koristeći ljestvicu za ocjenjivanje ispod:

	0	1	2	3	4	5	6
	Nije točno za nas	Malo je točno za nas	Djelomično je točno za nas	Niti je točno niti je netočno za nas	Ponešto je točno za nas	Točno je za nas	U potpunosti je točno za nas
1. Vjerujem da je moj dosadašnji partner dobar roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
2. Nakon što smo dobili dijete/djecu, moj dosadašnji partner i ja bili smo se povezali jače nego prije nego što smo imali dijete/djecu.	0	1	2	3	4	5	6
3. Moj dosadašnji partner traži moje mišljenje o pitanjima vezanim za roditeljstvo.	0	1	2	3	4	5	6
4. Moj dosadašnji partner posvećuje veliku pažnju našem djetetu/djeci.	0	1	2	3	4	5	6
5. Moj dosadašnji partner voli se samo igrati s našim djetetom/djecom, a meni ostavlja sve obaveze u vezi s djetetom/djecom.	0	1	2	3	4	5	6
6. Moj dosadašnji partner i ja imamo iste ciljeve u vezi našeg djeteta/djece.	0	1	2	3	4	5	6
7. Moj dosadašnji partner se želi baviti samo svojim interesima umjesto da bude odgovoran roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
8. Lakše mi je i zabavnije igrati se s djetetom/djecom kad moj dosadašnji partner nije prisutan.	0	1	2	3	4	5	6
9. Moj dosadašnji partner i ja imamo različite ideje o tome kako odgajati naše dijete/djecu.	0	1	2	3	4	5	6
10. Moj dosadašnji partner mi kaže da kao roditelj obavljam dobar posao ili mi na neki drugi način daje do znanja da se dobro snalazim kao roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
11. Moj dosadašnji partner i ja imamo različite ideje o prehrani, spavanju i drugim djetetovim/dječjim rutinama.	0	1	2	3	4	5	6
12. Moj dosadašnji partner ponekad se šali ili daje sarkastične komentare o tome kakva sam ja kao roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
13. Moj dosadašnji partner je nepovjerljiv prema mojim roditeljskim sposobnostima.	0	1	2	3	4	5	6
14. Moj dosadašnji partner je osjetljiv na osjećaje i potrebe našeg djeteta/djece.	0	1	2	3	4	5	6
15. Moj dosadašnji partner i ja imamo različite standarde vezano za ponašanja našeg djeteta/djece.	0	1	2	3	4	5	6
16. Moj dosadašnji partner pokušava pokazati da je u brizi za naše dijete/djecu on bolji roditelj od mene.	0	1	2	3	4	5	6
17. Osjećam se bliže dosadašnjem partneru kad ga vidim kako se igra s našim djetetom/djecom.	0	1	2	3	4	5	6
18. Moj dosadašnji partner ima puno strpljenja s našim djetetom/djecom.	0	1	2	3	4	5	6
19. Moj dosadašnji partner i ja često razgovaramo o najboljem načinu zadovoljavanja potreba našeg djeteta/djece.	0	1	2	3	4	5	6
20. Moj dosadašnji partner ne nosi ravnopravno svoj dio posla koji bi trebao kao roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
21. Kada smo zajedno s djetetom/djecom, moj dosadašnji partner se ponekad natječe sa mnom za pažnju našeg djeteta/djece.	0	1	2	3	4	5	6
22. Moj dosadašnji partner potkopava moje roditeljstvo.	0	1	2	3	4	5	6
23. Moj dosadašnji partner spreman je žrtvovati se kako bi pomogao u brizi za naše dijete/djecu.	0	1	2	3	4	5	6

24.Oboje, i moj dosadašnji partner i ja sazrijevamo zajedno kao roditelji.	0	1	2	3	4	5	6
25.Moj dosadašnji partner cijeni trud koji ulažem kako bih bila dobar roditelj.	0	1	2	3	4	5	6
26.Kada se osjetim opterećeno roditeljskim obavezama, moj dosadašnji partner spreman je pružiti mi dodatnu podršku koja mi je potrebna.	0	1	2	3	4	5	6
27.Moj dosadašnji partner čini da se osjećam kao najbolji mogući roditelj za naše dijete/djecu.	0	1	2	3	4	5	6
28.Roditeljski stres je uzrok zbog kojeg smo se dosadašnji partner i ja udaljili.	0	1	2	3	4	5	6
29.Moj dosadašnji partner ne voli da ga dijete/djeca smeta/ju.	0	1	2	3	4	5	6
30.I mom dosadašnjem partneru i meni, roditeljstvo je prioritet za budućnost.	0	1	2	3	4	5	6

Molimo ponovno za svaku tvrdnju odaberite broj od 0 (nije točno za nas) do 6 (u potpunosti je točno za nas) koji se odnosi na to što činite kada ste Vi i Vaš dosadašnji partner i dijete/djeca zajedno:

Daljnja pitanja odnose se na situacije kada ste Vi i Vaš dosadašnji partner prisutni zajedno s Vašim djetetom/djecom (npr. u istoj prostoriji, u autu, izletima i sl.). Zaokružite koliko ste često zajedno (makar i samo nekoliko sati na tjedan...).

0	1	2	3	4	5	6
Nikad	Ponekad		Često		Vrlo često	
	(jednom ili dvaput tjedno)		(jednom dnevno)		(nekoliko puta dnevno)	

Dolje su (**VELIKIM SLOVIMA**) navedeni neki mogući oblici ponašanja Vašeg dosadašnjeg partnera. Pažljivo pročitajte opis svakog navedenog ponašanja i - bez obzira na to da li se Vaš dosadašnji partner doista ponašao na takav način ili ne - pokušajte zamisliti takvu situaciju i svoju reakciju na takvo ponašanje:

31.Vi i Vaš dosadašnji partner znate se naći u blago napetoj situaciji ili ste sarkastični jedan prema drugom?	0	1	2	3	4	5	6
32.Raspravljate s dosadašnjim partnerom o djetetu/djeci, u njegovoj/njihovoj prisutnosti?	0	1	2	3	4	5	6
33.Raspravljate o Vašem odnosu ili bračnim pitanjima koja nisu povezana s Vašim djetetom/djecom, u njegovoj/njihovoj prisutnosti.	0	1	2	3	4	5	6
34.Jedan ili oboje kažete jedan drugom okrutne ili uvredljive stvari pred djetetom/djecom	0	1	2	3	4	5	6
35.Vičete jedan na drugog na udaljenosti na kojoj Vas dijete/djeca može/mogu čuti?	0	1	2	3	4	5	6

Životopis autorice

Ines Majnarić rođena je 22. 9. 1962. god. Diplomirala je 1986. god. na Filozofskom fakultetu u Rijeci i time stekla zvanje diplomirani psiholog-profesor. Poslijediplomski studij upisala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te je po završetku 1995. godine stekla stručni naziv mr. spec. kliničke psihologije. 2018. godine upisuje poslijediplomski doktorski studij iz Socijalnog rada i Socijalne politike pri Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Od 1987. god kraće vrijeme bila je zaposlena u Domu zdravlja Delnice u sklopu Medicine rada i Dječjeg dispanzera. Od 1988. god. od kada je zaposlena u CZSS Delnice te od 1989. god. u Centru za socijalnu skrb Rijeka Podružnici Delnice, svoj je radni staž ostvarila na poslovima psihologa na odjelu obiteljsko pravne zaštite. Od srpnja 2014. godine zaposlena je u CZSS Rijeka Podružnici Obiteljski centar gdje pruža usluge savjetovanja i pomaganja djeci i odraslima, vodi grupe podrške i grupne edukacije, provodi obiteljsku medijaciju.

Od edukacija izdvaja da je u organizaciji Hrvatske udruge za mirenje (2011.) završila obuku za izmiritelje. Također je završila edukaciju za obiteljske medijatore te se nalazi na listi obiteljskih medijatora Ministarstva rada, mirovinskog sustava i socijalne politike. Edukaciju iz supervizije na Pravnom fakultetu, Studijskom centru socijalnog rada, u trajanju od dvije godine završila je 2014. god. čime je dobila licencu za supervizoricu psihosocijalnog rada. U periodu od 2011. do 2016. god. bila je uključena u edukaciju iz dječje integrativne psihoterapije u sklopu koje je educirana iz 6 modaliteta. Nastaviši edukaciju 2018. god. stiče certifikat za edukatora integrativne dječje psihoterapije.

Osovala je Udrugu „Prosper“ – Centar za savjetovanje djece, mladih i odraslih koja je od 2006. god. dugogodišnje aktivno djelovala, a u sklopu koje su provođeni programi s ciljem pomoći djeci i njihovim roditeljima kao i rad savjetovaništa. U periodu od 2012./2014. god. bila je vanjski suradnik predavač Kineziološkog fakulteta u Zagrebu u predmetu psihologije sporta na stručnom studiju za izobrazbu trenera iz područja „Djeca i mladi u sportu“ te predavač u edukaciji za stjecanje posebne dopusnice iz psihologije sporta.

Na pojedinim domaćim konferencijama sudjelovala je aktivno i kao predavač, a 2019. god. u sklopu Udruge za dječju integrativnu psihoterapiju (UPSI) sudjelovala je u organizaciji 1. konferencije iz dječje psihodrame i individualne psihoterapije s djecom i mladima u Zagrebu. Provela je istraživanje na temu nasilja među djecom, „Nasilje među djecom, što o tome misle, djeca, što nastavnici, a što roditelji“. Objavila je znanstveni rad: „Obilježja visokokonfliktnih razvoda roditelja s maloljetnom djecom“.

